

AZ IGE FÉNYE

RÉVÉSZ IMRE
DEBRECZENI LELKIPÁSZTOR
BESZÉDEI

„Isten gyújtott világosságot a mi
szívünkben ...”
II. Kor. 4: 6.

DEBRECZEN 1923.

KIADJA
A „MÉLIUSZ” KÖNYVKERESKEDÉS KÖNYVKIADÓ-
VÁLLALATA. J923

*Gondolataim, munkám, hitem
leghívebb és legmegértőbb osztályosának,
drága feleségemnek.*

Tájékoztató.

Ennek a kötetnek a darabjaiban senki se keressen homilétikai vagy egyéb művészi formákat. Egyiket sem azért adom ki, mint hogyha példát akarnék arra adni, *hogyan* kell prédikálni. Valamennyiben a „mit?” -en van a hangsúly. Gondolatokat ébreszteni és cselekvésre indítani — ez volt és ez marad az igehirdetésemben minden törekvésem, ez az egyedüli célja ennek a kiadványnak is. Ezért is válogattam ki harmadfélészes debreczeni pásztorom alatt elhangzott negyedfélszáz beszédből épen azokat, amelyek úgy a gondolat, mint a cselekvés szempontjából a legaktuálisabb kérdésekkel foglalkoztak s egy-egy darab kortörténetet tükröznek egyházi és nemzeti vonatkozásban. Ezekre a kérdésekre próbáltam rájuk vetíteni, szolgálatul az én küzdő és szenvedő debreczeni magyar református testvéreimnek, lelkemen keresztül, alázatos engedelmisséggel, az örök Ige fényét. Szeretnék e kötet olvasóinak hasznavehető segítségükre lenni abban, hogy ebben az egyedül igaz fényben tanulják megismerni és értékelni szerencsétlen korunkat s főként az annyira megvádolt, lekicsinyelt és félreértett debreczeni életet, embereket és dolgokat. Ez a kívánságom a magyarázaia annak is, hogy a prédikációkon kívül három halotti beszédet ill. imádságot, továbbá egy ünnepi előadást és egy hírlapi cikket is fölvettem e gyűjteménybe. Ha mindezekkel néhány igaz lelket az Ige fenséges objektivitásának megfelelő pártatlansággal gondolkozni és cselekedni indítottam s e szomorú és lázas napok eljövendő objektív történetírása számára néhány parányi téglát szolgáltatam — Isten bőségesen megáldotta munkámat és áldotta tette ennek a könyvnek útját is.

Debreczenben, 1923 elején.

Révész Imre.

PRÉDIKÁCIÓK ÉS PRÉDIKÁCIÓ-VÁZLATOK.

A lelkipásztor erősségei.

I. Az Ige.

Ésaiás 55: 8—11.: Mert nem az én gondolataim a ti gondolataitok és nem a ti utaitok az én útaim n. Így szól az Úr. Meri amint magasabbak az egek a földnél, aképen magasabbak az én útaim a ti utaitoknál és gondolataim gondolataitoknál! Mert mint leszáll az eső és a hó az égből és oda vissza nem tér, hanem megöntözi a földet és termővé, gyümölcsözővé teszi azt és magot ad a magvetőnek és kenyeret az éhezőknek: így lesz az én beszédem, amely számból kimegy, nem tér hozzám vissza, hancin megcselekszi, amit akarok és szerencsés lesz ott, ahová küldöttem.

Múlt vasárnapon, a legelső alkalommal, amikor Isten ígét hirdethettem előtted, szeretett új gyülekezetem, a lelkipásztor dicsőségéről szóltam. Megrajzoltam azt az *életcélt*, amelyet itt, ebben a hivatalomban és hivatásomban, Krisztust szolgálva tiközöttetek és tinektek szolgálva Krisztusért, meg kívánok, isten kegyelmes segítségével, valósítani. Az embert azonban teljesen csak akkor lehet megismernünk igazi, benső lelki valója szerint, amikor nemcsak az életcélját ismerjük, hanem azokat az *eszközöket is*, amelyeket célja elérésében használ, azokat az *erősségeket*, amelyekre, céljáért küzdve, támaszkodik. Magasztos célt nyomorult, aljas eszközökkel munkálni annyi, mint egy állandó, rettenetes benső hazugság tüzes harapófogótól csipdestetni. Élhet-e ilyen lelkiállapotban a lelkipásztor? Az élet megteljesedéséhez zavaros, vagy éppen szennyes forrásokban keresni az erőket: nem annyi-e, mint gyáván vagy könnyelműen magáról erről a megteljesedésről mondani le? A lelkipásztor *dicsősége* tehát a lehető legnagyobb mértékben függ a lelkipásztor *erősségeitől*. Ezért én kötelességemnek érzem, hogy miután amarról már szóltam, most emezekkel egészítsem ki elétek tárt lelki önarcképetem. Isten segítségével szándékom tehát ezen s négy következő alkalommal, a rendes templomi szolgálatok során, a *lelkipásztor erősségeiről* beszélni. Beszélni azzal a célzattal, hogy ti, szeretett testvéreim, ezekben az én erősségeimben a *ti magatokéira* ismerjete; hogy minden egyes ilyen lelki önközlésem után tisztábban álljon a lelketek

előlt az, hogy ti és én — célokban és eszközökben, dicsőségben és erősségekben — egyek vagyunk s közös rendeltetésünk az, hogy ez az egységünk, egy szent lelki frigykötés eredményeként, egyre mélyebben és teljesebben valósuljon meg és jusson kifejezésre.

A lelkipásztor erősségei közt első helyen említem az Igét, az Isten beszédét. Ezt talán mindenki természetesnek fogja találni. Hiszen még manapság is, amikor a közéletben, sajnos, annyira elhalványult annak a tudata, hogy mi is a lelkipásztor igazi hivatása, még ma is, mikor a közvélemény annyi sok mindent vár és igényel a paptól, ami a papnak nem dolga, és viszont hajlandó tőle rossz néven venni, hogyha a maga dolgában jár és kizárólag arra szenteli magát — még ma is, mondom, legalább a mi református világunkban, az az egy még meglehetősen élesen megvan a közgondolkozásban vagy legalább is az emlékezetben, hogy a ref. lelkipásztor elsősorban és mindenekfölött: *igehirdető, Isten igéjének a hirdetője*. Ahhoz pedig, hogy a szónak valódi és fogatos értelmében vett igehirdető lehessen, nyilván két dolog szükséges mindenekfölött: az, hogy öneki magának erőssége, sziklavára legyen az Isten igéje és azután az, hogy gyülekezete számára is ugyanolyan erősséggé tudja az Igét tenni. Azért egészen magától értetődőnek látom azt, hogy most, amikor az én és, remélem, a *mi* közös erősségeinkről akarok rendre szólni előttetek, legeslegelőször az Igéről számoljak be. Megpróbálom tehát, az alapul fölvetett prófétai igeszövétnekével röviden megvilágítani:

1. Milyen az Ige?
2. Milyenek legyünk vele szemben mi?

1. Az Ige Isten gondolata. Tehát nem pusztán írás, könyv, iörténet, vagy kegyes szólam. Az Ige gondolat: tehát valóság, élet, erő. Az Ige Isten gondolata: tehát a legnagyobb, örök valóság, romolhatatlan élet, világ-erő. A Szentírás, amely emberi formák közt lehető legnagyobb fenséggel és világossággal magában foglalja Isten gondolatait és amelyet épen ezért méltán nevezünk elsősorban és főképen Igének, Isten igéjének — a Szentírás mégis csak úgy viszonylik maguknak az Isten gondolatainak teljességéhez, szépségéhez, fönségéhez, mini amilyen viszonyban van az ívlámpában izzó szénpálca villamos fénye a földünket és annak légkörét át- meg átható villamosság egész mennyiségéhez. Isten gondolatai végtelenek, az Ige egy végtelenséggel nagyobb az embernél és a világnál.

Mi mutatja a legszembeszökőbben ezt a végtelen különbséget? Az, hogy Isten gondolatai nemcsak egy végtelenséggel hatalmasabbak, álfogóbbak, hanem teljesen és gyökeresen mások is, mint az emberéi. Micsodák az ember, a mérő ember, a nem

Istenben élő és nem Istennel járó ember gondolatai? Óh, nagyon sokféle van: szép és rút, közönséges és előkelő, kendőzött vagy brutális; de valamennyien egyeznek abban, hogy a nehézkedési központjuk a becses, a kedves Én. *Az ember gondolata Isten nélkül: önzés, önzés és újra önzés.* Nevezzék bár szülői, hitvesi, testvéri, gyermeki szeretetnek; nevezzék bár hazafiságnak, a tudományért való lángolásnak, vagy a közjóért való munkálkodásnak: az istennélküli ember e legmagasabb életnyilvánulásaiban sem tudja átlépni az árnyékát, nem bírja megtagadni alaptermészetét — azt, hogy végelemzésben mindent önmagára, a maga hasznára vagy a maga gyönyörűségére vonatkoztat. És amint az embernek végső és alapjában véve egyetlen gondolata az önzés, úgy e gondolat érvényesülésének végső és alapjában véve egyetlen útja, módja, formája nem lehet más, mint az *erőszak*. Úgy-e, milyen sok szép gondolat kélt máiszárnyra a világbékéről? Több, mint egy század óta milyen magasztos jelszavak hirdetik még a házak feliről is az egyetemes testvériséget? Most aztán látjuk ezeknek a gondolatoknak valódi, kendőzetlen arcát, — a kielégíthetetlenül falánk nemzeti hatalomvágyat, a szemérmetlen osztályönzést, az embert, mint embernek farkasát — és látjuk valódi útjukat is: a háborút, a vérben gázoló önkényt, a rablást, az erősebb jogát.

Az ember gondolata: önzés; útja: erőszak.

És micsoda az Isten gondolata?

Isten gondolata legérthetőbben meg van írva a Golgothán, a Krisztus keresztfáján. Isten ott telte elutasíthatatlan bizonyossággá a hívő szív előtt azt, hogy az ő lényének legmélyebb vonása: — az, amelyik mélyebb, mint akár a hatalom, akár a bölcsesség, akár az igazságosság — nem más, mint az *önátadás, az önfeláldozó szeretet*. Az ember utolsó szava embertestvéréhez, a világhoz ez: szolgálj *énnekem*; még Istenéhez is ez: légy az *enyém*; Isten utolsó szava — az, amelyik legmegrázóbban mutatja azt, hogy ő csakugyan „Isten és nem ember”: — az a szó, melyet Fiával üzent az emberi szívnek és az egész, megváltás után sóhajtozó teremtetésnek, ez: íme én neked adtam, érted odaadlam magam, tiéd vagyok. *Az isteni élet az áldozat élete*. És hogyan akar hódítani ez az élet? A természetének megfelelő úton: avval az erővel, amely „a gyöngeségben végeztetik el”, azaz lesz tökéletessé. Isten gondolatainak útja: az alázat, a szelídség, az engedelmesség, a vértanúság. Istennek szívéből szakadt legdrágább gondolata, a Jézus Krisztus váltságműve nem lehetőit más, mint engedelmes áldozati halál.

Miben ismertük meg tehát Isten gondolatának, az Igének legfőbb megkülönböztető vonását? Abban, hogy úgy lényege, mint megvalósulási formája *szerint* a legélesebb ellentétben áll az ember gondolataival és az ember utáival. Ámde ehhez a jellemvonáshoz az Igének rögtön csatlakozik a másik. Az Ige mindig termékeny, hathatós, foganatos. Az Ige soha-

sem jár Isten világában hiába. Ige és világ, Ige és emberi lélek épügy egymás számára vannak teremtve, mint a vetőmag és a föld, az eső és a rét füve. Ez a gondolat tulajdonképen meglepő ellentétben látszik állani az előbbi két versben kifejezetten. Ha az ember gondolatai és útai oly gyökeresen mások, mint az Isteniéi: nem képtelenség akkor azt várni, hogy az Isten gondolatát kifejező ige mégis hasson és gyümölcsözzék az ember lelkében és az embervilágban?

Ezt a kérdést nem én vetem föl és nem pusztá elmebeli kedvtelésből vagy szónoki figurából vetem föl. A keresztyénség kezdeteitől fogva mindmáig él és különböző nevek alatt, hol meglapulva, hol pedig nagyon is piaci szemérmertlenséggel hallatja a szavát és érezteti a hatásait egy olyan irányba a gondolkozásnak, amelyik, hol durvább, hol finomabb alakban, de egyenesen kétségbevonja azt, hogy az embernek lehetséges Isten gondolatai szerint élnie, hogy az embervilágot Isten igéjének, lehetséges áthatnia és átalakítania. Ez az irány ridegen megállapítja, hogy az emberi életet az önzés törvénye kormányozza és az is fogja kormányozni mindörökké: szerinte az erőszakos, vak önzést okos és vértelen önzéssé egyedül a józan belátás és a helyes gazdasági berendezkedés nevelheti; aki az isteni élet szent ábrándképeivel akarja emelni az emberi életet, az mellékcélokat hajhászó ravasz ámitást üz, vagy a legjobb esetben jámborul csalja önnönmagát. Az önzést lehet finomítani, a szilaj érdekharcokat lassú és egészséges érdekiegyenlítődéssé változtatni, — de a természet szerint önző embert lényegében mássá, isten életét élő emberré tenni, soha.

A legutóbbi két esztendő borzalmas tapasztalatai után abban a helyzetben vagyunk, hogy ebben a vitában szinte szemünk láttára történt meg a döntés. Ugyan melyik az igazi ámitás vagy illúzió: azt mondani és azt várni, hogy az emberi élet, az ember gondolata elég lesz önmagának, hogy az önző ember a maga kifinomított, okos önzésével egy szemfordulásban meg tud egy új világot, egy igazságos társadalmi rendet teremteni — vagy pedig azt mondani és azt várni, hogy ebből a nyomorult, önző, bűnös embervilágból igenis fakadhat még új élet. nőhet ki új világ, — de csak új, magasságos, isteni erők beáradása által? Melyik az igazi ámitás vagy az igazi illúzió: a vörös eszmény-e, ez az isteni trónusra emelt emberi gondolat, vagy a Golgotha áldozata, ez az emberré lett isteni gondolat?

Az emberi lélek és az embervilág legyen akármilyen önző, Isten igéjének van útja hozzá, van termőföldje benne. Sőt épen azért, mert az ember oly gyökeresen és oly végzetesen önző: ép azért nem segíthet rajta és nem emelheti őt fel semmi más, mint Isten gondolata, amely legyőzi őt, Isten élete, amely eggyé lesz vele. Ez az egész világ úgy van teremtve,

hogy minduntalan felismerje — vér és gyász, füst és romok között — a saját gondolatainak, a saját önzése belső törvényének sivár elégtelenségét és rettentően életgyilkos mivoltát — és vér és gyász, füst és romok között újra meg újra megáhítsa Krisztust és megújuljon és megszépüljön általa — a teljes, a végleges átdicsőülésig. Egy ókori szobor talapzatába úgy volt belevésve a név, hogy ha kitörülték onnan, az egész szobornak porrá kellett omlania. Nos, ennek a világnak alkotmányába, ennek az emberi léleknek a szerkezetébe is így van belevésve a Krisztus neve. Töröljük ki onnan, hagyjuk magára az embert az ő gondolataival és utáival, — föltartóztatlanul összeomlik egész világa. Az Ige ellenben — amint Luther szerette mondogatni — *megteszi a magáét*: kiemel a posványból és fölemel az egészség, az élet — az ég felé. Az Ige egy végtelenséggel több és különb a mi világunknál és mégis, vagy helyesebben, épen azért, egyedül képes és egyedül van hívatra fönntartani, védeni, irányítani, átteremteni világunkat. Az Igében Isten ereje van s ezért mindig megcselekszi, amit Isten akar. Ezért erősségem nekem az Ige... Legyen ezért erősségünk mindannyiunknak az Ige.

2. Milyenek legyünk vele szemben mi?

A prófétai gondolatokból magától adódik a felelet: legyünk *alázatosak*. Világos dolog, hogy ha az Ige Isten gondolata, Isten életének kimetszett bélyege, akkor az emberi lélek helyes magatartása csak egy lehet vele szemben; az, ami az ablaküvegé a napsugárral szemben: hogy engedelmesen átbocsátja önmagán; vagy az, ami a nyugvó tó vizéé a csillagfényvel szemben: hogy csöndességben és békességben engedi megdicsőülni önmagában. Ugyebár: ablaküvegben mégis csak az a legjobb, amelyik mindenféle díszítmény, festett kép vagy ciráda nélkül egyszerűen és tisztán szolgálja egyetlen lényeges feladatát: átbocsátani a fényt, szerény és alázatos közegnek, hídnak lenni a Nap királyi útjában. A festett ablaküveg gyönyörködtetheti a szemet és foglalkoztathatja az elmét: de az ablak igazi feladatát, a fény engedelmes átérésztését többé már nem szolgálja híven és tisztán.

Fogadja hát lelkünk az Ige hirdetését úgy, mint ahogyan a nyugvó tó vize a csillagok fényét, csöndességben és békességben. Sohase azt keressük, m el jak csillag az elsőrendű és melyik a csak tizedrangú égitest, hanem csak azt, van-e fénye, tiszta, magasságos fénye, amelyet szomjasan inni és hálásan tükrözni lehessen. A templomba sohase a papért, hanem az Igéért menjünk. Az ighirdetővel szemben csak egy követelményünk legyen: nem az, hogy szépen, érzékenyen, bölcsen, sokat, könnyen és bő készséggel tudjon beszélni, hanem egyedül és kizá-

rólág az, liogy tűnjék el minél teljesebben az Ige mögött és keltse minél teljesebben, minél valóbban azt a benyomást, hogy Krisztus nevében beszél és Isten gondolatainak hirdetője.

Azonban az igehirdető és az igehallgató alázatossága nem szabad, bogy csöndes meghúzódást, vagy ép gyáva meglapulást jelentsen. Az Ige iránti alázattal nemcsak összefér, de belőle egyenesen következik az a „szent önértetesség”, amelyet Kálvin János kíván látni minden igaz keresztyén emberben s a lelkipásztorban mindenekfölött. „Az eb is felhorkan, mondotta Istennek ez a nagy embere, hogyha a gazdáját bántják; hát én nyugodtan tūrjem Uramnak, Krisztusomnak gyaláztatását?” Az ablaküveg, hogy lia élne, hogyha kiáltani és cselekedni tudna, bizonyára teljes erejéből védekeznék az őt besározni akaró durva kéz ellen; nem azért, mintha a maga méltóságát vagy szé.pségét féltené, hanem azért, mert a sár megfosztaná attól a képességétől, hogy átbo csássa a napfényt. Krisztusa megvédelmezésében a hazugság, az önzés, a tisztátalanság ördögi hatalmaival szemben és a maga megvédelmezésében Krisztusa szolgálatában, a lelkipásztor nem lehet más, mint önértetes a kíméletlenségig és bátor a vértanúságig. És az a gyülekezet, amelyik alázatosan és engedelmesen be tudta fogadni az Isten gondolatait, Isten szent önértettel teljes harciosa kell, hogy legyen a világban: egy válogatott kis csapat, egy szent különítmény, mely sátáni gúnykacaj és rágalom pergőtüzében, pokoli aknák fölött emelt fővel irtja a bűnt, harcol a nyomor ellen és nem bir nyugodni, amíg nemcsak a szívekben, de a közélet piacain is trónra nem ülteti egyszer a pénz helyett, a tömegszenvedély helyett, a belül üres nagyképű ál tekintélyek helyett, lelkiismeretlenül félre csavart és kiuzsorázott nagy jeliszavak helyett: isten gondolatát, szívérol szakadt legdrágább gondolatát, az Úr Jézus Krisztust.

Megáll az Istennek igéje,
És nem állhat senki ellene!

A lelkipásztor erősségei*

II. Isten keze múltunkban.

Ésaiás 26: 11 — 14. és 19.: Iram! magas a Te kezed, de nem látják Í de látni lógják, és megszegyenülnek, néped iránt való buzgó szerelmedet; és tűz emésztí meg ellenségeidet. Uram! Te adsz nekünk békességet, hisz minden dolgainkat megcselekedted értünk- Urunk! mi Istenünk! urak parancsoltak nekünk kívüled; de általad dicsőítjük neved! A meghaltak nem élnek, az árnyak nem kelnek föl: ezért látogatád meg és vesztéd el őket, és eltörted emlékezetüket. Megelevenednek halottaid és holttesteim fölkelnek: serkenjete föl és énekeljete, akik a porban lakoztok, mert harmatod az élet harmata, és visszaadja a föld az árnyakat.

A múlt alkalommal a lelkipásztor legelső nagy erősségéről, az Igéről szóltam. Elmondottam, hogy az Ige, ámbár egy végtelességgel magasabb a mi világunknál és az önző emberi szívnél, mégis, vagy helyesebben: épen azért, egyedül képes alakítani, irányítani, emelni, megváltoztatni az emberi világot s az emberi szívet.

Most tovább akarom fűzni ezt a gondolatot. Arra szeretnék reámutatni, hogy az, amit az Ige jellemzésére a múlt alkalommal elmondottam, nem ábránd és nem pusztá kigondolt valami. Az egy hatalmas *tény* és pedig olyan tény, amely mellett bizonyosságot lesz nemcsak minden keresztyén ember szívének saját, egyéni tapasztalása, hanem bizonyosságot tesz egy más valami is, ami mindnyájunk előtt nyilvánvaló, hozzáférhető, szinte azt mondhatnám, kézzelfogható valóság. Ez pedig nem más, mint a *történelem, a múltunk*.

A magyar ember általában, a debreczeni református magyar ember meg épen különösen is szeret örömmel és büszkén tekinteni vissza a múltba. Szívesen emlegeti az ezeréves magyar hazát. Gyönyörködik nemzetének, városának, egyházának szívet dobogatóan szép, bár rendesen nagyon szomorú, évszázados történeteiben. És ez nagyon jól is van így, csak épen önmagában *nem elég*. A múlt nekünk, magyar református keresztyéneknek, nemcsak gyönyörűségünk, büszkeségünk, dicsőségünk, hanem *erősségünk* is kell, hogy legyen. Erősségünk pedig csak akkor lesz a múlt, *hogyha föl tudjuk benne ismerni az Isten kezét*.

Azt a kezet, amely, mint alapigénk megdöbbenő igazsággal mondja, „magas és nem látják”: azaz olyan elérhetetlen és *fölérthetetlen* magasságból kormányozza az emberi sorsot, hogy nemcsak az Úr ellenségei vonják kétségbe létezését, hanem sokszor még Isten barátai is meginganak a beléje vetett hitökben; de amely kezet — folytatja a próféta — előbb vagy utóbb mégis csak fölismernek, megszegyenülten föl kell ismerniök: Isten barátainak az Úr buzgó szerelmének jeleiben, amelyet népe iránt tanúsít; Isten ellenségeinek pedig föl kell ismerniök ezt a kezet a rájuk küldött pusztulás emésztő tüzében.

Erről a múltról, Istenünk kezének erről a látható megnyilvánulásáról akarok most röviden néhány gondolatot elétek tární: mert ez az én második nagy lelkipásztori erősségem és kívánnám szívemből, hogy tinektek mindnyájatoknak is azzá legyen.

1. Isten keze tehát a prófétai alapige szerint „magas”, ami — mint már utaltam is rá, a múlt vasárnap pedig egészen részletesen magyaráztam — azt jelenti, hogy Isten az ő gondolatait, az ő akaratát oly útakon-módokon viszi végbe az emberiség életében, amelyeket emberi ésszel megfogni sokszor egyáltalában nem lehet, mert hiszen azok a lehető legtökéletesebben ellenkeznek az ember gondolataival és az ember utáival. Hogy ez valóban így van, annak elevenig ható bizonyága az, amit a próféta a 13. versben mond: „*Uram! mi Istenünk! Urak parancsoltak nekünk kívüled...*” Ez ugyanis azt jelenti, hogy Isten a maga felséges céljait a nemzetek, vagy egyéb nagy történelmi emberi közösségek életében gyakran olyan eszközökkel munkálja, amelyek emberi szemek előtt a legmélyebb megaláztatással és megcsúfoltatással egyenlők. Hogy csak a mihozzánk legközelebb álló példákat hozzam föl: Isten, épúgy, mint a zsidó nemzet történetében, a miénkében is hányszor megengedte, hogy „urak parancsoljanak nékie ökvüle!” Hány idegen és istentelen urat szolgált már a közelebbi és a távolabbi múltban a mi szegény magyar nemzetünk, ahelyett, hogy önnön lelkének célkitűzéseiben szabadon hallgathatta és követhette volna Istene szavát! Kezdve az irgalmatlan pogány hódítókon és a nemzet lelkével soha egybeférkőzni nem tudott idegen uralkodóházakon, le egészen az aranyborjú nemzetközi vad önzéséig, az osztály- és felekezeti gyűlölködés újra, meg újra föllobbant gonosz tüzéig — mennyi úr parancsolt már nemzetünknek 8—900 esztendő alatt? — Kezdve a Muhi pusztától, Rómán, Bécsen és Konstantinápolyon keresztül, egészen Pétervárig! De van valami, ami még ennél is sokkal szomorúbban jellemző dolog: az, hogy nagyon sokszor nyögött idegen, istenenkívüli, vagy éppen istenellenes uralom alatt *a magyar református anyaszentegyház is*. Hányszor nyúlt már bele az életébe, jó- vagy rosszakarátú, de mindig egyformán avatatlan és szerencsétlen kézzel az államhatalom; hányszor ve-

tette el belé gonosz üszkeket a pártpolitika; hányszor dúlták már fel az életét ádáz személyi harcok; ah, hányszor kellett kimerítenie a legmagasabb élettevékenységeit anyagi erőkért, anyagi javakért való, sokszor kénytelen, néha szertelen tusakodásokban! És vájjon, mit gondoltok, nem mehetünk-é még ennél mélyebbre is? Mit gondoltok, végső elemzésben mi volt az oka nemzetünk és egyházunk e sok, évszázados, istenellenes rabigájának? Nem az, hogy a karunk nem volt elég erős, sem az, hogy a fejünk nem volt elég tiszta, sem az, hogy az ügyességünk nem volt eléggé körmönfont: hanem az, hogy a szívünk nem volt eléggé szabad. A magyar földnek, a magyar egyháznak azért volt eddig annyi istenellenes ura, mert a magyar *szíveknek* parancsolt nagyon sok úr az Istenen kívül: parancsolt az Arany-Úr, parancsolt a Gyönyör-Úr és talán még ezeknél is jobban a Felfuvalkodottság- és a Tunyaság-Urak.

Már most nagyon sokan vannak még úgynevezett tudósok is, akik mindezt többé-kevésbé titkolt kárörömmel megállapítva torz, útszéli vigyorgással, vagy nagyképű tudományos mezben mutatnak rá: látjátok, ez a történelem, ez a mi múltunk, ez a ti múltatok! *Ezzel* a múlttal szemben mi egyéb is lenne a kötelességünk, hirdette már a béke éveiben a nagy magyar destrukció egyik választékosabb előkészítője, mint az, hogy *elfelejtsük*? Lehet-é, tényleg, kérdezi sokszor magától még a legszeretőbb szív és a legtárgyilagosabb fő is, lehet-é nekünk az a múlt erősségünk, amelyben sokszor csakugyan nem tudunk egyebet fölfedezni, sem távolban, sem főképen közelben, mint, a Goethe lesújtó szavával szólva: „tévelygések és erőszakosságok zagyalékát”?

2. A hívő szem azonban, prófétai igénk tanúbizonysága szerint, mégsem csak ezt látja a múltban; hanem látja azt, amit így fejez ki: „*Uram, te adsz nekünk békességet, hisz minden dolgainkat megcselekedted értünk!*” (12.) Ez annak a kijelentett bizonyosságát jelenti, testvéreim, hogy a történelem minden látszólagos zűrzavarán keresztül, minden zsarnokságon és minden megaláztatáson keresztül mégis csak Isten cselekszik. Isten cselekszi a mi dolgainkat — értünk, azaz végcélja mindazzal, amit tesz, vagy enged történni, az, hogy minékünk *békességet* adjon: megadja az egyetlen igazi békességet, *az önmagunkra találás és az Istenben való elnyugvás békességét* Isten a múlt minden testi és lelki rabigáját csak azért vetette nyakunkba, hogy mi, magyarok, az életnél is jobban áhítsuk a külső, de főképen a belső szabadságot: a politikai függetlenséget, de főképen azt, ami ennek is elengedhetetlen föltétele — a szellemi és erkölcsi megtisztulást. Isten a magyar református egyházat is ép azért ostromozta meg annyiszor, mert nem akarta elveszteni; azért engedte sanyarogni annyiféle rablánc között, hogy szabadságra nevelje; azért engedett az életére megalázó befolyást annyiféle idegen tényezőnek, mert mindenekfölött kedves volt az

Ő atyai szívének az a gondolat, hogy a magyar református keresztyénség egykor valóban az legyen, aminek nevénel, eredeténél és hivatásánál fogva lennie kell: *magyar és református és keresztyénség*: tehát találja meg önmagát, találja meg Istenét, találja meg békességét.

Ez, ez a célja Istennek egész múltunkkal: hogy legyünk azok, amiknek lennünk kell; legyünk olyanok, amilyeneknek a teremtés hajnalán az ő szíve látott, az ő bölcsessége elgondolt bennünket: legyünk külsőleg és belsőleg szabad, azaz Krisztusbari és önnön nemzeti célgondolatunkban gyökerező magyar nép — és legyünk egy olyan, nevének megfelelő, református egyház, amely Isten dicsőségéért él-hal, Krisztus uralmával áll vagy esik: vagy, amint a 13. vers szépen és tömören mondja: Isten által, Istennek erejével dicsóíti Isten nevét.

3. Aki a múltnak ezt a hatalmas beszédét megértette, annak számára megoldódik az a látszólagos ellenmondás, amely a 14. és 19. versek között fennáll.

Azok a halottak, a múltnak azok a tényezői, akikről a 14. vers szól, nem mások, mint akiket a 11. vers Isten ellenségeinek nevez: történelmünk istenellenes tényezői, népünk és egyházunk zsarnoki parancsolói az egy, élő Istenen kívül. Ezeknek a sorsuk, Isten akarata szerint, és a történelem egyező bizonyágai szerint, csak egyféle lehet: ők „Isten haragjának botjai”, akiket Isten, mint pl. az ószövetségben Assyriát és Babyioniát, eszközül használ föl arra, hogy szerette népét megfenyítse és nevelje velük — s ha betöltötték ezt a rendeltetésüket, *eltörli őket*; mint ahogyan Zrínyi, a nagy magyar keresztyén költő énekelte prófétai ihletéssel nemzetünk egykori halálos ellenségéről:

„Jaj török néked, haragom vesszejének:
Te vagy — de eltörlek, ha ezek megtérnek”.

A múltnak minden olyan tényezője, a történelemnek minden olyan hatalma, amely Istennek akarata ellen dolgozott, amelyet Isten csak mint öntudatlan eszközt használhatott föl fenyítő céljára — *ide jut egyszer*: elvész, megsemmisül, még az emlékezete is eltöröltetik, végzetesen és örökre elesik attól, hogy élő erő lehessen az emberiség történetében. A kard emberei, a pénz emberei, a hatalmi önkény emberei: mily hatástalanokká zsugorodnak össze ezek az egykor örületes hatalmú, félelmes istenenkívüli urak, hogyha egyszer Isten jónak látja eltörni őket és árnyá tenni hatalmukat!

A múlt csak Istennek öntudatos eszközeiben él tovább, a történelem csak ezekben lesz a jelenre is ható, azt alakító, élő erővé. Ezek azok a megelevenedő halottak, akiket az isteni élet harmata újra meg újra föltámaszt a porból, — ezek azok az árnyak, akiket visszaad a föld. Isten gondolatát szolgálja a zsarnok is, a próféta is: csakhogy, míg amaz öntudatlanul

és ellenszegülő daccal, ez öntudatosan és engedelmesen. Ezért, amíg amannak sorsa eltörtetés és az emlékezetből való kitöröltetés: emez élő erővé lesz nemzete és az emberiség életében. A nagy római császárok nevei ma már kongó üresség a legtöbb ember előtt; a nagy római költők gondolatai még ma is hevítik a szíveket. A nemzetünk nyakán tapodott idegen bitorlók, istentelen urak neve ma már nem egyéb, mint egy rossz álom — akkor, amikor minden magyar költő és tudós, minden magyar államférfi és nevelő, aki csak egyetlenegy gondolatot is adott ennek a nemzetnek, él és hat a jelenre is. A magyar református egyház történetében milyen halott árny Kolonics Lipót — és milyen eleven erő Méliusz Péter! Isten embereinek emlékezetében tovább él, szívünkig ér, jelenné lesz, tápláló és védelmező erősséggé lesz a múlt. Isten embereivel múltunkban összekapcsolódva, eszményeikből erőt, példájukból ösztönzést nyerve, tapasztalni fogjuk a teljes igazságát egy szellemes, bár hitetlen francia tudós megállapításának; annak, hogy „*egy nép életében nem az élők, hanem a holtak játszószák a legfontosabb szerepet*”. (Le Bon.)

Az elmúlt hetek egyikében debreczeni egyházunk egy csön-des, de magasztos temetői ünnepet ült. Új sírba helyezték át az egyház három nagy építőjének: Komáromi Csipkés Györgynek, a tudós bibliafordító lelkipásztornak s a templomalapító Szombathi-Veresmarthi-házaspárnak földi maradványait. Nos, a csontokkal szemben ez nagyon szép emberi kegyelet: de hogyha *lélekben* tennők meg újra meg újra ugyanezt a mi múltunk minden nagy alakjával, akik akár szellemük, akár anyagi javaik gazdagságát egyházunk és hazánk, megszentelődésünk és művelődésünk szent oltárain égették el: abból nem pusztán kegyeletes temetői érzések, hanem élő erők is fakadnának. Oh, hogyha ezekben az időkben, mikor annyira szükségünk volna életre, erőkre, mind fölserkennének és mind ott énekelnék szívünkben a halhatatlanság dalát, akik ott lakoznak a porban — temetőink porában, s fájdalom, sokszor feledésünk porában: — milyen más lenne akkor a mi életünk képe és a mi egyházunk munkája! Keressük, testvéreim, lelkünk legszeretőbb odaadásával keressük múltunkkal a kapcsolatot — és én hiszem, ha nem hiú dicsekvésre, hanem magasságos erőkre szomjazva keressük azt, meg is fogjuk találni, és meg fogjuk találni benne, boldog megszégyenüléssel, Istennek irántunk való buzgó szerelme kitörölhetetlen jeleit: az Ő magas kezét, az Ő félelmes kezét, — az Ő áldó és ezerszer és mindörökké áldott kezét.

A lelkipásztor erősségei*

III. A személyes élet.

Zsidók 13: 11 —14.: Mert amely állatok vérei a főpap beviszi a szentélybe a bűnért, azoknak testét megégetik a táboron kívül. Annakokáért Jézus is, hogy megszentelje az ő tulajdon vére általa népet, a kapun kívül szenvedett. Menjünk ki tehát Ő hozzá a táboron kívül, az Ő gyalázatát hordozván. Meri nincsen itt maradandó városunk, hanem a jövődöi keressük.

A múlt alkalommal arról az igazságról beszéltem, amelyet egy híres nagy angol államférfiú így fejezett egyszer ki: „*A múlt hatalmunk egyik eleme*”. Isten kezét meglátni és megragadni múltunkban — valóban, lehet-é ennél nagyobb erőssége a lelkipásztornak, állhat-é ennél nagyobb lelki hatalom a gyülekezet rendelkezésére?

Azonban, testvéreim, ahhoz, hogy a múlt valóban hatalmunk egyik eleme lehessen, szükséges, hogy mindnyájunkban meg legyen a kellő alap a múlttal való életkapcsolatunk megteremtésére. Ez az alap pedig nem más, mint a *személyes élet*. A múlt csak ott lesz igazi erősséggé lelkipásztor és gyülekezet számára, ahol a gyülekezeti tagok, s elsősorban és mindenekelőtt maga a lelkipásztor újra átélük önmagukban azt az életet, amelyet Krisztusban hívő elődeik éltek; hogyha figyelmeznék az ő előttük jártak életének végére és követik az ő hitüket, mert Jézus Krisztus tegnap és ma és örökké ugyanaz. (Zsidók 13: 7—8.) Krisztus Urunknak, hogy a múlt erejével jelenünkben is uralkodhassék, szüksége van olyan *személyes életekre*, amelyekben az Ő követése által, az *ő élete* újul meg folytonosan. A Krisztust követő *személyes élet* — ez tehát a lelkipásztornak s vele, általa gyülekezetének az az erőssége, amelyről most kívánok szólni előttetek.

1. Ennek a személyes életnek a törvényét és legfőbb jellemvonásait csodálatos világossággal és egyszerűséggel mutatja meg nekünk a Zsidókhoz írt levél, ez a különben olyan nehezen érthető, titokzatos, homályos és nehézkes képekkel telt újszó-

vetségi irat. Legelőször is azt tanuljuk meg belőle, hogy a Krisztus élete s a Krisztust követő személyes élet is egészben véve nem más, nem volt és nem *lehet* más, mint *áldozat*. Evvel természetesen olyan dolgot mondtam nektek, amit ti máig igen sokszor hallottatok és régóta tudtok: csak az a kérdés — és ennek az igének világosságánál mindjárt ki fog derülni — vajjon *jól* tudjátok-e? Mindnyájan tudjátok azt, hogy az Úr Jézus Krisztus érettünk, a mi bűneinkért való áldozat gyanánt szenvedett s halt meg a keresztfán — mint alapigénk mondja, azért, „hogy megszentelje az ő tulajdon vére által a népet.” De sokkai. kevesebben tudják és még százszor kevesebben *cselekszik* azt, ami a Krisztus áldozatából mi reánk nézve *következik*.

Az áldozat szó, meg kell vallani, nagyon sokszor forog az emberek közt közszájon akkor is, ha nem Krisztust, hanem a maguk dolgait emlegetik. Mennyiszer halljuk erről vagy arról a gazdag emberről, hogy valamely közcélra „áldozott”. Mennyiszer emlegetjük a szülői önfeláldozást; mennyiszer elmondják politikusokról vagy egyéb közférfiakról mások — olykor önmaguk is —, hogy ők nyugalmat, kényelmet, egészséget, mindent készek „áldozni” a közért. És az kétségtelen is, hogy abban az áldozatban, amit Krisztus követése a keresztyén embertől megkíván, ezek a vonások mind benne vannak, benne kell lenniök: pénz és öröm, nyugalom és kényelem, egészség és boldogság mind nem szabad, hogy drága legyen annak, aki egyszer már elszánta magát arra, hogy kimegy Krisztushoz, az ő gyalázatát hordozván. És mégis, mégis végzetlen különbség van a közönséges, mindennapi, hogy így mondjam, piaci vagy hírlapi áldozat, meg a valódi keresztyén ember áldozata között: *a végső, nagy cél különbsége*. A keresztyén ember áldozatának végső célja nem lehet más, mint a mi a Jézusénak volt: *hogy megszentelje* — azaz szentté, Isten előtt kedvessé tegye, Isten számára a világ romlásából elkülönítse — *a népet*. Keresztyén áldozat csak az, amelyik a Krisztus áldozatának hatását kelti és művét folytatja: *megszentel*. Jobbá, nemesebbé teszi, Istenhez közelebb viszi elsősorban magát az áldozót, de azután, az ő példájával, az ő lelkével másokat is. Pénzt odadobhat a jótékonyság oltárára valami gögös, ridegen önző, üresszívű pénzeszsák is, csak azért, hogy a nevét a hírlapokban nyomtatva lássa —, de pénzt adni a Krisztus nevében úgy, hogy ne tudja a balkéz, hogy mit cselekszik a jobb; odaadni az ezrest vagy a fillért úgy, hogy minden adakozással lelkileg gazdagabbnak érezzük magunkat, hogy minden pénzáldozattal jobban szűnjék meg bennünk a pénznek a szerelme — adni a magunkéból úgy, hogy a mások lelkéről is lepattanjon az önzés kérge és felébredjen az áldozatos élet szomjúsága: ez a keresztyén áldozat. Hírért, dicsőségért, érvényesülésért, földi si-

kerekért képes igen nagy önmegtagadásra a lélek szerint nem: keresztyén, a meg nem szentelődött ember is: de csak a keresztyén ember képes megtagadni „önmagát — nem önmagáért; csak a keresztyén ember képes beleveszni egy ügybe úgy, hogy a saját dicsőségére, méltóságára, érdekére egy percig se gondoljon, hanem csak az ügy előmenetelére — és csak az ilyen önmegtagadás képes felgyújtani másokban is hasonló áldozatoknak szent tüzét. És ti szülők, kik itt vagytok — közöttetek bizonyára egy sincsen, aki soha nem áldozott volna a gyermekeért: ha pénzt nem, akkor átvirrasztott éjszakákat, ha nyugalmat és egészséget nem, akkor örömet és szórakozást; — de vájjon hányan vannak közöttetek, akiket megszentelt ez az áldozás, és akik ez által megszentelték a gyermekeiket? Hányan lettetek jobbakká, önzetlenebbekké, szelídebbekké, békétüröbbsékké, hősebbekké, mióta szülők vagytok? És ha ti, amint nem kétlem, a *magatok életét* mind képesek volnátok gyermekeitekért és gyermekeiteknek odaadni — hányan adtátok nekik, hányan mutattátok meg nekik, hányan éltétek szemük előtt a *Krisztus életét*?

A keresztyén személyes élet tehát elsősorban az önmagunkat és másokat megszentelő *áldozat* élete. Milyen bevehetetlen erőssége az ilyen élet a keresztyén lelkipásztornak; — óh, vajha a ti szolgátnak is az lehetne! — és milyen erőssége gyülekezetének az ilyen áldozat-életet élő lelkipásztor; — óh, vajha Krisztusom kegyelméből én is azzá lehetnék valamikor a ti számotokra!

2. De van azután a keresztyén személyes életnek, az áldozat életének még egy másik, igen jellemző vonása is, amelyet egy találó ószövetségi jelképpel szemléltet a Zsidókhöz írt levél titkos jelentéseket fürkésző bölcs írója. *Szenvedni a táboron kívül, a kapun kívül* — csak ez az igazi krisztusi áldozat, csak ez az igazi megszentelő szenvedés. Mit értsünk a kapun, a táboron? Azt, amit az Ó- és Újszövetség népe is értett: *a család, a faj, a nép, a nemzet közösségét*. Azt jelenti tehát ez a nagyon mélyértelmű kép, hogy a keresztyén ember áldozatának abban a tekintetben is hasonlítania kell a Krisztus áldozatához, hogy vállalja a földi élet egyik legnagyobb s különösen épen nemesebb és finomabb lelkeknek iszonyatosan fájó gyötrelmét: a közösségből való kiteszittatást. Íme, a názareti Jézust a családja örültnek tartotta, a népe kiközösítette és a keresztfára gyalázatával illette, amikor pedig ő nem akart egyebet, mint *népét megszentelni*. De vájjon lehetett volna-e az ő áldozata másképp tökéletes, teljes, istenemeri áldozat, mint épen így — a táboron kívül? Ha Jézus nem a népétől kitagadva halt volna meg, mint egy utolsó rabszolga, — hanem a rómaiak ellen fölkelést vezetve, népe élén, népe rajongó lelkesedésétől környezetten a csataterén esett volna el, az ellenség véréből párolgó karddal a kezé-

ben: lenne-é ma ő a mi Megváltónk, a világ Megváltója s nem temette volna-é be emlékét, a többi nagy népvezérékével együtt, a múlt pora? Megszentelhetette volna-e népét, ha megmarad népe között?

Fájdalmas, de elkerülhetetlen, mert Krisztustól nyert földadata az minden keresztyén lelkipásztornak s általában minden, Krisztussal együtt áldozni akaró keresztyén léleknek, hogy sokszor ki kell szakadnia a legkedvesebb kötelékekből is, hogy Krisztushoz, ki a táboron kívül van, hozzá csatlakozhassák és elhordozza az ő gyalázatát. Annak, aki evangéliumi eszményekért küzd, hányszor kell szembehelyezkedni a családjával, hányszor kell ostoba és mérgező félreértéseket elhordoznia a társadalomtól, — annak, aki egy nemzetet meg akar szentelni, hányszor kell feltűnnie a nemzet ellenségeként, hagyományok felforgatójaként — és milyen kétélű fájdalmat okozhat ez épen az olyanoknak, akik igazi mély, tiszta, nemesen emberi szeretettel csüngenek a családjukon, a társadalmon, a nemzetükön! Az ilyen fájdalom forró könny- és vérpatakokat fakaszt föl még a legkeményebbeknek látszó sziklalelkekben is. Kálvin is erre gondolt, midőn zárkózott, fenséges lelke egy csodálatos megnyilatkozásában beszélt az ő *összezúzott szívéről*, melyet áldozatul az Úrnak odanyújt. Nincs az a sziklaszív, amelyet össze ne zúzna a kedves kötelékekből való kiszakadás, az önhibáján kívül való kénytelen elszigetelődés. Tulajdonképen ez az a vonás, ami egészen *emberfölötti* a keresztyén áldozatban. És mégis meg kell lennie, mert Isten ígéje és Krisztus példája egészen világosan kötelez reá és mert tulajdonképen ugyanaz a hatalmas isteni élettörvény érvényesül ragyogó következetességgel, mint egy gyémántcsúcson, benne, amelyről már beszéltem: hogy az emberi életet az állatiság posványából csak az emberfölöttiség mentheti ki, csak önmaga teljes megtagadása adhatja vissza önmagának.

3. Én mindaddig merem is a ti szemeteket erre az emberfölöttiségre irányítani, amíg magam, Isten kegyelméből, törekedni tudok reá. Merem azért is, mert, végezetül, látok még egy olyan vonást a krisztusi áldozat-életben, amely minden keresztyén személyiség számára megkönnyíti annak emberfölötti lendületét. Ez a vonás nem egyéb, mint a szakadatlan és állhatatos *jövöbenezés*. „*Mert nincsen itt maradandó városunk, hanem a jövendőt keressük*”. (14. v.) Egy dolog van, ami megkönnyíti a keresztyén ember számára — és *csak* az ő számára — a legkedvesebb közösségi kötelékekből való, különben emberfölötti módon nehéz kibontakozást: ez pedig annak a mély átérzése és nagyon határozott tudata, hogy ezen a földön minden mulandó, ami csak földi: hogy család, barátság, társaság, nemzet, haza a maguk földi, tapasztalati formájában mind csak átutalások örök értékek világába, átmenetek az örökkévalóság felé. Első hallásra keserű és igaztalan pessimismusnak tetszik, pedig tulajdonké-

pen minden keresztyén lelkipásztori és keresztyén hívő élet mélyén ott rezgő hang kellene, hogy legyen az, amit így fejez ki minden idők legnagyobb prédikátorainak egyike: „*Különös dollog, ha valaki jóval 30 esztendő's kora előtt rá nem jön arra, hogy ezen a földön minden üres és csalárd*”. (Robertson.) Igen, üres és csalárd — nem önmagában tekintve, hanem ahhoz az örökkévaló és boldog teljességhez és valósághoz viszonyítva, amelyet a Krisztusban hívő és a Krisztusért élő ember lát folytonosan maga előtt. Az ilyen ember meg tud halni, mint Mózes, a pusztai bujdosásban, ám az ígéret földje felé fordított arccal; az ilyen ember hóhérbárd alá tudja hajtani fejét, mint Keresztelő János abban a tudatban, hogy neki alá kell szállania, azért, hogy emelkedhessek a másik, a Nagy, az Igazi; az ilyen ember, mint János apostol, a száműzetés zordon sziklaszigetén, távol minden emberi hangtól és minden emberi szívtől, drágaköves tüzü látomásokban lát új eget, új földet, új, teljes emberélet mennvből alászállt szent városát.

Az áldozat emberei a látások emberei. Óh, csak az áldozat emberei *a jövő emberei*.

Testvéreim — segítsünk egymásnak, imádsággal és munkával, belenőni a Krisztus áldozat-életébe, hogy senki le ne bírassa a mi erősségeinket és senki el ne vehesse tőlünk a mi jövőnket.

A lelkipásztor erősségei*

IV. A lelkipásztor közössége gyülekezetével.

II. Kor. 13: 9.: Mert örvendünk, hámi erőtele” nek vagyunk, ti meg erősek vagytok; ezt pedig kérjük is, a ti tökéletesedésetekért.

A múlt vasárnapon arról beszéltem, hogy a lelkipásztor-nak, ha a személyes életet is oda akarja számlálni a maga erősségei közé, a szó legmélyebb és legteljesebb értelmében a Krisztus követőjének kell lennie. Krisztusnak ilyen, legmélyebb és legteljesebb értelemben való követése pedig — nem titkol-tam — nagyon sokszor jelenti kedves kötelékek elszaggatását, családi, baráti, társadalmi, nemzeti kötelékekből való fájdalom, de kénytelen kiszakadást, mert így kívánja ezt a legma-gasabb, a megszentelő áldozat krisztusi törvénye.

Azonban ez a dolognak mégis csak az egyik oldala. Ma, a legnagyobb lelkipásztorok egyikének, Pál apostolnak a ka-lauzolásával figyelembe kell vennünk a másik oldalt is. Ez kü-lönben szinte magától értetődik. A lelkipásztornak minden-féle, előtte még oly kedves közösségből is ki lehet és Krisztus kívánságára ki kell szakadnia; de van egy közösség, amellyel soha és semmi körülmények között nem szakíthat, amelyhez ragaszkodnia kell még az élete árán is, mert különben a lelki-pásztorság egyik legnagyobb erősségét dobja el magától. A lelki-pásztort kinevetheti a családja, rágalmazhatja a társadalom és kitagadhatja népe: ezek még mind nem okvetlenül szüntetik meg az ő valódi lelkipásztori mivoltát, sőt lehet, épen kiemelik és megerősítik azt; de az olyan lelkipásztor, akinek a *gyüleke-zetével*, pontosabban gyülekezetének élő hitű és szent életre törekvő igazi tagjaival nincsen mélységes és állandó lelki kö-zössége, illetőleg nem *keres* velük ily közösséget folytonosan: az olyan lelkipásztor szobatudós vagy díszszónok, de nem lelki-pásztor; ahhoz, hogy az lehessen, az egyik legnagyobb erős-sége hiányzik.

Alapigénk, az apostol pásztori lelkének az egyik legszebb megnyilatkozása nyomán lássuk ma *ennek* az erősségnek — a lelkipásztor közösségének gyülekezetével — néhány fő vonását.

1. „*örvendünk, ha mi erőtelenek vagyunk, ti meg erősek vagytok...*” Az első pillanatra meglep bennünket ez a szinte természetellenesnek látszó beszéd. Meglep bennünket a Pál apostol részéről, akiről mindnyájan tudjuk, hogy súlyos betegségek tövisét hordozó testének törékenységét milyen kiváltságos lelki erővel ellensúlyozta a kegyelem Ura. És talán még, jobban meglep bennünket, ha úgy akarjuk tekinteni, mint maiadandó szabályát a lelkipásztor és a gyülekezet közti viszonynak, „*örvendünk, ha mi erőtelenek vagyunk...*” — de hát mikor volt Pál apostol erőtelenebb az ő gyülekezeténél, s különösen ép annál a sok bűnnel terhelt, sok feddésre szorult korinthusi gyülekezetnél, amelynek e sorait írja? És azután lehet-e bármikor is kívánatos állapot, örvendetes helyzet a lelkipásztorra nézve az, hogy ő erőtelen, azaz, lelki erők dolgában alantabb álló legyen egy lelkileg erős gyülekezet között? Nem sokkal természetesebb a lelkipásztornak arra törekednie, hogy lelki erők dolgában is ő vezessen a gyülekezetében; hogy mindnyájan legyenek ugyan erősek, de valamennyiük között mégis csak ő a legerősebb?

Nos, a dolog úgy áll, hogy a lelkipásztor erősebb és a gyülekezet erőtlenebb volta a lelkekben *tényleg* a leggyakrabban előforduló állapot ugyan, mert azt a dolog természete hozza magával, hogy a lelkipásztor átlag véve, rendszeren mégis csak *vezető*, a gyülekezet átlaga pedig rendszeren mégis csak *vezetett*. Azonban Pál apostol szavai az ellen jelentenek erőteljes, örök tiltakozást, hogy ez az állapot, ez a viszony *ideálisnak és felülmúlhatatlannak tekinttessék*. Egy evangéliumi gyülekezetben a lelkipásztor szeme előtt végcél gyanánt mindig annak az állapotnak kell lebegnie, amikor gyülekezetének tagjai, vagy legalább azoknak színe-java lelki erők dolgában, azaz a keresztyén hit mélysége és ereje, a keresztyén gondolkozás tisztasága és egyenessége, a keresztyén erkölcs és jellem alkunélkülisége dolgában nemcsak utóíérik őt, de lehetőleg felül is múlják. Vagy talán — amit minden jóra való tanító természetesen tart és örömmel vár, s ami minden egészséges lelkű szülőnek törekvése és becsvágya tárgya: hogy a növendéke, a gyermeke ne csak elérje őt, de” lehetőleg — tudásban, szívben, jellemben — még felül is múlja: az csak épen a lelkipásztornak ne lehessen célja, ambíciója, öröme; a lelkipásztornak, akinek munkájában s jellemében a jó tanító, jó nevelő, jó szülő legnemesebb vonásai kell, hogy egyesüljenek?

Valóban egy evangéliumi gyülekezet lelkipásztorának,

ha gyülekezetében önmagával egyenrangú vagy nálánál magasabb értékokon álló nagykorú vallásos lelkeket, érett, erős keresztyén lelkeket talál magával szemben, akár a maga, akár elődei vagy társai nevelő munkájának, főképp pedig a Szentlélek titkon munkáló hatásainak következményeképpen — csak egyféle lelki magatartása lehet: az öröm. „örvendünk, ha ti erősek vagytok ...” Pál apostol gyülekezeteiben inkább csak az ő csudálatos nagy alázatosságának és önmegtagadó szeretetének tükre volt e szó, mintsem a tényleges állapoté — a mi gyülekezeteinkben mindennapos lehet ez az eset. És ha ilyenkor a lelkipásztor nem Krisztusa dicsőségének örvend tiszta szívből, hanem a saját maga nyomorult tekintélyét félti: *ezzel csak azt árulja el, hogy szeme elől elveszett az igazi evangéliumi gyülekezet eszménye s élete és munkája nem az „apostolok fundamentumán” épül fel.*

2. Ennek pedig az a nagyon végzetes következménye van, *hogy az ilyen lelkipásztor megfosztja magát egyik legnagyobb erősségétől: attól, hogy a gyülekezet ereje visszahasson reá és erősítse őt magát is.*

Kiváló lélektani művészettel lehet kezelni a papi tekintélyt. Egy hatalmas testvér keresztyén egyháznak ősrégi története és meglepő jelene egyaránt mutatja, mily nagyszerű eredményeket lehet elérni ezzel az eszközzel tömegek fegyelmezésében, művelésében, szervezésében — úgy vallási, mint egyéb téren. Nekünk, más felfogású keresztyéneknek is csak a legnagyobb tisztelettel és csodálattal lehet és kell megállanunk a papi tekintély é nagy világtörténelmi eredményei és alkotásai előtt; ám ugyanakkor világosan kell látnunk egy nagy és *gyógyíthatatlan* fogyatkozását is. Az olyan keresztyén lelkipásztori munka, melynek első és utolsó szava a tekintély, *végzetesen elszigeteli a lelkipásztort a hívők közösségétől.* A tekintélyükről híres papokról — mindegy, akármely hitvallású egyházba tartoznak is, mert *mindegyikben* vannak ilyenek — minden szépet és jót el lehet mondani, csak azt az egyet nem — s ezt ők bizonyára maguk is beismerik —, *hogy lelkileg gyarapította, erősítette, nevelte volna őket magukat is a gyülekezetben való életük és munkájuk.* Az ilyenekre még sohasem hatott vissza erősítőleg a mások hite, sohasem tapasztalták az igazságát Pál apostol nagy élményének: „*egymás hite által épülni!*” Az ilyenek hasonlítanak ahhoz az emberhez, aki teljes életében még mindig csak egymagában énekelte a Himnuszt, a XC. zsoltárt, vagy a 37-ik dicséretet,¹ és így még csak sejtelve sincsen arról, mit jelent az, az érzések és indulatok micsoda forró, jótevő, megtisztító, fölemelő hullámaint jelenti az, mikor ezeket a felséges imádságokat és bizonyágtételeket együtt, egy tömegben énekliegy hívő gyülekezel, egy megindult sokaság. A gyülekezet élő hitének minden

¹ Jövel Szentlélek Úr Isten. . . .

megnyilatkozása így emeli, így ragadja, így edzi magának a lelkipásztornak a lelkét is. Az a lelkipásztor, aki munkája közben megérzi maga körül gyülekezete hívő, imádkozó, erős tagjainak lelke szárnyasuhogását: az megszázszorozódni érzi a maga erejét, átforródni a maga imádságait, csodatévővé növekedni a maga hitét és nagy dolgokra képes abban a gyülekezetben a Krisztusért, akármilyen csekély talentumokkal, akármilyen gyöngye lelki-testi erővel állt is a munkába eredetileg. És viszont: az a lelkipásztor, akire legjobb igyekezete közben ólomsúlyként nehezedik az a tudat, hogy *egyedül van*, hogy elszigetelődött — már akár azért, mert ő élt vissza túlságosan a tekintély lélektani művészetével, akár azért, mert a gyülekezete végzetesen hitetlen vagy széthúzó — az olyan lelkipásztor a legfényesebb talentumokkal, a legragyogóbb ígéretekkel és — tegyük hozzá — a legbecsületesebb jószándékkal is a legrövidebb idő alatt letörlik és lesz belőle egy forrongó és várakozó és tusakodó és fejlődő nagy élet közepette egy nyomorult kis begubózott élet! Isten kegyelme után tirajtatok áll, testvéreim, hogy a ti szolgátoknak, aki előttetek áll, melyik legyen a sorsa a kettő közül!

3. Énnékem csak arra legyen szabad még néhány szóval rámutatnom, hogy az elszigetelődés elkerülésének van a keresztyén lelkipásztor számára egy mindennél hatalmasabb eszköze: *imádkozni gyülekezetéért* „Ezt pedig kérjük is a ti tökéletesedésetekért”. A lelkipásztornak nem elég az igehirdetés és a lelki gondviselés minden lehetséges módján azon dolgoznia, hogy gyülekezetéből nagykorú keresztyének erős phalanxa képződjék, — neki imádkoznia is kell, forrón, szünet nélkül, mint legszemélyesebb ügyéért, ezért a „tökéletesedésért”. Pásztor és gyülekezet között a legerősebb aranyfonalat az imádság sodorja meg. Csak az a lelkipásztor, aki Istenével kétségek és könnyhullatások között tusakodni tud minden egyes hívőért külön-külön és egész gyülekezetéért együttvéve, csak az a lelkipásztor lett igazán egygyé a gyülekezetével, csak annak lett igazán bevehetetlen erősségévé a gyülekezeti közösség. Mert az a maga imádságaiban napról-napra élete áldozatát mutatja be Istennek gyülekezetéért — és Istentől, kinek ez áldozat a Krisztusért kedves és jóillatú, napról-napra megújultan *ajándékba* kapja gyülekezetét.

Jól tudom, hogy az ilyen szavakat és gondolatokat ma még a magyar református egyház tagjai közül nagyon sokan és sokfelé hajlandók egészségtelen rajongásnak minősíteni. Nem csodálnám, ha tiköztetek is akadnának, akik annak ítélik. És mégis, testvéreim, a Jézus nevében és a Pál apostol példájára hivatkozva, kérlek: ne törjetek pálcát addig e szavak fölött, amíg nem vetettétek azokat egy nagy és elszánt próba mérlegére. Próbáljatok meg testvéreim — a lelkipásztorotokért, az ő tökéletesedéséért *imádkozni*. És ha majd a bennetek lakozó

Szentlélek megáldja ezt a próbátokat, akkor földerül elöttetek annak a mérhetetlen nagy jelentősége, hogy maga a lelkipásztor is az imádságban keresi legerősebb kapcsát a gyülekezetével.

Óh, testvéreim, legyetek erősek, hogyha azt akarjátok, hogy a ti lelkipásztorotok is az lehessen. És imádkozzatok ő érette, hogy az ő imádságai tiérettetek meg ne hiúsuljanak.

A lelkipásztor erősségei*

V. Szeretni az Urat.

Zsolt. 18: 2. : Szeretlek Uram, én erősségem!

A megelőző négy prédikációban a lelkipásztor négy fő erősségéről beszéltem, ilyenekül felmutattam az *Isten igéjét, a multat*, mint Isten kezének látható megnyilvánulását, továbbá a lelkipásztor *személyes áldozat-életét* s végül *a gyülekezettel való életközösségét*.

Ez a négy erősség a lelkipásztor s a vele együtt élő, érző és dolgozó gyülekezet életének és munkájának négy hatalmas bástyatornya. Azonban ez a négy torony csak akkor alkot valódi és bevehetetlen *egységet*, hogyha egy közös, mély sziklaalapba vannak beleépítve. Enélkül a sziklaalap nélkül, amely azt a négy hatalmas erődöt egységbe fogja össze, a lelkipásztor egy olyan várban lakik és harcol, amely külsőleg félelmesnek és bevehetetlennek látszik ugyan s kívülről jövő támadásokkal tényleg tud is — egy darabig legalább — dacolni, de siralmasan és menthetetlenül széthull egy földrengés következtében, egy belső válság esetén.

Ez a sziklafundamentum, ez az egybekapcsoló alaperősség, amely a legsúlyosabb belső válság esetén sem rendülhet meg és nem engedi meginogni a beleágyazott többi négyet sem: a lelkipásztor s a vele egy gyülekezet életének és munkájának alapereje, amelyből fakad minden más erőforrás, — ez *az*, amit alapigénkben így fejez ki az ihletett zsoltáros elragadtatott szava: *Szeretteik Uram, én erősségim!*

Tehát: *szeretni az Urat* — ez legyen alaperősségünk!

1. Szerelni az Urat: ugyebár, gyermekségünkől fogva tudjuk, ismerjük ezt az első, nagy parancsolatot: *Szeresd az Urat, a te Istenedet, teljes szívedből, teljes lelkedből és teljes elmédből!* S mégis — ha őszinte komolysággal megvizsgáljuk a lelki életünket, meg kell vallanunk, hogy ott az Isten szeretete még sokkal ritkább és szokatlanabb vendég, mint az, aminek a hiányát olyan sokszor észrevesszük és panaszoljuk magunkban is, de

persze leginkább másokban: t. i. az embernek, a felebarátnak a szeretete. Szeretni embertestvéreinket nagyon nehéz dolog ennek a mi önmaga körül forgó kicsiny emberi szívünknek; — de ennek a szeretetnek van egy nagyon természetes emberi útja, amely mindnyájunk számára nyitva áll: *az érzés*. Melegen érezni, megindulni többé-kevésbé minden ember képes, ha még olyan jéghideg fő s ha még olyan nyers lélek is: és az érzés, ha nem is maga a szeretet, de mindenesetre egyik pitvara a szeretetnek, ahonnan már nem nehéz a továbbjutás embertársaink szíve felé. Isten szeretetével pedig épen megfordítva vagyunk. A közönséges tapasztalat — akár a magunk, akár a mások lelki életének a megfigyelése — azt mutatja, hogy Isten iránt *épen a szeretet érzelmi hevére gyűlni a legnehezebb*. Istent félni, Istent tisztelni, Istent imádni, Isten parancsolatait hűségesen teljesíteni, Isten országáért tenni, áldozni valamit — mindez, komolyan és mélyen fölfogva, végtelenül nehéz föladat ugyan és mégis sokkal könnyebbnek látszik előttünk, mint a tulajdonképeni istenszeretet: mert valahogyan úgy érezzük, hogy az Isten félelmére, tiszteletére, imádatára képesek vagyunk mi *magunk* felindítani magunkat, Isten akaratának cselekvése önelhatározásunktól függő kötelességteljesítés, — de Istenért lángolni, Isten iránt, ha végtelenül magasabb fokon és tisztább alakban is, de ugyanazt érezni, amit érez a gyöngéd gyermek, az önfeláldozó szülő, a hú testvér, a tisztalelkű jegyes, a nemes barát, az eszményi hazafi a maga földi szeretetének tárgya iránt: Istent így szeretni, úgy érezzük, nem mitőlünk függ, a mennyei szeretet érzésének fölébredése nem rajtunk áll és mindenesetre nagyon ritka madár szívünk egén.

Ezzel a mi közönséges és átlagosan helytálló megfigyelésünkkel és tapasztalásunkkal szemben áll azonban minden igazán hívő szívnek, minden valódi Istenemberének közös tapasztalása, amelynek alaphangja minden időben és minden népek között megegyezett a zsolotáríró forró felkiáltásával: *Szeretlek Uram, én erősségem!* Isten embereinek ez a közös tapasztalaton nyugvó bizonyágtétele azt mondja, hogy *Istenben élni és Istenben járni csak az Istent szerető szívnek lehet*. Nagyjából, a lelki élet felületéről szemlélve, igaznak látszik az, hogy az istenfélelem és az Isten parancsainak teljesítése a gyakoribb és a könnyebb, Isten szeretete a ritkább és a nehezebb dolog; de valójában, a hívő lelkek mélyéről nézve, úgy áll a dolog, hogy *Isten szeretete nélkül nincsen sem valódi istenfélelem, sem Isten parancsolatainak valódi követése*. Istent szeretnünk kell, hogy dicsőségének megfelelő, bár, természetesen, még mindig gyarlón emberi módon imádni tudjuk Őt; Istent szeretnünk kell, hogy akaratának megfelelően, bár, természetesen, még mindig fájdalmas emberi erőtlenséggel, engedelmeskedni tudjunk neki. Lánggal kell égnünk az Isten iránt, hacsak a legközöségesebb keresztyén erényeket akarjuk is gyakorolni, hogyha

számot tartunk — óh, egyáltalán nem a próféta, vagy apostol, csak a legszerényebb „vallásos ember”, „hívó”, vagy „keresztén” névre.

Ne mondjátok ki, kérlek, elhamarkodva az ítéletet: ez túlzó, rajongó kegyeskedés. Gondoljátok csak el: alapjában nem érvényesül-e ez az igazság a világi élet viszonylataiban is? Nem a szeretet-e az alapja mindenféle valódi tiszteletnek és valódi kötelelességteljesítésnek? Ahol gyöngéd gyermeki szeretet nincs, mi egyéb ott a szülők tisztelete, mint egy becsületes, ősi szokás, amelyet a legelső kedvező alkalommal könnyű szívvel tudnak félretolni még a legjobban nevelt gyermekek is? Ahol igaz felebaráti szeretet nincs, mi egyéb ott a törvény tisztelete, mint gyáva meglapulás egy vasvessző előtt és félszemmél való sunyi keresése annak, hogy' lehet kibújni e vessző sújtásai alól? Ahol lelkes, szomjas igazságszeretet nincs, mi egyéb ott a legjobb diák munkája is, mint fárasztó, unalmas, terméketlen robot? Ahol a lélek mélyéről fakadó hívatásszeretet nincs, mi egyéb ott a legképzettebb orvos, bíró, ügyvéd, iparos, kereskedő munkája is, mint kontár és végeredményében ártalmas gépieség? Lehet valaki a gazdasági ismeretekben a legnagyobb mértékben képzett, — mégis hihetetlenül rossz gazda lesz belőle, ha nem szereti halálosan nagy szeretettel — ahogyan tán csak a magyar gazda tudja szeretni — a földet!

S mindez nagyon természetes is, és nem is lehet másképen. Lelkünknek egyetlen olyan mozdulása és magatartása van, amely az életünket erősíti és gyarapítja: és ez a szeretet. *Szerem nem egyéb, mint látni, égni, akarni, élni.* Meglátni valamit, amit a lelkünk rég keres, amiről úgy érezzük, hogy be tudja tölteni a lelkünk tátongó ürességét; olthatatlan vágyra gyúladni ennek a valaminek a bírása után; akaratunkat leigázni és megfegyvelmezni e bírás céljára, s ha bírjuk már, érette, általa, belőle élni: ez a szeretet. Legyen ez a valami akár egy mosolygó gyermekarc, akár egy nagy gondolat; akár egy hű szempár, akár egy szenvedő haza; akár egy nagyszerű könyv, akár egy aranykalászt termő barázda: *szeretnünk kell, hogy valóban a miénk legyen; lángoló érzéssel kell átadnunk neki magunkat, hogy sziklaerős bizonyossággal mondhassuk a miénknek.*

Így kell szeretnünk — a lángok lángjaival, a szomjúságok szomjúságával, az akarások akarásával — *Istent is*, ha erős-ségünknek akarjuk mondani Őt.

2. Így kell szeretnünk? De hát van-e egyáltalában értéke az olyan szeretetnek, amely parancsszóra, *kell-re* jár? Szeretetnek lehet-e még mondani az olyat, amit előírnak, rendelnek, törvénybeadnak? Hát a szeretet nem valami csodálatos szabad, önkéntes, kormányozhatatlan megmozdulása a léleknek? Nem úgy tör az föl, kiszámíthatatlanul, forrón, titkos mélységekből, mint Izland csodaforrásai? Nem Isten adja azt

szabadon, akinek akarja — úgy, hogy hiába érte minden emberi erőlködés?

Nagyon indokoltnak, nagyon természetesnek látszó kérdés ez, de alapjában mégis csak annyit ér, mintha csak azt kérdezné valaki: *miért kell kutat ásni vagy vízvezetéket készíteni?* Hiszen van a földben elég víz, s ott, ahol a természet törvényei úgy kívánják, emberi erőlködés és munka nélkül is felszínre tör az, — minek hát fölöslegesen fárasztanunk magunkat érte?

Ugyebár, ezt az utóbbi beszédet minden okos ember egyszerűen megmosolyogná? Mindenki előtt világos, hogy a természet erőinek a magunk emberi eszével és emberi karjával *elébük kell dolgoznunk*, ha azt akarjuk, hogy hasznunkra legyenek, a földünket termékenyebbé, az életünket szebbé és gazdagabbá tegyék. Nos, egészen így van a lélek a szeretet s különösen épen az Isten iránt való szeretet csodálatos nagy adományával is. Isten adta azt a lelkekbe öröktől fogva, az Ő eleve-elrendelésének kifürkészhetetlenül bölcs végzése szerint — emberi lelkekben istenszeretet, épúgy, mint a föld mélyében víz, sohasem lesz több, mint amennyit beléjük Isten adott; — de a kutatást, a csővezeték lerakását: az istenszeretet útjának előkészítését, szabályozását, s vele a lélek és a világ megtermékenyítését Isten az emberre bízta s az ember munkájától tette függővé. Istent szeretned kell, testvérem, hogy az életed ki ne száradjon, a lelked el ne nyomorodjék; és azért, hogy Istent szerethesd, magadnak is meg kell tenned mindent, amit Isten evégből eléd adott, reád bízott.

Micsoda ez a „minden”? Egész kimeríthetetlen gazdagságát magába zárja ez a két szó: *engedelmeskedni Jézusnak*. Megtenni mindazt, amit tőled Jézus kíván Bibliád lapján, templomod szószekén, szent asztalánál és lelkiismereted szavában; megtagadni magadat és felvenni az Ő keresztjét; jobban féltetni tisztaságodat életednél és lelked épségét utolsó garasodnál; védelmezni az Ő kicsinyeit és félelem nélkül kiállni az Őt megtagadó nagyok elé; virrasztani és imádkozni Ővele a Getsemanében és elkísérni Őt poroszlók ütlegei és halálnak félelmei között a Kálváriára: ez az, amit tőled Jézus kíván. A Jézus iránt engedelmes szív az egyetlen igazi medre az istenszeretet forró, harsogó, gátszakasztó hullámainak. A tiszta szív, az alázatos szív, a hü szív, a békességre és igazságra szomjúhozó, a szenvedésben és a tettben hősi szív — ez lesz az a szív, amelyik Istenért égni, lángolni tud. Csak az, aki Jézusban megtalálta önmagát — csak az fogja szeretni, mint erősségét, az Urat; csak az fogja szeretni olthatatlan szeretettel Jézus Krisztusban az Istent.

Istenszeretet nélkül nincs keresztyén vallás, keresztyén élet, nincs keresztyén lelkipásztorság: Jézus Krisztus nélkül nincs istenszeretet. Senkinek sem igazi kincse az egyháza, a vallása, a temploma, a zsoltára, a Bibliája, akinek nem szenvedélye, égő, tüzes szenvedélye az Isten, az Úr — és az Úr Isten senkinek szenvedélye nem lehet, aki nem a Jézus Krisztusban ismerte meg és fogadta el őt. Nevezzék bár a bölcsek egészségtelen rajongásnak s a csúfolódók kegyeskedő szemforogatásnak: én tisztában vagyok vele s hitet teszek nektek róla, testvéreim, hogy az én számomra és a mi számunkra a nagy, az alapvető sziklafundamentum, az erősségek erőssége, a négy tornyú lelkipásztori és gyülekezeti bástya talpköve csak egy hatalmas szenvedély lehet: Szeretni Istent, mint atyát és mint barátot; szeretni, mint a lélek hitvesét és mint egy győzelmi álmot; szeretni őt, mint a termékeny életet és mint a szabadító halált; szeretni őt forrón, az emberi élet legnagyobb mélységeiből fölszakadó, s azokat átdicsőítő, besugárzó szeretettel; szeretni Őt egyszóval a Jézus Krisztus arcára nézve s a Jézus Krisztus szívére omolva: ez a szeretet kell nekünk, kell úgy, mint az éhenhalónak a falat kenyér, kell úgy, mint a magános őrszemnek a fegyver, kell úgy, mint a tengeren bolygó hajónak a delejtű, a vitorla, a szél, a rév.

Oh Véghetetlen Szeretet — hajolj le hát hozzánk a magasságból és gyűjtsd fel a szívünkben mérhetetlen lángjaid egy parányi mását, hogy élhessünk Teáltalad és erősségünk legyen Tebenned.

Egyházunk megújhodása*

1. Az egyház neve és mivolta.

1. Péter 2: 9 — 10.: Ti pedig választott nemzetiség, királyi papság, szent nemzet, megtartásra való néj) vagytok, hogy hirdessétek Annak hatalmas dolgait, aki a sötétségből az ő csodálatos világosságára hívott el titeket; akik hajdan nem nép voltatok, most pedig Isten népe vagytok; akik nem kegyelmezettek voltatok, most pedig kegyelmezettek vagytok.

1. Kor. 1: 2.: Az Isten gyülekezetének, amely Korinthusban van, a Krisztus Jézusban megszentelteknek, elhívott szenteknek, mindazokkal egybe, akik a mi Urunk Jézus Krisztus nevét segítségül hívják bármely helyen, a magokén és a miénken: Kegyelem néktek és békesség Istentől, a mi Atyánktól, és az Úr Jézus Krisztustól...

1. Kor. 3. 16—17.: Nem tudjátok-é, hogy ti Isten temploma vagytok és az Isten lelke lakozik bennetek? Ha valaki az Isten templomát megrontja, megrontja azt az Isten. Mert az Istennek temploma szent, ezek vagytok ti.

Hóm. 1: 6—7.: Kik között vagytok ti is, Jézus Krisztusnak hivatalosai: Mindeneknek, akik Rómában vagytok, Isten szerelmeseinek, hivatalos szenteknek: Kegyelem néktek és békesség Istentől, a mi Atyánktól és az Úr Jézus Krisztustól.

Mindenfelé sok szó esik mostanában református egyházunk megújhodásáról. Mindenki, akinek a számára jelent még valami értéket az, hogy „egyháztag” és egyházban él, nyugtalanul látja vagy legalább is érzi, hogy az egyházban sok minden nincsen rendén, hogy egyházunknak mostani állapotai sokáig nem maradhatnak így és hogy ezeken az állapotokon tüneti kezelés, ötletszerű toldozás-foldozás, időnkénti tatarozgatás már nem segíthet sokat: itt gyökeres változásra, a szónak igazi és mély értelmében vett megújhodásra van szükség.

Ezt a megújhodást szándékozik nagyon szerényen szolgálni a jelen s az ugyanezen cím alatt következő néhány vázlatos elmélkedés is.

1. Nagyon az elején kell kezdenünk. Nem azért, mint hogyha mindegyik református egyháztagnak egyformán szüksége volna, — bár tartozunk azzal az őszinte és megfontolt ki-

jelentéssel, hogy a nagy többségnek igenis szüksége van — erre az itt követendő egészen elemi módszerre. Hanem legfőbbképpen azért, mert úgy vagyunk meggyőződve, hogy igazán alapos megújító munkát csak akkor tudunk végezni, hogyha a kezdet kezdetére megyünk vissza és a maga legelemibb gyökérszálaiban igyekszünk megragadni a kérdést.

Ezek közé a legelemibb gyökérszálak közé tartozik mindenekelőtt annak a tisztázása, hogy mit jelent maga ez a név és ez a fogalom, hogy: egyház?

A magyar nyelvtudomány körülbelül bebizonyította, hogy az „egyház” szó az ősi magyar keresztyénség nyelvén „szent házat” jelentett. (Az „egy” — „ig” szógyök, amire az „ige, ígés” ősmagyar, még a pogánykorból eredő szavak is világosan utalnak, szent dolgot, szót, cselekvényt jelöl!) Az egyház nevében tehát, eredetét tekintve, legősibben a szent hajlék, tehát a templom fogalma van benne. A templomról, tehát egy épületről, egy térben körülhatárolt valamiről vitte át aztán ezt az ősrégi elnevezést a magyar keresztyén szóhasználat a Pál apostol útmutatása szerint egy lélekben körülhatárolt valamire: az Úrnak gyülekezetére, az Isten „szerelmeseire”, „népére”, tehát arra a csak részben látható és csak részben földi, egyfelől ugyan nagyon is emberi, másfelől azonban nagyon is lelki valamire, amit keresztyén *egyháznak*, vagy teljesebb, szebb, ünnepeesebb és egyedül csak a magyar nyelvben megtalálható néven „anyaszentegyháznak” hívunk.

Ez azt jelenti, hogy a mi magyar őseink nagyon jól tudták, Pál apostoltól jól megtanulták azt, hogy az „egyház” olyasvalami az emberi közösségek (család, nép, nemzet, állam, társadalom stb.) között, ami a hajlékok, a házak között a templom. Azaz tehát Isten dicsőségére és tiszteletére rendelt, Istennek „szentelt” valami. Az egyház olyan emberi, lelki együttlét és együttélés, amelynek célja és rendeltetése az, hogy benne és általa Isten dicsóíttassék, Isten tiszteltessék. Ezért „szent”, mert hiszen a szentség, nemcsak a keresztyénségnek, hanem minden vallásnak és minden népnek a felfogása és a szavajárása szerint valami Isten számára rendelt, az Ő tisztességére és használatára elkülönített, kiszemelt embert, dolgot, cselekvény jelöl — ellentétben a nem szenttel, a „világival”, a „profánnal”.

Az egyház tehát, legközelebről, oly emberek társasága és oly lelkek közössége, akiknek határozott és semmi mással össze nem téveszthető életcéljuk és életföladatuk: Istennek szolgálni, Őt tisztelni és Őt dicsóítani. Oly embereké és oly lelkeké, akiket ennek a célnak és ennek a feladatnak a közössége épűgy, sőt még százszor erősebben egybekapcsol és testvérekké avat, mint ahogyan az egy földi anyának a gyermekeit a vérnek közössége. Ezért „anyaszentegyház” az ősi magyar ke-

resztyén lélek ihletszerű megértése szerint. És ebben az értelemben megdönthetetlen igazságot tanít az a régi nagy egyházi atya (Cyprianus), aki szerint „senkinek nem atyja az Isten, akinek nem anyja az egyház”. „Ezt a két dolgot — t. i. az Istengyermekséget és az egyházban való élest — maga az Isten kötötte össze s így nekünk nem szabad szétválasztanunk” — jegyzi meg ehhez Kálvin.

Az egyházban élni és egyháztagnak lenni eszerint annyit lesz, mint lelki testvéreinkkel híven összefogva és egymást kölcsönösen segítette, Istennek szentelt (életet élni. öntudatosan törekedni arra, hogy az életünk alapjelleme, a magunké is és általunk a másoké is, ne „profán”, hanem „szent” legyen, azaz ne a világ mulandó és szennyes ábrázatához, hanem az Istennek Jézus Krisztusban reánk ragyogó szentséges arcához hasonlítson.

Az „egyháztagság” azért tehát nem egy a többi, külsőleg és látszólag többé-kevésbé hozzá hasonló földi „tagság” mellett (pl. állampolgárság, egyesületi, kaszinói stb. tagság), hanem Istennek szentelt élet egy Istent szolgáló és dicsőítő lelki hajlékban: a keresztyén gyülekezetben.

ítélje meg magát minden református ember maga: ilyen egyháztagnak-é?

2. De még mélyebbről jövő és még erősebb és tisztább fényel tudjuk megvilágítani az egyház és az egyháztagság fogalmát akkor, hogyha az egyház magyar nevének megfelelő újszövetségi görög szót, a mai keresztyének és különösen a magyar reformátusok között is vagy eredeti, vagy átformált (église, chiesa stb.) alakjában még széliére használatos „ekklésia” szót vizsgáljuk meg, eredete és értelme szerint.

Ez a szó „elhívott gyülekezet” -et jelent. A régi pogári klaszszikus görög világban az olyan népgyűléseket nevezték e néven, amelyek nem úgy verődtek össze, véletlenül, taláalomra, magokban a néptömegekben rejlő ösztönös érdekek sugallatára, hanem valamely felsőbb hatóság hívására, a jog parancsának engedelmességgel gyülekeztek össze. Az ekklésia tehát — valamint már az ószövetségben neki megfelelő „gyűlés”, „gyülekezet” fogalma is, a „kahal” — nem azonos egy akármilyen tömeggyülekezettel, nem azonos még a nép, a néptörzs, a nemzetség, a nemzet összességével sem, hanem olyan gyülekezetet jelent, amelyik egy magasabb hívásra sereglük össze: a vallásos felfogás, a mi értelmünk szerint a legmagasabbra, az Isten hívására.

Ebből az következik, hogy az „ekklésia” fogalmát nem meríti ki a pap, a kántor, a presbyter, a kurátor, meg a harangozó — és a magyar közpéldabeszédben mindezekkel összekötött hagyományos „szegénység”. Az ekklésia, tehát az anyaszentegyház olyan lelkek gyülekezete, akik Istennek „sze-

relmesei”, tehát öröktőlfogva „választottai” és akiket az Isten, hogy rajtuk örök szerelmét és kiválasztó kegyelmét megbizonyítsa, kit-kit az időnek egy-egy meghatározott pontjában „elhív” és néppé gyűjt össze. Az ekklésia — egyház a „hivatalos szentek” társasága: azaz olyan lelkeknek közössége, akik már „megízlelték, hogy jóságos az Úr”, azaz megtapasztalták az Ő kegyelmét, amellyel nem engedte őket a bűn és a lelki vakság sötéttségében tespedni és aljasodni, hanem hatalmas és ellenállhatatlan, atyai hívó szavával, a Krisztus evangéliumával elhívta őket, szólította őket, parancsolt nekik, hogy attólfogva az egész életük, minden beszédük és cselekedetük ne legyen más, mint az Ő csodálatos dolgainak: bűnt megbocsátó, szívsebeket gyógyító, roncsolt életet helyreállító, sírbadólt nemzeteket, önmaguk ellen esküdt társadalmakat fölemelő és önmagukkal kibékítő örök szeretethatalmának a hirdetése, a megbizonyítása.

Az egyház az a testvérnép, amelyet az Isten züllött, csavargó, önmagukkal és egymással hadilábon álló tékozló fiákból és leányokból alkot és szervez magának, az ő elhívó, atyai kegyelemszavával, amelyet mindegyikük az életének egy-egy nagy megrendülésében hall meg, ért meg és kezd először tánctorogva, aztán mind biztosabb lépésekkel, követni: „jőjj haza te, aki mégis, mindennek ellenére, fiam vagy, gyermekem vagy — jőjj haza, minden meg van bocsátva; és ezentúl a te életednek, testvéreiddel összeköttetésben, nem lesz egyéb földadata, mint hogy ezt hirdesd, erről tégy bizonytságot”.

Ilyen hazajött, ilyen elhívott, ilyen engedelmes és ilyen bizonytságtévő gyermekek vagyunk-e mi, magyar református „egyháztagok”?

Egyházunk megújodása

II. A kőszikla.

Máté 16: 13—18.: Mikor pedig Jézus Cezárea Filippi környékére méné, megkérde tanítványait, mondván: Engemet, embernek Fiát, kinek mondanak az emberek? Ők pedig mondának: Némelyek Keresztelő Jánosnak, mások Illyésnek; némelyek pedig Jeremiásnak vagy egynek a próféták közül. Monda nékik: Ti pedig „kinek mondotok engem? Simon Péter pedig felelvén, monda: Te vagy a Krisztus, az élő Istennek fia. És felelvén Jézus, monda néki: Boldog vagy Simon, Jónának fia, meri nem Lest és vér jelentette ezt meg néked, hanem az én mennyei Atyám. De én is mondom néked, hogy te Péter vagy, és ezen a kősziklán építem fel az én anyaszentegyházamat, és a pokol kapui sem vesznek rajta diadalmat.

„Amiképen Éva az Ádám oldalából, azonképen Krisztusnak mátkája, az Anyaszentegyház, Urunknak a keresztfán dárdával megöklelt oldalából származott”. Szent Ágoston ezt a mélyértelmű hasonlatát úgy fejt tovább, hogy Krisztusnak át-döfött oldalából (Ján. 19,34. szerint: „Hanem egy a vitézek közül dárdával döfé meg az ő oldalát és azonnal vér és víz jöve ki abból”) vér és víz jöve ki: ez a kettő pedig a keresztyén élet születését és folytonos gyarodását jelentő sákramentumokat: a keresztségét és az úrvacsorát jelképezvén, jelenti egyúttal az Isten lelkének újjászülető és megszentelő hatalmát is, amelyet Ő a Jézus Krisztuson keresztül, az anyaszentegyházban gyakorol reánk, — ahová „elhív” minket az újjászületésben és ahol templommá épít bennünket magának a megszentelődés által, örök szeretetakarátának királyilag szabad dekrétuma szerint.

Amiből az következik, hogy az anyaszentegyház úgyis, mint „elhívott gyülekezet” (ekklésia), úgyis, mint „szent hajlék” (egyház) csakis a Jézus Krisztus által lesz azzá, ami — az Ő szentséges élete, halála és örökélete az az „örökkévaló ajtó”, amelyen át az anyaszentegyház eszméje és valósága bevonul a látható világba, az emberéletbe s hatalmát érezteti és gyakorolja ott.

Jézus Krisztus nélkül nincs „egyház”. Ez a kifejezés: keresztyén egyház, tulajdonképpen fölösleges szószaporítás, akár csak ez: „zsidó zsinagóga”. És viszont zsidó, mohammedán, buddhista stb. „egyház”-ról beszélni épen annyi, mint keresztyén sábeszről, kiszmetről, vagy Nirvánáról beszélni. Legföljebb bizonyos beszéd- vagy írásbeli kényelem vagy egyszerűsítés érdekei indokolhatják ezt a szóhasználatot, melytől azonban a komoly és öntudatos keresztyén ember még így is benső idegenkedést érez.

Az egyház létalapja, sziklafundamentoma tehát az a viszony, amelyben az egyház valódi tagjai, a „hivatalos szentek”, az ő Fejükkel, Urokkal és Királyukkal, a Jézus Krisztussal vannak. Ez az alapigazság nyer örökérvényű megvilágítást a Péter vallástételének történetében.

Ez a történet az egyik leghatalmasabb földi egyház: a római számára a maga és teljhatalmú főkormányzója fölényes jogcímeinek igazolására szolgáló legfőbb ügyvélt forrás s mint ilyen, századok óta forró ütközőpontja egymással versengő keresztyén felekezetek írásmagyarázati, dogmatikai, történelmi stb. vitáinak.

Magának a történetnek a szívéből azonban mérhetetlenül távol ell ez a belevitt és hozzátapadt „jogforrási” jelleg. Ha az Úr Jézus, akár ez alkalommal, akár egyáltalán valaha gondolt volna arra, hogy nemcsak belső, hanem külső erősségeket is, nemcsak Lelket, hanem Jogot is, nemcsak szolgálatban való szellemi és erkölcsi fölmagasztaltatást, hanem földi uraságot és hatalmasságot is osztogasson a maga apostolainak és azok utódainak: akkor kétségtelenül gondja és módja lett volna arra is, hogy ezt sokkal világosabban és félreérthetlenebbül megcselekedje, illetőleg kifejezze, mint ahogyan az itt, ebben a történetben kifejezésre jut — és kétségtelenül megtalálta volna a módját annak is, hogy erről az Ő akaratáról teljesen egybehangzó bizonyosságot tegyen ne csak egy, hanem mind a négy evangélium, úgyszintén a többi újszövetségi iratok is, amelyekből pedig — amint tudjuk — úgy, ahogyan ma előttünk állanak, egyáltalán nem derül ki az, hogy a Péter apostol személyisége lett volna az alakuló és épülő egyház „kösziklája”, akár jogi, akár más egyéb tekintetben. (L. különösen a Galáciabeliekhez írott levelet!)

Aki nem a felekezeti elfogultság — akár a „Péter széke” mellett, akár ellene való elfogultság — hangulatában közeledik e történethez, hanem mint alázatos és hívő keresztyén olvassa azt, az két hatalmas szívdobbanást fog belőle kihallani.

Az egyik szívdobbanás a Péteré: Te vagy a Krisztus! Jézus és az apostolok nyelvén és gondolatvilágában ez ezt jelentette: Te vagy a Messiás! Gondoljuk el, micsoda földrengésszerű lelki megrázkódtatás, régi fogalmaknak micsoda átértékelődése, új bizonyosságoknak micsoda feltornyosulása kell vala hozzá, hogy ezt az egyik zsidó ember elmondhassa a másiknak, aki —

földi, emberi mértékek szerint — a maga lényének minden titokzatos csodálatossága mellett is, csak olyan ember volt, mint (...). Messiásnak elismerni és vallani valakit, a kegyes zsidó számára nem kevesebbet jelentett, mint azt mondani neki: Te vagy a végleges világ- és életmegoldás! Te vagy a testetöltése az istenfélelem évezredek szent álmainak, te vagy a felelet a Jahveh meggyötört népének szünni nem akaró sóvárgásaira; te vagy a világ bírója, a gonoszság és a hitetlenség összetörője, egy a föld és a menny ölekezésében létesülő Isten-uralom megalapítója, te vagy az az Isten-bajnok és Isten-küldött, aki után több nem jöhet, mert te nemcsak követe vagy az Örökkévalónak, hanem képe is; nemcsak szolgálja, hanem fia is! Igen, te vagy a Jahveh fia, a Messiás!

Péternek erre a hatalmas szívdobbanására felel a Jézusé: Igen, én vagyok az, — te pedig, emberszív, mely erről egy náladnál erősebb hatalomtól meggyőzöttetvén, megbizonyosodtál, te köszikla vagy. Köszikla, amely körül hiába zúg a változások árja, melyet hiába ostromolnak kísértések, csalódások és szenvedések dühös hullámai, rémségek és gonoszságok alvilági armádiái: te megállasz, mert összenőttél az örökkévalósággal. Te, emberszív, mely bennem megtaláltad léted értelmét és célját, felülről hozott üzenetemből megértetted a Sors és a Vég boldogságos titkait és szívemben megpillantottad az Atya érted aggodó, téged őrző, reád sugárzó arcát: te, igen, köszikla vagy! S hozzád nyugodtan kapcsolódhatnak, mind az idők végezetéig, más emberszívek is, amelyek úgy, oly boldogan és oly föltétlenül meghódolnak én előttem, mint te: reád építem hát őket! Emberszív, apostolszív, tanítványi szív, keresztyéni szív — köszikla vagy, mely sziklatestvéreiddel együtt a jövőnek láthatatlan kezek építette palotáját hordozod: az Isten társadalma, országa, uralma, minden boldog lelkeknek múltat, jelent, jövőt átfogó közössége és egy boldog világnak sziklába ágyazott lehetősége, és az, ami mindezt egyszerre jelenti és egybefoglalja: az Anyaszentegyház, te rajtad nyugszik, óh, Krisztust megismert, Krisztusnak meghódolt, Krisztussal megteljesedett emberi szív!

Atyámfia: tenéked volt-e már ilyen péteri szívdobbanásod? És te hallottad-e már ezt a jézusi feleletet, ezt az Örökkévalóságból áthangzó szívdobbanást!

Bírod-e már, te magadban, ezt a kösziklát, amelyen sarkai-lik — értsd meg jól! — egész keresztyénséged és egész egyháztagságod?

Mert, ha csak az után indulsz és azt ismételteted gépiesen, amit mások, „az emberek” mondanak Róla; ha e világ veszendő bölcsessége után mégy és csak egy nagy prófétát látsz Benne — habár talán a legnagyobbat is — a sok közül; esetleg egy nagy előfutárt, aki után még más vagy mások, emberek vagy rendszerek hozzák a teljes, végleges élet- és világmegoldást; ha még, elméd és szíved rendíthetetlen nyugalmával és hálás

alázatosságával, nem látod benne a Fiút és a Királyt, Uradat és Istenedet, aki tegnap és ma és mindörökké ugyanaz: úgy még nem vagy kőszikla, nem vagy olyan kő, amellyel és amelyre Jézus építhet, — - nem vagy igazi tagja az Ő anyaszentegyházának, és a pokol kapujának legkisebb részén kisurranó legparányibb gonosz szellem is elég, hogy magához lerántson s örökre hatalmába ejtsen.

Az egyháznak csak azok a tagjai a megbízható hordozói, a sziklafundamentomai emberi részen, akiknek királyuk, életük, üdvösségük, mindenük: egyszóval Krisztusok a Jézus.

És akiknek ezt nem a test és vér jelentette meg, hanem a mennyei Atya. Tehát akik nem azért Krisztushívók és Krisztusimádók, mert keresztyén családban születtek és neveltettek; nem azért harsogják a keresztyénség tanait, eszméit és jelszavait, mert az nekik vagy azoknak a földi közösségeknek, amelyekkel az életük össze van nőve, érdekük; nem is azért lelkesednek a Krisztusért, mert a szívük felszínes és szabályozatlan gerjedelmei úgy diktálják azt nekik: hanem azért keresztyének, mert a Léleknek titokzatos és ellenállhatatlan ihletéséből atyai ajándékba kapták egyszer a keresztyén világ- és életlátási és életformát, a keresztyén hitet és jellemt; keresztyének egyszerően azért, mert, mint szerető és engedelmes gyermekei az Atyának, nem lehetnek mások és nem tehetnek másként.

Ilyen tagok kellene magyar református egyházunkba és akkor nem kell féltenuünk azt a pokolnak minduntalan fel-fel-nviladozó torkaitól!

Egyházunk megújhodása*

III. A református egyház lelke.

Zsid. 5: 11—6: 3. Akiről nekünk sok és nehezen megmagyarázható mondani valónk van, mivel restek lettetek a halálra. Mert noha ez idő szerint tanítóknak kellene lennetek, ismét arra van szükségetek, hogy az Isten beszédének kezdő elemeire tanítson valaki titeket, és olyanok lettetek, akiknek tejre van szükségetek és nem kemény eledelre. Mert mindaz, aki tejjel él, járatlan az igazságnak beszédében, mivelhogy kiskorú: Az érettkorúaknak pedig kemény eledel való, mint akiknek mivoltuknál fogva gyakorlottak az érzékeik a jó és rossz között való különbségtételre. Annakokáért elhagyván a Krisztusról való kezdetleges beszédet, törekedjünk tökéletességre, nem rakosgatván le újra alapját a holt cselekedetekből való megtérésnek és az Istenben való hitnek. A mosakodásoknak, tanításnak, kezek rátevésének, holtak feltámadásának és az örök ítéletnek. És ezt megcselekedjétek, ha az Isten megengedi.

Lukács 9: 55. De Jézus megfordulván, megdorgálá őket, mondván: Nem tudjátok, minémű lélek van tibennetek.

Az anyaszentegyház egy. Ősi és változatlan keresztyéni hitünk és hitvallásunk ez. Eggyé teszi az az elhívás és az a megszenteltetés, amely a Jézusban Krisztusát, Urát, Megváltó Istenét megismert emberi szívben, mint az anyaszentegyház kősziklájában végbemegy. Egy sziklafundamentomra csak egyféle házat lehet építeni: egyféle és azonos elhívás és megszenteltetés csak egy Krisztustársadalmat teremthet.

De ha ez így van, akkor miért beszélünk mégis külön katolikus, református stb. egyházzról?

Azért, mert ennek az anyaszentegyháznak földi életében, fejlődésében és küzdelmeiben az isteni Lélek a vezérlő elv és halalom: ennek ereje teremti meg a kapcsolatot a Krisztus örökkévaló élete és az Ő kőszikláiuul kiszemelt emberi szívek élete között. Ennek az isteni léleknek a háztartása pedig végtelenül gazdag és sokoldalú s ez a sokoldalú gazdagság a maga egész teljességét megnyilatkoztatja az Egyház földi életében.

A Mennyei Jelenések könyvében (3, 1: „A Sárdisbeli gyülekezet angyalának is írd meg: Ezt mondja az, akinél van az isteni hét lélek és a hét csillag) azt olvassuk, hogy az anyaszentegyház Feje és Királya hét isteni léleknek és hét csillagnak a birtokosa. Ez a hét lélek ugyanannak az egy Szentléleknek hétféle megjelenése s mint ilyen, jelképezi azt a változatosságot, amellyel ugyanaz a Krisztus a különböző őskeresztyén gyülekezetekkel — amelyeknek egymástól oly nagyon eltérő képmását pompásan tárja föl a Jelenések 2. és 3. fejezete — közli a maga lényének szentséges titkait és a maga akaratának ellenmondást nem tűrő parancsait. Mindegyik gyülekezet történelmi fejlődése, jelenlegi helyzete, erkölcsi állapota stb. eltér a másiktól s az Isten Fia mindegyiknek a maga saját szükségleteihez képest üzen dicséretet vagy feddést, fenyegetést, vagy bátorítást. Mindegyik a maga módján kap tehát lelket a lelkek Urától és mindegyikben a maga egyéniségének megfelelően gyűl ki a vett lélek hatása alatt egy-egy páratlan, szent csillagfény, halhatatlan reménységül a környező éjszaka vándorainak. A Krisztus lelke azóta is így hat az Ő anyaszentegyházában.

Ennek a földi részei, történelmi kialakulásai egyéniségük különféleségeihez képest külön-külön lelket vettek és vesznek az Ő teljességéből, jobban mondva külön-külön módokon és formákban vették és veszik ugyanannak a Léleknek kifogyhatatlan kegyelmi ajándékait, hogy aztán mindegyik, mint egy-egy páratlan és pótolhatatlan szép csillag világítson az emberiség életének éjszakájában, mindaddig, amíg csak ez az éjszaka teljesen el nem oszlik s az addig különálló őrtüzek egybe nem olvadnak egyetlen nagy lángtengerré: a Krisztus végleges diadalának és megosztatlan országlásának Napjává.

Bármely földi egyház tehát, hogyha megújhodása érdiekében tisztába akar jönni önnön lényegével és hivatásával, nemcsak azzal a két kérdéssel kell, hogy leszámoljon önmagában: vajjon „egyház”, azaz „ekklésia”-e hát Ő még igazán s hogy csakugyan áll-e még az egyetlen és örök sziklafundamentumon, azaz keresztyén-e még igazán; hanem, harmadikul, azt a kérdést is fel kell, hogy sorakoztassa öntudata előtt: micsoda *lelket vett* ő a lelkek Urától s él-e még benne — mint egyéniségének értelme, külön léte és történelme jogának egyedüli forrása — ez a lélek?

„Nem tudjátok, minémü lélek van tibennetek!” A mi magyar református egyházunknak, ily irányú önvizsgálata közben, döbbenve kell meghallania Urának ezt a dorgálását.

Református egyházban élni, református egyházat fenntartani a „református”, „kálvinista” nevekkal, mint egy nagy, szent, örök jogú megújhodás emlékével büszkélkedni csak addig értelmes és jogosult dolog, amíg az a református keresztyén lélek él bennünk, amíg mi annak tudatában vagyunk s amíg

megújító hatalmát tapasztaljuk önmagunkon s át tudjuk vinni másokra is.

A református egyház lelke: az élő Isten föltétlen uralma, amelyet Ő egyedül és kizárólag a Krisztus által akar gyakorolni nemcsak gyermekei, választottai, de az egész emberi élet és az egész látható és láthatatlan világ fölött. Ez a mi örökségünk. Más keresztyén földi egyházak kaphatták szép, tisztos és máig nemesen gyümölcsöztethető örökségbe a vallás és a világi élet szempontjainak mesteri egyeztetését, a keresztyéni és nem keresztyéni vallásos érzés és felfogás művészi egybeolvasztását, vagy a vallásos életnek egy boldog csodaszigetként való őrizését és ápolását. Minket, reformátusokat, csak egy föltétlen krisztusi istenuralomra való állandó és következetes törekvés tehet a nevünkhöz méltókká és örökségünkhöz hívekké. A mi számunkra a vallás nem lehet a világ szövetségestársa, nem lehet egy külön mystikus életdarab sem: a mi számunkra a vallás nem lehet más, mint a Krisztus diadalai által lépésről-lépésre megvalósuló egyetemér és kizárólagos Istenuralom, s a mi egyházunk nem lehet más, mint ennek az uralomnak előképe és kovásza, hírnöke és bajnoka e földi világban.

Lássuk hát, él-e bennünk ez a lélek? Úgy élünk-e mi, református egyháztagok, mint akik tudatában vannak lelki örökségüknek? És úgy fest-e a mi egyházunk életének a képe belülről és kívülről, hogy joggal lehet belőle következtetni ennek a léleknek jelenlétére és uralmára?

Belülről az egyház lelke a világnézet és az életfelfogás alakításában, a tanban és erkölcsben, a szellemben és a jellemben érezteti a maga hatalmát. A magyar református egyháztagok zöme pedig az egyik tekintetben — fájdalom — époly kevéssé református, mint a másikban. Még pedig nem azért, mert nem ismeri és nem vallja hajszálig menő pontossággal a XVI. századbeli ősi hitvallásainak betűjét; nem is azért, mert életfolytatása mérhetetlen távolban van egy Kálvin-korabeli genfi polgárnak, egy XVII. századbeli angol puritánnak vagy zarándokatyának életfolytatása külső formáitól. Hanem azért, mert sem a gondolkozásunk, sem az életünk nem lehel Istenuralmat. Gondolkozásunk innen-onnan felszedett elemei között teljesen hiányzik az egység: a kálvinista világnézet hatalmas, egyetemesen átfogó szempontja, mely mindent az Istennek Krisztusban reánk sugárzó dicsőségéből vezet le és oda is vezet vissza. Életünk pedig örökös kompromisszumok vergődéseiből áll, amelyekben rendszerint a gyakorlati istenuralom: a tiszta, szent erkölcsiség húzza a rövidebbet.

Kívülről az egyház lelke kétféle módon kristályosodik meg: abban a módban, ahogyan, mint elhívott gyülekezet, Istenét imádja és abban, ahogyan, mint szent gyülekezet, önnön életét szervezi és fegyelmezi. Tehát az istentiszteletben és az egyházalkotmányban.

A mi magyar református istentiszteletünkben pedig régen háttérbe szorult az Istennek, tehát a Léleknek uralma, mert az Ige már csak formailag, nem pedig tartalmilag is központ. (A prédikációkban sokkal fontosabb lett a „ki?” és a „hogyan”, mint a „mit?”; a keresztség lélektelen, gépies szertartássá süllyedt; az úrvacsora elvesztette lelki közösség-jellegét; egyéb alkalmi istentiszteleteken, főleg a temetésnél pedig egyenesen elhanyagoltától! az a gondolat, hogy itt az Istennek kell beszélnie!)

Egyházalkotmányunk jelenlegi formája s méginkább annak a gyakorlatba való átültetése és érvényesítése pedig nem-hogy elősegítené, de sokszor egyenesen akadályozza a krisztusi istenuralmat. (Nincs elég gátja az emberi hatalmaskodás és önkény ellen: sem egyeseké, sem tömegeké ellen; nem ad elég lehetőséget az egyház szellemi és erkölcsi érdekeivel való foglalkozásra; nem nyújt elég biztosítékot arra, hogy az egyház életében csak az igazán kőszikla-egyháztagoknak lehessen irányító befolyásuk!)

A református egyháztagság a lehető legmagasabbra fokozott lelki nagykorúságot kellene, hogy jelentse; mi azonban, mai magyar reformátusok, még a „Krisztusról való kezdetleges beszédnek” a hallására is „restek lettünk”.

Törekedjünk azért tökéletességre, készségesen meghallván, és ha az Isten engedi, meg is cselekedvén, amit a mi lelkünk mond a mi gyülekezetünknek!

Egyházunk megújhodása*

IV. Mit cselekedjünk?

Apost. Csel. 2:37 — 39.: Ezeket pedig mikor hallották, szívükben megkeseredének és mondának Péternek és a többi apostoloknak: „Mii cselekedjünk, atyámfiai, férfiak? Péter pedig monda nékik: Térjete meg és keresztelkedjete meg mindnyájan a Jézus Krisztus nevében a bűnöknek bocsánatjára; és veszíte a Szent Lélek ajándékát. Mert néktek lett az ígélet és a ti gyermekeiteknek, és mindazoknak, akik messze vannak, valakiket csak elhív magának az Úr, a mi Istenünk.

Minekünk is, akár a Péter apostolt hallgató jeruzsálemi gyülekezetnek, meg kell keserednünk a mi szívünkben, ha nyugodt őszinteséggel végiggondoljuk, hogy a mi szeretett magyar református egyházunknak a maga jelenlegi állapotában milyen kevésbé „egyház”, (azaz „elhívott” és „szent” gyülekezet), milyen kevésbé „keresztyén” egyház és — ezt láttuk legutóbb — milyen kevésbé „református” keresztyén egyház.

Azonban sem az e téren gyakorolt igehirdetői kritika nem állhat meg a pusztá nemleges (negatív) megállapításoknál, mert ez nagyon könnyű, de az igehirdetés szent feladatához nagyon méltatlan munka volna, sem pedig az egyháztagok nem állhatnak meg a megkeseredett szívű szorongásnál és szomorodásnál, mert ez maga csak terméketlen csüggedésbe vinné őket.

Mindkét részre nézve kötelező példaként áll ott a pünkösdi történet folytatása: a megtérés evangéliumának hirdetése és követése.

A nagy, kínzó kérdésre: „mit cselekedjünk tehát egyházunk megújhodásáért?”, csak egy lehet a felelet és az abból megszülető, alapvető megújító tett: „Térjete meg!” Egyházunk megújhodása nem kezdődhetik másként. Nem fakadhat az sem az egyház és az állam közti viszony helyesebb rendezéséből, sem egyházszervezetünknek kálvinibb szellemű átalakításából, sem újabb bel- vagy külföldi anyagi erőforrások megnyitásából, sőt — amit ma szintén nagyon sokan hangoztatnak, még az egyházi élettől meglehetősen távol álló körökben is — nem fakadhat az még a lelkeszképzés, illetőleg nevelés gyökeres re-

formájából sem. Egyedül az egyháztagoknak (a lelkipásztorokat is beleértve) személyes megtérése az, amiből minden egyén megújódási folyamatnak ki lehet és ki kell indulnia.

Tudjuk, hogy a magyar református egyháztagok nagy zömének a „megtérés” még mai napság is igen „kemény beszéd”. Még pedig nemcsak azért, mert a megtérés a maga legmélyebb és legkomolyabb, tehát evangéliumi értelmében tényleg egyáltalán nem könnyű és nem kényelmes dolog, hanem azért is, mert a megtérésen igen sokan valami kényszeredett és fanyar vallási életpóznak a felöltését értik, amely a lelket az élet minden szépségétől megrabolja, sötétté, egyoldalúvá, szűkké és nyavalyássá teszi.

Pedig az evangéliumi megtérés lényege egészen más. Nem egyéb az, mint a léleknek „megfordulása”, tehát útváltoztatása, amelynek következtében olyan helyzetbe kerül és olyanná lesz a magatartása, hogy képes meghallani Atyjának megbocsátó és hívó szavát. A tékozló fiú megtérése az volt, hogy hátat fordított a világ szennyos örömeinek, melyek elaljasították és éhínségbe döntötték, s megindult az atyai hajlék felé. Ezzel még nem változott meg egy csapásra az egész élete és nem lett újra igazán fiúvá. Sokáig tartott, amíg hazaért és bizonyára atyjának boldog és föltétlen megbocsátása után is volt még elég küzdelme a jelleméért, a visszaesés kísértései közt. De *ha meg nem fordul végzetes útján*, akkor sohasem kerülhetett volna abba a helyzetbe, hogy odaborulhasson atyjának tárt karjaiba.

A magyar református egyháztagoknak is meg kell hát fordulniok végzetes útjokon. Ezzel még sem az ő életük, sem egyházuk élete nem fog egy csapásra és minden tekintetben megújodni. De enélkül az alapvető tény nélkül meg soha és semmiféle tekintetben nem fog megújodni.

Meg kell fordulnunk a *közöny* útján. Egyszer már mondjuk meg, hogy valósággal megdöbbentő az a lelki kényelemszeretet, az a mohammedánokat is megszegyenítő fatalizmus, amelylyel egyházunknak még jobbérzésű és református nevükre őszintén büszke tagjai is kísérik egyházunk életének vergődéseit és vajadásait. Ha ezt a közönyt.— ami egyébként a mai magyar léleknek (még az ú. n. „intelligens” társadalmi rétegekben is) nemcsak egyházi vonatkozásban jellemző tünete, — nem váltja fel a felelősségérzet friss és komoly érdeklődése: akkor egyházunk roskatag épülete mihamar feltétlenül ráncszakad és magunkkal együtt maga alá temet minden benne rejlő és beleépített lelki értéket is, melyek pedig még a legközönyösebb embernek is sokkal drágábbak, hogyses azt ő maga is gondolná.

Meg kell fordulnunk a *világosság* útján. Jól tudom, hogy erre a szóra mosolyogva szoktak egyet legyinteni az emberek; de ez a legyintés rendszerint veszedelmesen hasonlít az elhessegetéshez. Aki csak egy kicsit is kezdi komolyan venni a keresztyénséget, annak számára kell, hogy nap-nap után kínzóbb-

problémává nője ki magát a világhoz való viszonya. Szabad-e református keresztyén embernek a *világ* erkölcsi mértékeivel mérnie a nagy és kicsiny életkérdéseket (öltözködés, szórakozások, érdekharc, szerelem, családi élet stb.) és szabad-e a maga életét ezek szerint alakítania? Amíg a református keresztyén *egyének* egy nagy döntő belső leszámolásban meg nem győződnek arról, hogy ezekre a kérdésekre csak egyféle, még pedig tagadó felelet lehetséges: addig a református keresztyén *egyház* mindig és pedig nemcsak külsőségekben, veszedelmesen fog hasonlítani ilyen vagy amolyan világi társaságokhoz.

És meg kell fordulnunk a *hitetlenség* útján. Mert végre is minden bajunk forrása ez. „Ami nem a hitből van, bűn az”. Hitetlenség, azaz bizalmatlanság a jó hatalmában és véglegesdiadalában; bizalmatlanság abban, hogy jónak, nemesnek, tisztának, megbocsátónak, áldozatosnak lenni érdemes, nem külső, akár földi, akár mennyei jutalmakért, hanem magában a jóságban, a nemességben, tisztaságban, megbocsátó és áldozatos lelkületben rejlő belső életszépségekért és életgazdagodásért; bizalmatlanság abban, hogy Istennek van ereje a Jézus Krisztusban kijelentett megváltó szeretet-akarátát véghez is vinni, mert Ő nagyobb az egész világnál és nagyobb a mi szívünknel is: ez a hitetlenség rongál bennünket, ez teszi az életünket vakondok-életté sas-élet helyett, ez teszi végső elemzésben az egyházunkat is koldustarisznyáján sírdogáló „szegény-eklézsiává” királyi zászlaját büszkén lobogtató hadsereg helyett.

Meg kell fordulnunk végzetes utunkon, tehát — nincs ennek enyhébben magyarázható értelme! — meg kell térnünk bűneinkből. Meg kell keresztelkednünk Jézus Krisztus nevében a bűnöknek bocsánatára: azaz alá kell merülnünk elménk, szívünk és akaratunk teljes odaadásával abba a csodálatos Életbe, amely megtisztulás tengereként tárja meg magát előttünk és feneketlen mélységein át az Isten megbocsátó atyai szívével közlekedik.

Jézus Krisztuson keresztül megismerve önmagunkat és Istent, lelkünkben felviharzik a tékozló fiú honvágya s vérző lábakkal, koldusrongyokban, szegénypírban égő arcunkkal, bűnfoltok rútitotta életünkkel is megyünk, megyünk — míg egyszer csak meghalljuk hívó szavát: Jöjj keblemre, hisz már itthon vagy!

És az ilyen elhívott lelkek venni fogják a Szentléleknek ajándékát: a megszentelődést. Tisztulnak, erősödnek, épülnek. Mindennap kevesebb gyöngeség, mindennap több győzelem. A világtól egyre jobban elszakadnak, de csak azért, hogy azt egyre jobban áthassák. Magukat egyre jobban megtagadják, de csak azért, hogy igazi, halhatatlanságra hívatott lényüket egyre szebben és egyre több oldalról kiépítsék. És megkapják azt a meglepő, szent ajándékot, hogy amikor megújíhódott életükkel hozzá akarnak fogni az egyházunk megújításában való részvé-

télhez: egyszerre csak azon veszik észre magukat, hogy bennük és általuk már tulajdonképen egyházuk maga is megújított, s a továbbiakban csak ennek a megújítási folyamatnak a kiterjesztéséről, testvéreik mind szélesebb és szélesebb köreire való átviteléről van szó ...

Magyar református nép, Istennek elpártolt népe: megújított egyházzá, azaz elhívott és szent gyülekezetté csak egyénenkénti megtérés által lehetsz!

De az által egészen bizonyosan azzá lehetsz, mert Istennek örök és változhatatlan ígéretei, amelyek szerint a Hozzá való térésből, a Vele és Benne való életből egyénben és közösségben megújítás fakad, nemcsak egy, vagy egynéhány népnek és kornak, hanem tenéked és a te gyermekeidnek is, tehát úgy a jelenre, mint a jövőre nézve szólnak.

Messze vagy Tőle nagyon? Félsz, hogy soká, vagy egyáltalán nem jutsz haza?

Óh, ne erre gondolj, hanem éhségedre és süllyedségedre, mint a tékozló fiú, — fordulj vissza végzetes útidőre, amelyen idáig jutottál s akkor meg fogod látni, hogy az, akinek udvarában te, a te furdalt lelkeddel és szédülő szíveddel csak béres kívánnál lenni, már régen gyermekeként vár haza!

Egyházunk megújhodása·

V. Krisztus, a király.

1. Kor. 15: 25.: Mert addig kell néki uralkodnia, míg nem ellenségeit mind lábai alá veti.

A megtérés csak kezdete és kiinduló pontja egyházunk „megújhodásának, de egyáltalában nem meríti ki azt.

Istennek az *Ő* anyaszentegyházával egyáltalában nem csak az a célja van, hogy legyenek *Ő*hozzá megtért, magukat az *ő* megváltottainak érző lelkek, akik aztán *Ő*t szünet nélküli boldog hálaadással magasztalják, élvezik a keresztyéni élet belső örömeit és szépségeit és igyekeznek, a bűnös világtól minél jobban elzárkózva, már e földön lehetőleg mennyei módra formálni érzés- és gondolatvilágukat, szavaikat és tetteiket. Isten egyáltalában nem egy ilyen szent és kegyes „zárt kört” akar az *Ő* anyaszentegyházában a megtérés által létesíteni. Istennek a végső célja e világban és e világ fölött, amint azt *Ő* minékünk kijelentette, *ország*, tehát országlás, uralkodás. Anyaszentegyháza ezért e célnak megfelelően nem lehet egy, a világtól elhúzódo és azt sorsára hagyó zártkörű pietistikus társaság, hanem egy hadsereg kell, hogy legyen, amely rendszeres hadműveletekkel, fáradhatatlanul és megszűnés nélkül vérezve és verejtékezve igyekszik előmozdítani az egész világban, annak áthatásával és meghódításával az *Ő* szentséges uralmi céljait.

Isten pedig az *Ő* uralmát — amint ez a bibliai kijelentésből szintén egészen világos — nem pusztán személytelen Törvények és elvont Eszmék által akarja gyakorolni. Ahogyan magát Istent, úgy az *Ő* országlását sem gondolhatjuk el másnak, mint a szó legfenségesebb értelmében *személyesnek*. Ez pedig azt jelenti, hogy Isten a Jézus Krisztus által akar uralkodni, akiben *Ő* mivelünk magát a maga személyiségének teljes mélységében, gazdagságában és erejében közölte és akinek *Ő* „mindent átadott”, úgy, hogy „senki sem ismeri az Atyát, csak a Fiú és akinek a Fiú akarja megjelenteni”. (Máté 11:27.)

Isten országa tehát egyedül a Krisztus királysága által valósulhat meg. Egyházban élni annyit jelent, mint küzdeni a Krisztus királyi zászlaja alatt, az *Ő* uralmának megvalósulásáért, a magunkén elkezdve *minden* emberi életterületen és minden világi életviszonyban. És az egyház akkor újhódik meg, hogyha ezt az elhomályosult, többé-kevésbé feledésbe is került hivatását és kötelességét újra metszően éles világossággal fölismeri és a megtérés fölfakasztotta titkos forrásokból merített szent energiával újólág követni kezdi.

„Egyház” nem lehelünk újra addig, míg meg nem térünk Istenhez. „Keresztyén”, azaz krisztusi egyház nem lehetünk újra addig, amíg bűnbánó szökött katonákként vissza nem térünk újra a nagy Királynak zászlaja alá, harcolni most már híven és mindhalálig.

„Mert addig kell néki uralkodnia, mígnem ellenségeit mind lábai alá veti.” Az Ő uralma tehát nem valami békés országlás, amelynek — mint a földi királyokénak — megvannak a maga természet- és törvényszabta korlátai. Az Ő uralma — mint az antik világ Nagy Sándoraié és világbíró római császáraié, akikről Pál apostol e képet vette — szakadatlan hódítás, országa határainak egyre tovább és tovább terjesztése, az ő Ellenség: a Gonosz ellentállásának leküzdésével és folytonosan, mind a végig megújuló makacs és rettenetes ellentámadásainak meghíúsításával, — mindaddig, míg létre nem jön az a Krisztustársadalom, amelyben már, e földön is úgy, mint a mennyben, csak Ő uralkodik: úgy, hogy ez az országlás akkor már nem lesz egyéb, mint az, amit a pásztorfiú cselekszik, amikor életét kockáztató küzdelmek árán kiirtván az utolsó farkast is, mely atyjának nyáját veszélyeztette, sebekkel borítva, de diadalérettől égő szemekkel és feszülő inakkal, odatereli a megmentett nyáját Atyja elé: a tájon dicső nyugalom ül, az est harangja imádsággal tölti be a leget, a vad ellenség utolsó halálhörgése is elhallgatott s Atya és Fiú boldog nyájuktól környezetten, örömrészketve borulnak egymás kebelére... „Aztán a vég, amikor átadja országát az Istennek és Atyának... hogy az Isten legyen minden mindenkben”. (I. Kor. 15: 24. és 28.)

Eddig kell néki uralkodnia és *eddig* kell az övéinek, anyaszentegyházának érte és vele harcolni.

Ebből már most az következik, hogy a keresztyén életprogram nem lehet kisebb és szűkebb, mint ez: harc a Krisztus uralmáért az emberi élet minden, akár „vallási”, akár „világi” területén — amely kétféle terület közt, mint ez a szempont a legvilágosabban mutatja, nem lehet lényeges különbség! — és a keresztyén egyház (mindegy, bármelyik földi alakjában is, de legkivált ép a reformátusban, a kálviniban: hiszen a Krisztus királyságának mindent átfogó gondolatát senki sem emelte ki fenségesebb erővel és következetességgel, mint épen a mi nagy Tanítónk!) nem lehet más, mint ennek az uralomnak folytonosan előretörő hadserege és a hadsereget folyton fölfrissítő hadiiskolája.

Tehát a keresztyén egyháztag áruló jobbágyává és szökött katonájává lesz az ő Királyának és Hadvezérének abban a pillanatban, amint rá engedi magát csábítani arra a — sajnos, magyar reformátusaink és első sorban épen református intelligenciánk körében nagyon is elharapózott, sőt mondhatni uralkodó, tetszetős, de bensőleg keresztyéntelen — gondolkozásmódra, amely szerint „a vallásosság és a keresztyénség csak maradjon

meg a maga körében szent, ünnepi érzelmként; a világi élet-, viszonylatokba pedig ne igyekezzék beleártani magát, mert azoknak megvannak a maguk külön belső törvényeik, amelyek azokat autonóm módon szabályozzák és amelyekkel a keresztyénségnek leginkább csak érzelmi és hangulati ereje úgysem veheti föl a versenyt; csak zavarokat okoz és önmagát járátja le, ha beléjük nyúl!”

Annak a szempontjából, akinek az Atya királyi jogon adott ál mindeneket és aki királyi igénnyel lépve az élet kuszált és elnyűtt arca elé, így szól: „*Íme, én mindeneket megújítok!*” (Jel. 21: 5.) épen ellenkezőleg áll a dolog. A keresztyénséget csak egyedül azzal lehet lejártni, hogyha érzelmek és hangulatok szűk körére korlátozzuk s bezárjuk egy, csak ünnepenként megnyíló szentély pókhálós falai közé. Csak ép azzal az eggyel lehet a keresztyénséget lejártnunk, hogyha elismerjük annak a lehetőségét és jogát, hogy valaki keresztyéni módon érezhesen, bizonyos korlátok között így gondolkozhassék s olykor talán — az életének legfölmagasztosultabb pillanataiban — így cselekedhesek is; ele nem ismerjük el annak a lehetőségét és jogát, sőt, több-kevesebb jóhiszeműséggel, még tiltakozunk is kézzel-lábbal az ellen, hogy Krisztusnak beleszólása, még pedig irányító, uralkodó beleszólása legyen a gazdasági életbe, a nemzeti politikába, az állam rendjébe, a nemzetek és népek egymással való viszonylataiba, a tudományba és a művészetbe, a sajtóba és a közélet erkölcsébe. Nem, a keresztyénség nem bukhatik meg, csak egyféle módon: akkor, ha lemond a Krisztus királyi igényeinek egyetemes megvalósításáról s mint áruló várnép, kapitulál az ostromló ellenségnek a kapitány háta mögött. És a keresztyén egyház nem mondhat, csak egyetlenegy esetben csődöt: akkor, ha a hét napjai közül csak a vasárnaphoz, az emberi élet pillanatai közül csak az érzelmileg legtelítettebbekhez, a világi életkörök közül csak a legparádésabbakhoz, leghagyományosabbakhoz és a legszűkebbekhez tart igényt és tagjait nem hódításra, hanem alkura vagy meghátrálásra neveli.

Egyházunk akkor fog majd megújhódni, amikor a megtért tagjai alázatos szívvel, de emelt fővel így szólanak önmagukhoz és a világhoz: elég volt az alkuból és a hátrálásból; előre Krisztus, a király nevében, minden ő ellenségei: a hazugság, a képmutatás, a kapzsiság, a kizsákmányolás, a sötétség, a fajtalanság szívének szegezett éles és tiszta lelki fegyverrel, — elszaggatva minden kedves köteléket, lemondva minden előkelő és divatos előítéletről, önboldogságunk romjain gázolva és sáncárkokat töltve holttesteinkkel, ha kell, de a győzelem teljes bizonyosságában, mert a mi Királyunk nem lehet gyáva és hazug, — és Isten, aki Őnéki mindent átadott és az idők végéig Őáltala akar országolni, nem lehet erőtelen és következtelen, nem lehet nem jó és nem igazságos!

Egyházunk megújhodása*

VI. Akik előttünk jártak.

Zsidók 13: 7 — 9.: Emlékezzetek meg a ti előjáróitokról, akik szólották néktek az Isten beszédet és figyelmeztvén az ő életük végére, kövessétek hitüket. Jézus Krisztus tegnap és ma és örökké ugyanaz. Különböző és idegen tudományok által ne hagyjátok magatokat félrevezettetni; mert jó dolog, hogy kegyelemmel erősíttessék meg a szív, nem enivalókkal, amelyeknek semmi hasznát sem veszik azok, akik azok körül járnak.

Krisztus királyi hatalma és fensége egyazon felebbezhetetlen igénnyel terjed ki a tegnapi, a mára és az idők végéig tartó holnapra. Mindig ugyanaz marad Ő, mert mindig ugyanaz az Isten szól belőle bünt megítélő és megbocsátó, szívet égető és gyógyító, halált meggyőző, életet formáló és világot átalakító föltétlen személyes erővel. Nemzedékek jöhetnek és mehetnek: Ő, ha képét az emberek felfogásában egyre változtatva is, nem szűnik meg ugyanazzal a lényeggel és erővel világítani, taszítani és vonzani, — mint ahogyan a hold, mely nemcsak beragyogja a tenger szünetlen egymásra torlódó hullámain, de szabályozza is azok dagályát és apályát, való lényében és erejében, függetlenül a hullámzástól és az árapálytól, mindig ugyanaz marad, hiába törik meg a fénye oly végtelen változatossággal, egymáshoz soha nem hasonlítható módokon a hullámok és hullámsorok ezrein és tízezein.

Azonban bármennyire alapvető fontossága van az Isten üdvrendjében és kegyelmi háztartásában s közelebbről az anyaszentegyház életében a Krisztus királyságának és annak a kijelentésen nyugvó bizonyosságnak, hogy ez a királyság „tegnap és ma és örökké ugyanaz” — a figyelmünket rögtön ezután rá kell irányítanunk Istennek egy másik kijelentett törvényére is, amely az üdv rendjéhez, a kegyelem háztartásához s az anyaszentegyház élettanához époly szorosan hozzátartozik, mint az első.

Ez a törvény nevezetesen, a mi emberi természetünk gyarlóságainak kegyelmes figyelembevételével, szabályozza és előírja a krisztusnak, mint királynak való meghódolás módját s megmutatja, hogyan lehet Krisztusnak, mint hadvezérnek a szolgálatára megfelelőleg beiskoláztatnia a keresztyén embernek.

Ez a törvény a keresztyén *nevelés, hagyomány, átöröklés*

nagy törvénye, amelyet az apostoli levélíró felülmúlhatatlan tömörséggel és világossággal foglal össze így: „Emlékezzetek meg...” stb. (7. v.)

Isten, tekintetbe véve a mi emberi gyarlóságunkat — mely, ha Ő maga szólana hozzánk közvetlenül, „nem bírná ki” az Ő szavának „lángoló tüzét, sűrű homályát, sötétségét, szélvészét és trombitaharsogását”, „melyet akik hallottak, kérték, hogy ne intéztesék hozzájuk szó” (Zsid. 12:18—20.), emberek által küldi nekünk az Ő parancsoló és megváltó üzenetét. Azoknak, akik egyébként emberi természetük gyarlóságában testvéreink, de korban, hitben, bölcsességben, tapasztalásban, jellemben „előjáróink”, tehát „előttünk járnak”, az életeszményeivel és az életpéldájával vonz, terel és kötöz oda bennünket a Krisztus királyi trónjához és iskoláz az Ő hadi szolgálatára. Minden keresztyén nemzedéknek ad Isten az ő anyaszentegyházában ilyen „előjárókat” s velük és általuk kijelöli az illető nemzedék számára legalkalmasabb, történelmi helyzetéhez és lelki természetéhez legjobban hozzászabott utat a Krisztus követésére, az érte való harcra s a majdan vele együtt leendő uralkodásra. A családi, a gyülekezeti, majd az egyes nagyobb történelmi közösségekben kialakuló nevelés a térben és időben együvé tartozó lelkek ábrázatán bizonyos közös vonásokat domborít ki. Ezek a közös vonások nemzedékről-nemzedékre átöröklődve hagyománnyá lesznek s így szolgálatják a szilárd alapot és a természetes kapcsolódási pontot a Szentléleknek az egyéni lelkeken mindig újra kezdődő munkájához. Isten a maga Lelkének megújító hatásai számára s ezzel a Krisztus uralma számára nevelés, hagyomány és átöröklés által készíti elő az egyes emberi telkeket. A múlt Istenbizonyosságainak közvetítése nélkül nincs és nem lehet a jelenben sem Istenben való élet. Az olyan lelkeknek, akik a keresztyéni nevelés, hagyomány és átöröklés folytonosságából akarva vagy akaratlan kiszakadtak, magát Istent is, az Ő Krisztusában, csak keservesen, sok nehéz vergődés árán sikerül, ha ugyan akkor is egyáltalán sikerül, megtalálniuk. Aki a sötétségben kénytelen volt elvéteni a hazavezető rendes, csinált, taposott utat, vagy könnyelműségből, makacsságból szántsándékkal mellőzte azt, — lehet, hogy így is hazajut, de mennyi idő- és erőpazarlás árán! mennyi mocsárba gázolhat, hány szakadékba eshetik belé; milyen fáradt és bosszús lesz; amikor hazajut; mennyire nem fogja tudni kezdetől fogva zavartalanul élvezni az otthon és a viszontlátás örömeit; és mily sokáig fogja kínozni az a bűnbánó gondolat: mégis csak legjobb lett volna a természetes, az egyenes út!

Ez a mérhetetlenül nagy jelentőségük van a keresztyén anyaszentegyházaknak az életben, tehát a Krisztus királyságának a kibontakozásában a történelmileg kialakult keresztyéni hitvallásoknak, felekezeteknek, földi egyházaknak. Senki a maga keresztyén életének a kialakulásában nem mellőzheti büntet-

lenül az ő előtte jártaknak útját, példáját, eszményeit. Senki a maga lelki elfacsarodásának végzetes kockáztatása nélkül nem szakíthat könnyelműen atyái hitvallásának útjával, amíg becsületesen végig nem járta azt. Senki sem lehet közömbös a századoknak az ő lelkében is ott szunnyadó nevelő, formáló szava, felséges Istenbizonyosságai iránt, — senki sem cserélgetheti másod, sőt tizedrangú indító okokból a vallását és a felekezetét anélkül, hogy előbb-utóbb áldozatává ne lenne „a különböző és idegen tudományok által való félrevezettetésnek”, tetszetős, tetszetősebb külsőben megjelenő idegen világnézetek, életfilozófiák, valláspótlékok és lélekmaszlagok bódító propagandájának, amely a szívet utoljára is éhesen hagyja, mert annak — „jó dolog, hogy kegyelemmel erősítsék meg a szív” — egyetlen maradandó kielégülése csak a Jézus Krisztusban teljessé lett megváltó Istenszeretet: a kegyelem lehel.

„Különböző és idegen tudományok állal ne hagyjátok hát magatokat félrevezettetni” ti se, magyar reformátusok! A mi egyházunk megújodása, a mi megtérésünk, a mi Krisztusnak való meghódolásunk és csatarendjébe való állásunk, Isten imént megmagyarázott nagy törvénye és kegyelmes akarata szerint nem következhetik be másként, mint a mi előttünk jártaknak az útján, a mi történelmünk lelkének beszédét hallgatva, a mi múltunkban, a mi fejlődésünkben kijelentett keresztyéni életigazságokra, életeszményekre és hősi életpéldákra figyelmezve. Mi nem tudunk másként jó keresztyének lenni, csak hogyha jó reformátusok vagyunk; mi nem tudunk másként, egyénenkül és egyházul, megújulni s magunk körül új életet teremteni, csak úgy, hogyha a mi keresztyén hitvallásunk régóta világító nyomai által kijelölt, a mi lelkünkhez egyedül természetesen hozzászabott úton indulunk meg a jövő felé!

E nyomok ott világítanak hitvallásunkban (II. Helvét Hitvallás) Heidelbergi Káténkban, Énekeskönyvünkben és — mindezeknek is alapjaként — Bibliánkban. Minden attól függ, kihűlt és megfeketült lávarétegek lesznek-e ezek a számunkra tovább is, mint eddig azok voltak, sajnos, már 2—3 emberöltő óta, — vagy pedig merész elszántsággal és legyőzhetetlen szeretettel leásunk bennük addig, amíg el nem jutunk az örök, a központi tűzig, amelyből ezek születtek s amelyből mi is újjászülehetünk: Isten kegyelmének személyes, Boldog, élet- és világalakító megtapasztalásáig, a reformáció felfedezte igaz, ősi, tiszta evangélium ujjmutatásai szerint!

Minden ettől függ. Vagy eljutunk ide s akkor, kegyelemtől megerősített szívvel, megújodunk és megújítunk — vagy nem s akkor erőnk és életünk fel fog emésztődni az „eledel körül való haszontalan járásban”, a világ szolgálatában, amely megújodást sohasem szerez, csak szomorú elkopást, lelki elértéktelenedést és tönkremenést vonhat maga után.

Melyiket válasszuk?

Egyházunk megújhodása*

VII. „Evangélizáció”

Zsidók 3:1., 7—15.; 4:1 — 2.: Anna ko káért szent atyafiak, mennyei elhívásnak részesei, figyelmezzetek a mi vallásunknak apostolára és főpapjára. Krisztus Jézusra ..... Annakokáért aminta Szent Lélek mondja: Ma, ha az Ő szavát halljátok, meg ne keményítsétek a ti szíveteket, mint az elkeseredéskor, a kísértés ama napján a pusztában, ahol a ti atyáitok próbára tévással megkísértének engem és látták az én cselekedeteimet negyven esztendeig. Ezért megharagudtam arra a nemzetségre és mondám: mindig tévelyegnek szívetekben; ők pedig nem ösmerték meg az én útaimat. Úgy hogy megesküdtem haragomban, hogy nem fognak bemenni az én nyugodalmamba. Vigyázzatok atyámfiai, hogy valaha ne legyen bármeyikőtöknek hitetlen gonosz szíve, hogy az élő Istentől elszakadjon; hanem intsétek egymást minden napon, míg tart a ma, hogy egyikőtök se keményíttessék meg a bűnnek csalárdsága által: mert részeseivé lettünk Krisztusnak, ha ugyan az elkezdett bizodalmat mindvégig erősen megtartjuk. *E* mondás szerint: Ma, ha az ő szavát halljátok, meg ne keményítsétek a ti szíveiteket, mint az elkeseredéskor..... Óvakodjunk tehát, hogy mivel megvan az ő nyugodalmába való bemenetel ígérete, valaki közületek fogyatkozásban levőnek ne láttassék. Mert nekünk kihirdtetett az evangélium, mi képen azoknak: de nem használt nekik a hallott beszéd, mivel nem párosították hittel azok. akik hallották.

Rámutattunk egyházunk megújhodásának *szükségességére* (egyházunk ma nem eléggé *egyház*, nem eléggé *krisztusi* és nem eléggé *református!*) és lehetséges *módjaira* (megtérés; Krisztus királyságának elismerése; a református lélekbe való elmélyedés!), — Most hátra van még, hogy megmutassuk azokat a *feltételeket* is, amelyeknek alkalmazása mellett ezek a megújhodási módok, a megújhodás szükségének megfelelően, megvalósíthatók lesznek.

Ezen föltételek között első helyen említem az ú. n. „evangélizáció!”.

Ezt a szót és fogalmat újabb időben — hála Istennek! —

egyre gyakrabban halljuk emlegetni egyházi és vallásos életünkben; ám egyelőre még igen nagy részünk úgy van vele, mint a gyerek az új játékaival, amelynek még nem ismeri a szerkezetét: gyönyörködik benne, de — nem tud vele mit csinálni. Ehhez járul aztán még, hogy vannak minálunk is, épúgy, mint egyebütt, Krisztusért és az Ó anyaszentegyházáért mélyen és őszintén buzgó lelkek, akik az evangélizációra valósággal az életüket teszik föl, de akik egyéniségükben, nevelődésükben, környezetükben mélyen rejlő okok miatt az evangélizációt — illetőleg azt, amit ők annak gondolnak — túlságosan hozzákötik bizonyos, sokszor egyoldalú és szűk, gondolati és kifejezésbeli formákhoz és túlságosan csak bizonyos — üdvös, de mulandó — érzelmi állapotok fölkeltését célozzák vele. Ennek természetes visszahatása viszont abban jelentkezik, hogy más, szintén nagyon értékes, de másféle szabású lelkek — különösen, ha bienső életük megnyilatkozásaiban a kelleténél is tartózkodóbbak s viszont másfelől kelleténél jobban hajlanak vallási téren a conservativismusra — azt képzelik, hogy „evangélizálni” másképp nem is lehet, csak olyan félszeg kegyességgel és olyan, szándékosan megszükkített és elsötétített lelki szemhatárral, mint ahogyan azok szoktak — és ezen a címen *általában* bizalmatlanokká válnak „az” evangélizáció iránt. Az eredmény: félreértés félreértés után és — aminek egyes jelei már rég észrevehetőek — az evangélizáció s vele együtt az egyházmegújodás szent ügyének keserű és terméketlen pártharcok forrpontjává válása.

Pedig ezeket a félreértéseket és ezeket a pártharcokat, szerény nézetem szerint, könnyen ki lehetne kerülni s ahol még ki nem törtek, megelőzni. Az evangélizációban — az Isten igéjének világosságánál — egyszerűen nem *módszert* kell látni, hanem *létparancsot*; nem egy bizonyos papi, pásztori, igehirdetői, közösségszervezési *típust* a többi lehetséges mellett, hanem minden lehetséges és elképzelhető pásztori, igehirdetői s általában egyházépítő és egyházmegújító munkának *alappölteletét*, amelyet nem emberek eszeltek ki egyéni Ízlésüktől vezetve, vagy korszükségtől kényszerítve, hanem maga a Jézus Krisztusban önmagát föltárt élő Isten rendelt el és írt elő Anyaszentegyházának örökérvényű létföltelelént.

Mit jelent ebből a szempontból evangélizálni? Sem többet, sem kevesebbet, mint az egyház *minden* életnyilvánulásai — elsősorban természetesen az igehirdetést, de nem egyedül csak azt — úgy irányozni, úgy szervezni, olyan szellemmel eltölteni, bogy az egyháztagokban fölébredjen, vagy ha már fölébredt, állandóan ébrentartassék, mélyüljön, fejlődjék az a tudat, hogy ők „szent atyafiai”, „mennyei elhívásnak részesei”. (3:1.) Mert az evangélium, azaz a Jézus Krisztus hozta isteni örömhír

ezt jelenti. A mi egyházunkra, a mi papjainkra, a mi minden néven nevezendő lelki munkásainkra *ennek* az evangéliumak a hirdetése van bízva. És semmiféle egyházi munka — az igehirdetés époly kevéssé, mint a hitoktatás, vagy a lelkipásztorkodás — nem elégedhetik meg afféle (pedig igen gyakran hallott) célkitűzéssel, hogy az egyház tagjait becsületes, tisztességes, munkás és istenfélő „honpolgárokká” formálja. Nem, a keresztyén egyház tagjainak többeknek kell lenniök és többekké kell lenniök: keresztyénekké, azaz „mennyei elhívásnak részeseivé”, mennyei polgárokká, szentekké. Olyan lelkekké, akiknek igazi hazájok, ahová vágnak, mert drága atyai üzenettel híva vannak s amelybe már a véges földi lét korlátai között belenőni igyekeznek: az örökkévalóság. Olyan lelkekké, akik a Jézus Krisztus ereje által, melynek „részesei lettek”, hitben, szeretetben és igazságban megújultak, az önzés és a hazugság bűneivel — amely kettő a szülője valamennyi többinek — öntudatosan szakítottak s napról-napra jobban formálódnak át a krisztusi áldozat-élet teljességére.

A mi egyházunknak csak ilyen tagok kellenek és ezért a mi egyházunknak minden megújító munkája csak az evangélium hirdetéséből, az evangélizációból fakadhat.

Mert az evangélium nem egyéb, mint „Istennek hatalma minden hívőnek üdvösségére”: tehát az Istennek az a megváltó és üdvözítő hatalmas atyai akarata, hogy az emberi lélek „el ne vesszen, hanem örök életet vegyen” azáltal, hogy a hitnek szárnyait egyre diadalmasabban kibontva, az „elkezdett bizodalom” megkoronáztatásául eljusson az örökélet teljességébe, az Isten nyugodalmába — és Istennek az a hasonlíthatatlanul áldott kijelentése, hogy ez akaratának eszköze és végrehajtójaként Ő minékünk a Jézus Krisztust adta testvérünkül és királyunkul, emberi életünk igaz emberi segítőjéül, táplálójául és istenivé dicsőítő isteni Urául.

Ahol ez az evangélium nem hirdettetik, ott nincs egyház. És ahol ez az evangélium az egyház életében a sok ráhullott törmelék, vagy ráakgatott cifraság alól föl nem szabadíttatik: ott nincs kilátás az egyház megújulására.

Nem mondom azt, hogy a mi egyházunkban az evangélium eddig nem hirdettetett s hogy különösen az elmúlt fél évszázad folyamán — magyar református egyházunk belső életének e valamennyi eddigi között legszerencsétlenebb korszakában — teljesen elnémult volna a róla való bizonyágtétel.

De meg kell mondanom őszintén először is azt, hogy az evangélium a mi egyházunk életében eddig még — a reformáció hőskorát s talán még a XVII. századbéli puritánus megújulás rövid korát leszámítva — sohasem érvényesült azzal a központi erővel, hatalommal és méltósággal, amely megillette

volna és amely tellett volna tőle (mindig másodrendű értékekkel: politika, morál, theologia, szónoki hatások stb.) került egy színvonalra! Csoda-e azután, hogy azok, akik ezt a központi helyéből és értékéből kimozdult evangéliumot hallották hirdetni, „nem párosították hittel, amit hallottak”: vagyis a szívük — ez a második nagyon szomorú és nagyon világos tény, amit őszintén meg kell mondanom — nem rendült meg és nem nyílt meg annak hallatára, nem érzett leküzdhetetlen indítást, hogy az élő Jézus Krisztusnak meghódoljon, — sőt ellenkezőleg, a történelmi megpróbáltatások szomorú, végevárhatatlan pusztai vándorútján, elkeseredett, makacsul bezárult és megkeményedett a szívük, szila], pogányos magyar „vastagnyakú” dac kezdeti benne elharapózni — és az eredmény annyi „hitetlen gonosz szívnek” az élő Istentől való elszakadása lett.

Végül pedig volt még egy harmadik nagy baj is, amire szintén rá kell mutatnom: az, hogy a múltban s leginkább pedig a legközelebbi múltban, nem vettük eléggé figyelembe Isten igéjének azt az intelmét: „intsétek egymást, míg tart a ma *Az egyháztagok nem éreztek elég felelősséget egymás lelke iránt.* A pap prédikálhatott akármilyen igazi evangéliumi szellemben: a hallgatók tán megindultak rajta, de a szívükbe, makacs és megkeményedett szívükbe, nem engedték belenyilallani a megrázó apostoli tapasztalást: „Jaj nekem — énnekem is —, ha az evangéliumot nem prédikálom!” Jaj nekem, ha magam is nem leszek evangéliumi, bizonyoságtevő lélek és élet — a szavaimmal s még inkább a cselekedeteimmel! Jaj nekem, ha a reám bízott lelkekhez nem úgy szólok és nem úgy viselkedem, mint akinek magamnak hazám az örökélet, ahová Atyám elhívott s ahol a Jézus készítette hely \^Tár reám, — hogy meggyőzzem őket, hogy önekik is van ott hazájuk és helyük, hogy önekik is szól a mennyei elhívás!

De — és ez is az evangéliumból következik — múltunk, atyáink és magunk minden bűnére van még bocsánat, mert még „tart a ma”. A végtelen irgalmú Isten épen most, épen ma, hatalmas új alkalmat nyitott az evangélium hirdetésére. Rettentően nehéz helyzetünk s a külföldi hittestvéreknek ebben megnyilvánuló segítő szeretete együtt teszik ezt a páratlan alkalmat, ezt a csodálatos lehetőségekben gazdag „mát”.

Óvakodjunk tehát az elkeseredésben újra megkeményíteni szívünket, *ma*, amikor újra halíjuk a nagy mennyei Kihívónak hol félelmesen mennydörgő, hol édesen suttagó szavát. Óvakodjunk tehát, ... hogy „valaki közülünk fogyatkozásban levőnek ne iáttassék”: teljesedjünk meg mind evangéliummal, hittel és felelősségérzettel Akkor lesz bennünk élet és akkor bizonyos a megújulásunk.

Egyházunk megújodása.

VIII. Krisztus teste, Krisztus tagjai.

1. Kor. 12:27.: Ti pedig a Krisztus teste vagytok és tagjai rész szerint.

Az evangélizáció munkáját úgy is lehet tekinteni, mint a királyi Krisztus hadserege számára való toborzást. Minél több lélek ébred az evangélizáció által tudatára a maga mennyei elhívásának: annál több harcrakész, tehát igazi, hasznavehető, élő tagra számíthat a Krisztus földön vitézkedő anyaszentegyháza, az „ecclesia militans”.

Azonban a toborzás s illetve az általa való megnyeretés ténye maga még nem teszi a katonát valódi katonává. Azzá csak akkor lesz igazán, hogyha már megkapta a maga beosztását is a hadsereg nagy szerves egészébe, s hogyha, mint ennek az óriási acéltestnek egy kicsiny, de a maga helyén mégis nélkülözhetetlen izma vagy idege már megtanulta kifogástalanul szolgálni az egész szervezetnek a fő-diktálta céljait.

Krisztusnak, a királynak az evangélizáció toborzottá harcosai is így kell, hogy beleidegződjenek az Ő „testébe”, amely az Egyház. „Rész szerint”, azaz mindegyik a maga helyén e test szerves és nélkülözhetetlen tagjának kell, hogy érezze és tudja magát. Mindegyiket a királyi Fő parancsolta célnak kell mozgatnia, mindegyikei a királyi Főből kiáradó léleknek és életnek kell átjárnia. Tudjuk, hogy már egy világi hadsereg-nél sem elegendő záloga a győzelemnek az, hogyha a katonaság egy külsőleges vasfegyelem gépiességébe elegendőképen be van „dresszirozva”: már olt is nagyon szükséges a lelkesedés magának a hadvezetőségnek és a hadviselő államnak a céljáért s a rokonszenv és a bizalom az alsóbb és magasabbrangú parancsnokló tényezők iránt. Annál bizonyosabb hát, hogy egy olyan lelki szervezet, mint aminő az egyház és egy olyan szellemi harc, mint aminő annak a munkája, a tagoktól és résztvevőktől nemcsak a külsőleges engedelmisséget, hanem a királyi Hadúr lelkéhez való áthasonulást, élettípusára való átférfalódást is megkívánja. Ezért van benső összefüggés a „Krisztus királysága” és a „Krisztus teste” között; ezért, hogy

Krisztus csak egy olyan hadinép felett uralkodhatik, amelynek minden egyes tagja szerves alkatrésze az ő testének, azaz részese az ő életének — élete céljának, indításainak, erőinek.

De hát vajjon nem túlfűtött bibliás kegyeskedés-e ilyen kifejezésekkel élni, ilyen követelményekkel előállani? Hogy minden, még a lehető leggyarlóbb és legegyszerűbb keresztyén egyháztagnak is „részese legyen a Krisztus életének?” Hiszen ehhez akkora lelki átalakulás, a hitnek akkora kifejlődése és megerősödése, a gondolkodásnak akkora fölemelkedése, az érzésnek akkora kifinomodása, az akaratnak oly nagy hősiességgel való eltelése szükséges, amilyenre csak az egyháztagnak egy csekély töredékénél lehet — és még azoknál is mikor lehet majd? — számítani! Minek tehát a mértéket az elérhetetlenségig fölfokozni és mindazokat, akik e mértékhez alkalmazkodni nem képesek, szükkeblűen mintegy kirekeszteni az egyház életéből s munkájából?

Ezeket az aggodalmakat hadd oszlassam el azzal, hogy annak az egyszerű embernek a töprengéseire és elhatározásához hasonlítom, aki elszánta magát rá, hogy meg fog tanulni úszni, de egyszersmind azt is feltette volt magában, hogy a vízbe csak azután fog belemerészkedni, miután már — megtanult úszni.

Ehhez hasonló gyáva, természetlen és nevetséges eljárás volna a Krisztus nevére megkeresztelt egyháztagnoktól, hogyha ők a krisztusi élet élését, tehát az igazi egyháztagnak méltó élet megkezdését és elsajátítását akkorra akarnák halasztani, amikor már hiánytalanul birtokába jutottak az ehhez, szerintük, szükséges hitbeli és egyéb magasrendű lelki feltételeknek — ami persze a legtöbbször számára csak szép körülírása ennek a nagyon rideg szónak: „Soha”.

Nem: a krisztusi élet árában úszni is csak egyetlenegy módon tanulhatunk meg: úgy, hogyha a tanítómesterben bízva, belevetjük magunkat. A krisztusi élet elsajátításának, a Krisztus élő tagjává való átférfalódásnak gyakorlati szempontból egyetlenegy törvénye van csupán — és ez nem így hangzik: igyekezzél eljutni finom és csodaszerű lelki élményekre, tarts egész valódat felforgató „szentgyakorlatokat”; hanem így: „próbalád meg, kezd meg!” Épen az a hasonlíthatatlan áldása a Krisztussal való életközösségnek, hogy az abba való eljutáshoz nem szükséges az embernek — mint a régi keleti és görög mysteriumokba felvétetni kívánóknak — átmenniök az előkészítő műveletek, a titokzatos rítusok egész sorozatán: annak az útja nyitva áll mindenki számára, aki egyszer kívánja ezt az életközösséget és komolyan elszánja magát rá; nyitva áll, csak rá kell lépni, csak meg kell kezdeni.

És mivel kezdjük el a Krisztus életében való részvételt? Nagyon egyszerűen: a Krisztus munkájában való részvétellel. Mert hiszen az élet útja nem ez: igyekezzél minél szorgalmasabb lenni, hogy azután minél többet dolgozhassál; hanem ellenkezőleg, igyekezzél minél többet dolgozni, hogy ezáltal minél szorgalmasabbá fejlődjél; hogy — mint az evés közben megjövő étvágy — minél jobban meghódítsa lelkedet munka közben a munka szeretete.

Krisztus munkája pedig — ki ne ismerné el? — az önfeláldozó testvéri szeretet munkája. Aki egyszer a szeretetnek e névre méltó bármely munkáját végzi, az már reálépett a Krisztussal való életközösség útjára s minél mélyebben elmerül ebbe a munkába, minél jobban ráadja testét és lelkét, minél jobban megszereti azt: annál jobban meg kell, hogy szeresse magát az Urat is, a néki való engedelmességet s az érette való harcot és annál inkább átalakul — a természeti áthasonulás csön-
dességével, de kényszerűségével is — a Krisztus testének tagjává.

Nem egyház az, csak halódó árnyképe annak, ahol a tagok közül mindazok, akik arra képesek és hivatottak, tehát kötelesek is, részt nem vesznek valamely, intézményesen beállított szeretetmunkában. Tehát ahol csak ötletszerűen „jótékonykodnak” a tagok a maguk, vagy legfőljebb egy többé-kevésbé magánjellegű társulat nevében; nem pedig programmszerűen dolgoznak és áldoznak az egyház valamelyik szegény- vagy beteggondozó, vagy másféle szeretetintézményének a szolgálatában.

Ezt jelenti a kálvini felújítása öskeresztyén *diakónia*, amely minden normális berendezettségű evangéliumi református egyház képéhez épen úgy hozzá kell, hogy tartozzék, mint az igehirdetés és a sákramentumok kiszolgáltatása (természetesen ezek alapvető elsőbbségének fönntartásával).

A mi magyar református egyházunk megújulásának is egyik alapföltétele: a rendszeres egyházi szeretetmunka megindulása, amelyet a tagok mint egyháztagok s nem pusztán mint „jó szívek” végeznek: éhezőkön és szomjúhozókon, jövevényeken és mezíteleneken, betegeken és foglyokon — Királyukért. (A Máté ev. 25: 31 skk. szerint.)

De az egyházi szeretetmunka megindulásához viszont az kell, hogy legyen egy erős egyház, amelyik ezt a munkát a saját lábán (tehát mindenféle külső segítség nélkül) megszervezni és fenntartani képes. Hiszen ahhoz, hogy a tagok úgy működjenek, ahogyan azt a testben lakozó lélek kívánja: szükséges, hogy magának az egész testnek is legyen állandó, egyenletes

életereje, amelyet a tagokba ál tud árasztani — ehhez viszont szükséges bizonyos állandó erőforrások egyenletes igénybevétele, ami a táplálkozás útján történik.

Az egyház testének is táplálkoznia kell tehát s az erőforrás, amelyet erre a célra újra, meg újra, rendszeresen igénybe vesz és kell vennie: a hívők szíve. Az egyháztagnak az a szeretete, amely nemcsak más egyéni tagokra, hanem — még magasabbra felfokozott önzetlen áldozatkészséggel — a tagok összességére, a test egészségére, tehát magára az egyházra irányul.

Az az egyház tehát, amelyiket nem a saját hívei tartanak fenn és fejlesztenek rendszeres áldozatkészségükkel — tényleges állapotát illetőleg nem érdemli meg „a Krisztus teste” nevet.

Az az egyház, amelyik kegyes hagyományokból vagy más ősi jussokon rámaradt nagy vagyonaiban bízik, abból éldegél s még abból akar fejlődni is — csak olyan értékű „Krisztustest”, mint amennyit ér „Krisztustagnak” az olyan ember, aki azért tartja magát nagyon jó „kálvinistának”, mert az úkapja az X-i kálvinista templomban van eltemetve..., amely templomba azonban ő maga egyáltalában nem jár s másba még kevésbé.

Az az egyház, amelyik kényszeradóból tartja fenn magát, otyanformán tesz, mint az az elaggott szülő, aki bírói úton akarja kényszeríteni gyermekeit, hogy tartsák el őt.

És az az egyház, amelyik reménye horgonyát az államsegély fővenyartjába veti, még most sem gondolván meg, hogy ma olyan idők járnak, amikor minden part szakad, ugyanoly okosan és előrelátóan cselekszik, mint az a bárány, amelyik arra kéri a farkast, hogy tartsa el őt. Az el is tartja — de csak a saját maga számára. Lehet, hogy hosszú hizlalóba fogja, de lehet, hogy ha nagy inségbe jut, még azelőtt felfalja, mielőtt meghíznék.

Egyházunk megújulásának, Krisztus testévé válásának másik, az előbbivel együttjáró alapföltétele az, hogy az önkéntes áldozatkészség egyre szélesebb körben meginduljon, hódítson s elhanyagolható parádés függelékéből az egyház anyagi önfenntartásának sarkpontjává váljék. Amikor az „adóból” áldozat, a „muszájból” „szabad” lesz: akkor fog az egyházunk megújodni, vagyis akkor lesz belőle történelmi kadáver helyett újra a Krisztus teste.

Egyházunk megújhedása.

IX. Tisztaság.

1. Kor. 5:6 — 8.: Nem jó a ti dicsekedétek. Avagy nem tudjátok-é hogy egy kicsiny kovász az egész tésztát megposhasztja? Tisztítsátok el azért a végi kovászt, hogy legyetek új tésztává, aminthogy kovász nélkül valók vagytok; mert hiszen a mi hűsvéti bárányunk, a Krisztus, megáldoztatott érettünk. Azért ne régi kovással ünnepeljünk, sem rosszaságnak és gonoszságnak kovászával, hanem tisztaságnak és igazságnak kovásztalanságában.

A Krisztus testének, amely az Egyház, nemcsak élőnek, azaz a Fő és a tagok állandó, szerves és tápláló kölcsönhatásában állónak kell lennie, hanem tisztának is: azaz mentesnek minden nem krisztusi elemtől, minden, a Krisztus színvonalánál alacsonyabban álló motívumától a gondolkozásnak és az erkölcsiségnek.

Ezt fejezi ki Pál apostolnak ez a példabeszéddé lett híres és kedvelt (v. ö. Gal. 5: 9.) hasonlata a rossz kovásról (ellentétben Jézusnak a jó kovásról szóló példázatával, Luk. 13: 20—21. s másrészt Jézusnak a veszedelmes kovásról szóló intelméhez kapcsolódva Máté 16: 6.). Ez a mindennapi életbe markoló erőteljes hasonlat alkalmat ad az apostolnak egyúttal arra is, hogy az anyaszentegyház állapotát és életét a kovásztalan kenyerek, a páskabarány nagy, ősi ószövetségi főünnepéhez hasonlítsa, vagyis azt az eszményi követelményt állítsa fel, hogy az egyháznak és tagjainak az élete egy állandó ünnep kell, hogy legyen; a hálaadásnak ünnepe a lelki Egyiptom: a bűn rabságából való szabadulásért, amely az újszövetség Bárányának megáldoztatása, tiszta vére hullása árán vált csak lehetővé. Ennek az ünnepnek pedig természetes és múlhatatlan előfeltétele az, hogy a „régii kovászt” — amint a zsidók tették és teszik ma is — páskaünnep előtt „el kell tisztítani” a házból. Vagyis, kép nélkül szólva, az anyaszentegyháznak, a Krisztus házanépének az élete csakis akkor lehet méltó ahhoz a végtelen értékű, megmentő isteni szeretétáldozathoz, amelynek létét köszöni, hogyha állandó örökéssel igyekszik kiirtani magából és távoltartam magától az erkölcstelenségnek és a hazugságnak minden kris-

tusellenes régi kovászát, amelyből egy kevés is elég, hogy a keresztyén élet, a keresztyén gyülekezet erkölcsi és gondolkozásbeli épségét és tisztaságát teljes mértékben megrontsa és tönkretegyje. Mert hiábavaló dicsekedve, büszkén és boldogan hivatkozni a Krisztustól egyszer megváltott lélek fenséges jogaira és szabadságára és az ilyen lelkekből álló egyház felülmúlhatatlan szentségére: ha egyszer a rossz kovász ott van a lelkekben és a gyülekezetben és ha eltávolításáért nem tesznek meg a lelkek és a gyülekezet minden lehető, ez a dicsekedés nem jó, azaz hiú és hazug.

Tudjuk, hogy az őskeresztyén apostoli egyház egyik legnagyobb ereje és történelmileg legfényesebb vonása éppen az volt, hogy benne hatalmas lánggal lobogott a tisztaságnak ez a pathosa, ez a szenvedélye, amely Pál apostolnak úgy ezen, mint minden más hasonló tárgyú sorából valami egészen perzselő hévvel csap felénk. És az egyház történelme azt is egészen világosan tanítja, hogy a keresztyénség életében a sülyedés hullámvölgyei mindig akkor állottak elő, amikor ez a lobogó szenvedély megapadt és kihült; a nagy fölemelkedések és megújhodások hullámhegyei pedig akkor, amikor ez a szenvedély újra hatalmas izzással fellobogott.

Már most, soha még eddig a történelemben hatalmasabb izzással föl nem lobogott ez a szenvedély, mint a kálvini reformációban és a Kálvin egyházában. Úgy, hogy ha van hagyománya a református egyháznak, amely életet és örökös megújhodási forrást jelent: akkor ez a tisztaság szenvedélye. Bármely református egyháznak s így a miénknek is, bármely időpontban attól függött és függ a megújhodása: tud-é és akar-é úgy gondolkozásban, mint életben a Krisztusnak olyan tiszta teste lenni, tudja-é és akarja-é a régi kovász el tisztításával a Krisztus igazságát és a Krisztus életformáló erejét akkora tisztasággal képviselni, amekkora az adott történelmi helyzetben emberi erő Idol egyáltalán telik?

Református tisztaság a gondolkozásban: az erre való eljutásnak és az ezt veszélyeztető régi kovász el tisztításának két nagy föltétele van: a református iskola és a református irodalom újjáteremtése.

Református iskoláinknak a jövőben nem a számuk szaporítására (az erre irányuló dicsekedés „nem jó”), hanem a szellemük tisztítására s ezzel együtt mélyítésére kell törekednünk. Erre pedig az út nem az államsegély hínárjába való végzetes belegazoláson át, hanem az abból való céltudatos kivergődés mellett, egyfelől a vasárnapi iskolai munka legintenzívebb és legrendszeresebb beállításán, másfelől az erőteljes ref. világnézeti szellemű tanár- és tanítóképzésen át vezet.

Református irodalmunknak sem az volt a legutóbbi száz év folyamán a legnagyobb baja, hogy nem volt eléggé termékeny bár voltak olyan területek — tudományos és népszerűsítő vi-

lágnezeti irodalom, tudományos, szépirodalmi és művészeti kritika, napi- és időszi sajtó stb. — amelyeket mennyiségileg is teljesen elhanyagoltunk) —, hanem az, hogy nem volt eléggé belterjes: nem képviselte a református szellem igazságát és tisztaságát akkora mélységgel és akkora eréllyel, amekkorát a Szenczi Molnár Albertek, a Bod Péterek és a Hatvani Istvánok törvényszerű örököseitől joggal el lehetett volna várni. Ezen kell segíteni mindenekelőtt tervszerű irodalomszervezés és áldozatos irodalompártolás által.

Református tisztaság az erkölcsiségben: az erre való eljutásnak és az ezt veszélyeztető régi kovász eltisztításának megint két nagy föltétele van: a református nevelés átalakulása és a református egyházfegyelem visszaállítása.

Miben különbözik ma a református család, a református iskola, a református közélet nevelő ereje és hatása a nem reformátusétól? Igazuk van talán még ma is azoknak, akik dicsekedve mondják: abban, hogy szabadabb a többinél —, de ez a dicsekedés megint „nem jó” akkor, ha fájdalmasan tapasztalunk kell, hogy ez a nagyobb szabadság távolról sem jelent ma már, mint ahogyan régen jelentett, nagyobb tisztaságot is. Hogy ez a kettő újra egyet jelentsen: erre kell ma, egyházunk megújítása érdekében, minden imádságunkkal s minden munkánkkal törekednünk. (Egyik hatalmas iskolai és társadalmi eszköz erre: a ref. szellemű cserkészmunka.)

És mi jellemzi ma a legrikítóbban a református egyház belső életét? Abban, hogy nagyon sok benne a „fegyelmi”, de nagyon kevés benne a fegyelem: az a fegyelem, amelyet Kálvin az egyház idegrendszerének mondott, amely tehát a Szentlélek szolgálója és eszköze, nem pedig a fegyelmi paragrafusoknak sokszor poroszlói ridegségű, sokszor több mint samaritánus lágyágú érvényesítése csupán. Majd mikor visszaáll a maga kálvini szigorúságában, de életlejlenségében is a református gyülekezeti fegyelem s a lelkipásztoroknak önmaguk fölött gyakorolt cenzúrája: akkor kezd a hajnala fölhasadni egyházunk megújításának.

Evangélizáció által, igaz megtérés útján elhívásának tudatára jutott szent ekklésia; az áldozó szeretet munkái által a királyi Krisztus birodalmává lett kősziklaegyház; iskola és irodalom, nevelés és fegyelem által történelme tiszta lelkéhez visszatért s annak üde forrásvizét mohó örömmel szürcsölő jellegzetes reformátusság: majd, hogyha mindezek meglesznek, akkor „lesz még egyszer ünnep e világon”, akkor lesz még egyszer a régi kovásztól megszabadult szent népnek igazi lelki páskaünnep, a feltámadott magyar léleknek igazi nagy hűs-vétja!

A zsidókérdés.

I. Az igazi Izraelita. (Ahasvérus vagy Nátánael?)

János 1:48. Látá Jézus Nátánaelt öhozzá
menni és monda őfelőle: Ímé egy igazán Izraelita,
akiben hamisság nincsen.

Egy máig rejtelmes eredetű, irodalmilag legelőször a XVII. századbeli Németországban fölbukkant s azóta számtalan költői feldolgozásban részesült legenda szól az örök vagy bolygó zsidóról. Volt Jeruzsálemben egy zsidó varga — akit a legenda Ahasvérusnak nevez — s ennek a küszöbén roskadt össze először a Golgothára vivő útjában a keresztjét cipelő Jézus. A varga azonban, ahelyett hogy megszánta volna, durva szitkokkal és ökölcsapásokkal készítette újra fölkelésre és továbbvánszorgásra. Jézus erre reáemelte végtelenül szelíd és fájdalmas tekintetét s csak annyit mondott neki: „Igen, én elmegyek és megnyugoszem, de tenéked nem lesz többé nyugalmad”. És azóta Ahasvérusnak nincsen többé nyugalma: mindig látja azt a szelíd és fájdalmas szemet, mindig hallja azt a nyugodt és mégis ítéletes hangot; jár keresztül-kasul a nagyvilágban, hogy meneküljön ezek elől, de az a szem folyton nézi őt, mint a Hugo Viktor Aranylegendájában a föld alá temetkező Káint az Isten szeme; és az a hang folyton üldözi őt, jobban, mintha fúriák pattogatnának skorpió-ostort a füle mögött. Járja a nagyvilágot szegény bolygó zsidó, örök zsidó; a halál menekül előle, de ő nem menekülhet az átok elől; nem, mert azt az átkot csak egyvalaki tudja levenni róla, majd valamikor az időknek végén: az, aki reáhelyezte volt - Jézus. Ahasvér nem könyörült Jézuson — és ezért egyedül csak a Jézus könyörülete fog segíteni Ahasvéruson. ~

A népek lelkének csodálatosan biztos ösztöne a bolygó zsidó legendájában magát a zsidókérdést, az európai, előázsiai és északafrikai kultúrának e kétezer esztendő óta szakadatlanul szurdaló fulánkját ábrázolta ki. A zsidókérdésben ugyan, — mint minden más, az emberiség lelkét és életét hasonlóan gyötört, vagy gyöttrő nagy „kérdésben” — igen sok különböző tény- és oksorozat szála sodródott össze és sűrűsödött meg egyet-

lenegy óriás kérdőjellel s e szalak közül különösen a gazdasági vonatkozásúak részben még a Krisztus előtti századokba — a hellén világkultúra területén szétszórt fogságutáni zsidóság fináncchatalma kifejlődésének kezdőkorába — nyúlnak vissza. Azonban a kérdés lényege mégis csak az, amit az Ahasvér-legenda meglátott: a zsidóság elűzte küszöbéről Jézust és azóta nem nyugodhatik. Mégpedig azért nem, mert Jézusban a zsidóság a saját lelkét űzte el magától — s ennek a lélektelen testnek azért nincs nyugodalma, mert, hogyha öntudatlanul is, azóta folyton a saját elveszített, kivert, megtagadott lelkét keresi, de ő nem fogja soha megtalálni azt a lelket, amíg csak az a lélek — „aki felől írt Mózes a törvényben és a próféták” (Ján. 1: 46.) — Jézus szent Lelke maga meg nem könyörül rajta, meg nem találja és meg nem ragadja őt

A zsidókérdés lényege: egy nagy, szünetlen, kínos, rettentő, örök keresés.

A zsidókérdés megoldása: egy nagy, boldog, győzelmes, szent megtalálás, vagy inkább megtaláltatás.

1. Hogyan keresi hát az örök zsidó Jézust?

A tragédiája éppen abban van, hogy a zsidóság legnagyobb része sohasem tudta és még ma sem tudja, kit keres volta-képen, kire van néki igazán szüksége, micsoda lélek az, amelynek benne kellene lakoznia. Pedig az igazi, a vallásához hű zsidó — a „zsidó zsidó”, ahogy egy szerencsétlen sorsú magyar tudós (Ágoston P.) találóan elnevezte — tehát az orthodox talmudzsidó egyébként valóságos megtestesülése volna a komoly és fáradhatatlan üdvösségkeresésnek. Talmudjának képtelenül hajszállhasogató törvénytárgyozata, erkölcs- és szertartás-tanának örökösen egymásbafonódó bonyodalmas ágbogai és az azokhoz való kínosan aggodalmas és mégis szent hevülettel teljes ragaszkodása egyetlenegy célt szolgálnak: az emberi lélek „igazságát” az élő Isten előtt, vagyis az üdvösségét. A talmudzsidónak az üdvélet, amelyre farizeus őseitől örökölt több mint kétezer esztendő, lihegő szomjúsággal áhítozik, az Istⁿ előtt, Isten uralma alatt igazságban való élet. És ez a szentséges gondolat valóban teljes-tökéletesen, bibliai igazsággal ki is fejezi az üdvélet lényegét. Minden csak azon fordul meg: mit értünk „igazság” (szabatosabban, az üdvéletre vonatkoztatva, „igazságosság”) alatt? A talmudzsidó — mint már ősei, a Makkabeus-korbéli chaszid (kegyes) és a Jézus-korabeli farizeus — az ő vallásos és erkölcsi cselekedeteinek jogi szabatosságát s testi életének ezzel kapcsolatos rituális tisztaságát érti igazságosság alatt; ezt hajszolja szünet nélkül, ezt akarja tökéletességre vinni, mert ebben látja föltételét a Jahvehjával való helyes viszonynak, ami viszont annak feltétele, hogy ő is résztvehessen az Ég királyának eljövendő uralmában, a messiási üdvben. És ez üdv-hajszolása közben úgy van a talmudzsidó, mint mikor a ködben

eltévedt gyermek keresi az édesanyját; nem veszi észre, hogy az is keresi őt, elmegy mellette ismételtelen s majd meg egészen ellenkező irányba távolodik el tőle, kiáltani pedig vagy nem mer, mert fél a sötétség rémeitől, vagy nem akar, mert még, mindig az a makacs engedetlenség tartja zárva az ajkát, amellyel az atyai háztól megszökve, e ködös tévútra jutott. Így keresi, üzi a talmudszidó a ködben atyái és népe háromezer éves szent álmát: az igazságot. Nem veszi észre, részben nem tudja, részben nem akarja észrevenni, hogy az ott áll megtestesülten előtte, mellette: Jézusban. Abban, aki „betöltötte a törvényt”, de nem rituáléval és jogi raffineriával, hanem eget és földet átkaroló Isten- és emberszeretettel. Abban, aki valóra váltotta a próféták álmait egy új szövetségről, a lélek és a szív, a szellem és az erkölcs vallásáról, egy tiszta isteni életáldozatnak népet és világot megszentelő szenvedéseiről. Abban, aki nem csak tanította, de élte is, és nemcsak élte, de adta is az egyetlen igazi „igazságot”, igazi üdvéletet: az Isten véghetetlen szeretetére támaszkodó, általa megújult, abban győzhetetlen és azzal egygyéváló emberéletet. Ez, ez az „igazság” a zsidóság lelke, történelmének értelme, álmainak álma: ez jelent meg Jézusban, ezt üzte el a küszöbéről Ahasvér és ezt kerülgeti a ködben az öniszűz hiú kábulatában, szédülő fejjel, káprázó szemmel a talmudszidó.

Nem fárad-e ki ebben a reménytelen, kétségbeesett kerítésben? Ebben az örök keresésben, amelyben páratlanul csudálatos módon együtt van egy megmérhetetlen erejű vallás-erkölcsi lendület egy szintén megmérhetetlen sötétségű, vak tagadással és megátalkodással?

A nép, mint nép nem fog kifáradni a mi emberi látásunk és időmértékeink szerint soha. Ahasvérnek történelmi rendeltetése, végzete, átka, hogy keressen az idők végéig, míg egykor ő is összeroskad majd magával jöhetően az üdvnek küszöbe előtt, mint egykor az Úr Jézus Krisztus az ő küszöbe előtt — s akkor majd megtalál, mert megtaláltatik.

Azonban kifáradhat és ki is fárad ebben az örök keresésben a nép egyéni tagja, az egyes zsidó. És akkor két út áll előtte. Talmudja, az üdvkeresésnek ez a rettenetes codexe, a bennerejlő, elnyomorodottan is fenséges eszményi alapponást úgy alakította ki, hogy valósággal szerződéses, üzleti viszonyt létesített Istenével. Ez a viszony a képtelen, mert egészségtelen lelki erőfeszítés súlya alatt megroppan és vagy az Isten marad meg belőle, vagy az — üzlet.

A zsidóság nagy többségéi, úgy, ahogyan ma előttünk áll, az álúton való Istenkeresés s az abban való kifáradás az utóbbi lehetőség örvényébe taszítja. Vallása, amelyben az élő Isten lassanként megszűnt hatalom lenni, mert nem az igazság útján, nem Jézusban kerestek, a lelki kényszer egy fajtájával nevelte

meg benne az istentől és minden szenttől egyre jobban elszakadó rideg üzleti szellemet, AZ üdvkereső talmudzsidóság átlagából így hozta létre egy természetyszerűen bekövetkezett lelki ernyedés azt a zsidó typut, amelynek — a zsidóság egyik legszellemesebb fiának, Heinének keserű satiráját alkalmazva reá „aranya az Istene; hitele a vallása; árúraktára a szentélye; feljegyzései a bibliája; íróasztala az imazsámolya; a tőzsde csengője a harangja”. Ez világért sem azt jelenti, hogy az üzleti materializmus és gazdasági aranyborjúimádat kifejezetten és speciálisan zsidóbűn, — Heine sem csak a zsidó üzletember jellemképét, akarja e sorokban megrajzolni, hanem általában, igen helyesen, a materialista üzérét — de igenis jelenti azt, hogy a talmudi zsidó vallásból, a vallás üzletéből kényszerűen vezetett egy végzetes szál az üzlet vallása, a modern aranyborjúimádás felé. Izrael lelkét vesztett vallása, az a zsidóvallás, amely tele volt Isten iránti buzgósággal, de „nem megismerés szerint” (Róm. 10: 2), nemhogy elegendő féknek bizonyult volna a mammonizmus, a finansiális világönzés ellen, de sok tekintetben még — tragikus, de kényszerű elferdüléssel egyenesen szította azt. A számítás klasszikus vallásából és erkölcséből, a talmudzsidóságból egy kikerülhetetlen lelki ellenhatás így hozta létre a vallástalan és erkölcstelen számítást, így termelte ki a szigorú talmudzsidóból a nálánál keresztyén szempontból véghetetlenül ellenszenvesebb modern üzletzsidót, a mammonzsidót, a „nemzsidó zsidók” egyik fajtáját, ahol a zsidó vallási és erkölcsi alaptól való elszakadás jelenti és okozza a minden vallási és erkölcsi alappal való hadilábonállást is.

Azonban nem minden zsidónak volt ez az útja, aki kifáradt a Talmud üdvkeresésében. Ez csak a tömeg útja volt s a tömegvonzás, tudjuk, ritkán érvényesül felfelé vivő irányban. Egy értekes kisebbségre nézve azonban ez a kifáradás nem elernyedést jelentett, hanem ösztönt új utak keresésére és egyre öntudatosabb sóvárgást tisztább magasságok felé. Ezek voltak árok a zsidók, akiknek az Istennel való üzleti viszonyukból, mikor ezt a viszonyt fájdalmas lelki válságokban összeroppanni érezték magukra nézve, nem az üzlet maradt meg, hanem megmaradt az Isten. Ezek voltak azok a zsidók, akik a Talmud szövevényes, pókhálófmomságú békóit nem azért rázták le magukról, mert sokallották azt a vallást és azt az erkölcsöt, amit ott találak és amit az kívánt tőlük, hanem ellenkezőleg azért, mert kevesellették. Ezek voltak a Mendelssohnok és a Spinozák, a Jehuda Halévyk és a Maimonidések — és minden időben voltak, ma is vannak ilyenek, sokkal többen, mint felületes ismeret alapján gondolnók — akiknek népük és az emberiség sorsáért aggódó szívükből, sokszor a saját, meg nem értő fajtájuk retentő talmudi átkainak nyomása alatt kibuggyant egy tiszta ér:

az istenszomjúság és az istenittasság ere, amely odaterelte őket az írás héjától az írás lelke felé, a prófécia talmudi eltorzulásától a prófécia ésaiai és jeremiái szíve felé, odaterelte őket annak megértése és átélése felé, mit jelent szeretni és szenvedni külső, érzéki jutalom reménye nélkül, mit jelent áldozni földi mértékek szerint oktalanul és haszontalanul, mit jelent hordozni a mások, egy egész nép bűneit ártatlanul, és micsoda belső megnövekedést, micsoda átnemesedést és micsoda Istenközelséget jelent az ilyen helyettes szenvedés — a „Jahveh szenvedő szolgálójának”, kiről a jézusi üdvnek, az üdvnek már szinte a kapujában álmodott a legmélyebben és legtisztábban látó ó-szövetségi prófétái szem. (L. Ésaías 42, 53, 61. részeit.)

Az út, ahová ezek a nemes értelemben vett „nemzsidó zsidók” jutottak, volt a harmadik, ma előttünk álló zsidótypus, a Nátánaelek útja.

Nátánael becsületesen kételkedik, de époly becsületesen sóvárog is. Szívének és eszének nehéz, szakadatlan ostromot kell viselnie önnön előítéletei ellen és újra meg újra föl-fölhangzik ajkán a vívódó kérdés: „Názáretből támadhat-e valami jó?” Emberi érvelés előtt, habár az a legjobb szándékú is, nem hajlik meg. De szíve és esze nem sötét börtönajtó, hanem tárt fényes kapu, amely boldog engedelmisséggel ujjong fel, amikor nem emberi érvelés többé, hanem maga az Igazság, a Szentség és a Szeretet Jézusban megjelent és Jézusból kiáradó teljes élethatalma jelenik meg előtte és kíván bebocsáttatást. Bebocsáttatást, amely diadalút lesz. Halljátok a diadaléneket: „Rabbi, te vagy az Isten fia, te vagy az Izrael királya!” Nátánael megtalálta Jézust, mert Nátánaelben az Izrael meghajolt önlelkének prófétái hatalma és történelmének isteni értelme előtt, a szent szeretet testetöltött igazsága előtt; és Jézus megtalálta Nátánaelt, mert legyőzte őt, mert az Igazság, Szentség, Szeretet személyes isteni hatalma foglyul ejtett egy lelket, amelyet Izrael egész csodás történelme az ő számára formált, egy lelket, amelyben sok becsületes igazságszomj mellett és avval együttjáróan volt sok becsületes kételkedés is, de nem volt tagadás, nem volt önhittség, nem volt makacsság, nem volt sötétség és nem volt üzleti önzés sem: nem volt hamisság.

Ez az igazi Izraelita — az ó-szövetségi kijelentés, az igazi Izrael törvényes lelki gyermeke — akiben hamisság nincsen.

2. A háromféle zsidó íme háromféleképpen keres. A tal mudzsido, a zsidó zsidó keres üzleti üdvöt, a vallástalan és erkölcstelen nemzsidó zsidó, a mammonzsidó keres üzletet üdv nélkül, végül a Nátánael-typus, a Jézus felé útban levő, becsületesen kételkedő nemzsidó zsidó, az igazán Izraelita, keres üdvöt üzlet nélkül.

Alig kell mondanom ezek után, hogy e háromféle kereső zsidótypusnak a megtalálása, illetőleg megtaláltatása is — és

így a zsidókérdésnek velük szemben való megoldása is — evangéliumi keresztyén szempontból mennyire különböző.

A Nátánaeleket, az igazán Izraelitákat, Jézus szünetlen „látja hozzájönni”; csöndesen vonzza, készen várja s gyöngéd megértéssel öleli a keblére, amikor a Lélek titkos vezérhatalma elhossa annak idejét. A Nátánaelekkel szemben ez a kötelessége minden időben a Krisztus követőinek, a Krisztus egyházának is.

Az aranyborjú nemzsidó zsidait Jézus örökreszólóan megítéli. Ostorral veri ki őket temploma tornácából. „Szájának kardjával vív ellenük” (Jel. 3:16.) és egykor majd a napoknak végén „megjelenésének feltűnésével” semmisíti meg őket. (II. Thess. 2: 8.) Bűnük egy: a bálvány, és büntetésük is csak egy lesz: a bálvány sorsa, a kárhozat lángjaiban való megsemmisülés. Uraddal, Királyoddal együtt vívd ellenük te is fáradhatatlan és rettenthetetlen harcodat, Jézus követője, Krisztus egyháza, de értsd meg, hogy e harcban minduntalan meg kell szegyenülnöd és el kell buknod, amíg a magad szívéből s a magad templomából is ki nem tisztítod ugyanazt a bálványt: az aranyborjút.

És Ahasvérus! A harmadik, a vallási és erkölcsi szempontból legkeményebb dió: a zsidó zsidó, a talmudzsidó problémája?

Kedves testvéreim, igen érdekes egy dolog az, hogy az örök zsidó legendájának van egy mellékalakja is, mely már a XIII. században felmerült volt angol vagy francia földön: az örök pogány. Eszerint Pilátusnak volt egy Cartaphilus nevű ajtónállója, aki a római helytartónál lefolyt kihallgatás után ökölcspasokkal siettette útjára a Megváltót s ezért büntetésül az lett a sorsa, hogy nem tud meghalni mindaddig, amíg az Úr másodszor is el nem jó. Nos, én azt hiszem, nagyon mély értelme van annak, hogy ennek a legendának kétféle alakja maradt. Örök zsidó és örök pogány összetartoznak! Önmagukat emésztő, üdvkeresésük tévútján holtrafáradó zsidó zsidók, Ahasvérusok mindaddig lesznek Izrael népe között, amíg a Krisztus népeiben és anyaszentegyházában lesznek a Megváltót üldöző és bántalmazó, névleg keresztyén, valójában pogány Cartaphilusok. És Ahasvérus mindaddig nem fog megnyugodni, amíg meg nem hal Cartaphilus. A talmudzsidóság rettenetes lelki hatalma mindaddig élni fog, amíg a keresztyén szívekben olt él az örök pogány.

Óh, Cartaphilus, ne üzd el hát többé Uradat szíved ajtajából! Keresztyén orvos, gyógyítsd meg magadat először és akkor a magad részéről lehetővé teted, hogy meggyógyuljon Ahasvérus is, hogy megnyugodjék és hogy fölébredjen benne Nátánael, az igazán izraelita, kiben hamisság nincsen.

A zsidókérdés*

II. A gyökér és az ágak. (Zsidóság és nemzeti élet.)

Róm. 11: 17—18. Ha némely ágak kitörettek, te pedig vadolajfa létedre beoltattál azok közé. és részese lettél az olajfa gyökerének és zsírjának: ne kevélykedjél az ágak ellenében, ha pedig kevélykedel, nem te hordozod a gyökeret, hanem a gyökér téged.

Ezt a nagyon komoly intelmet a római keresztyén gyülekezetnek pogányokból lett tagjaihoz intézi Pál apostol. Egy végzetes félreértésnek akar vele elébevágni. Megelőzőleg ugyanis a Róm. lev. 9—11. fejezeteiben, a zsidókérdés evangéliumi megvilágításának ebben az egyik legfőbb és mindenesetre leggazdagabb forrásában — az Isten titokzatosan bölcs örök végzésének megrázó sejtetésével, szeretett népéért, az Izraelért végtelen gyöngédséggel fájó, ám Krisztusért ezt a fájdalmat is hősiiesen hordozó szívvel föltárta Izrael népének tragikus bűnét és bűnszülte tragédiáját. Bár szinte halljuk tiszta és erős férfikeblének fel-feltörő zokogásait, amikor azt mondja: „szívem szerint kívánom és Istentől könyörgöm az Izrael idvességét... inert én is izraelita vagyok”, (10: 1. és 11:1.) mégis kénytelen megállapítani a rettentő tényigazságot: „Izrael, mely az igazság törvényét követte, nem jutott el az igazság törvényére. Miért? Azért, mert nem hitből keresték, hanem mintha a törvény cselekedeteiből volna. Mert beleütköztek a beleütközés kövébe ... (10: 31—32.), mert az Isten igazságát nem ismervén és az ő tulajdon igazságukat igyekezvén érvényesíteni, az Isten igazságának nem engedelmeskedtek ... (11: 3.) Amit Izrael keres, azt nem nyerte meg: a választottak megnyerték, a többiek pedig megkeményítették”. (11: 7.) Azonban ezzel az őneki olyan fájdalmas megállapítással — amelyet az Isten üdvtervének emberi, bár így is csodás és vakító megvilágíthatása végett volt kénytelen megtenni — az apostol egyáltalában nem akar alkalmat adni egyes, még csak nagyon felületesen „megtért” római pogánykeresztyéneknek arra, hogy most már az ő szavai alapján beleessenek a már akkor is divatozott antisemitizmus legdurvább s egyben legkeresztyénietlenebb alakjába: vagyis abba, hogy a zsidókat, az egyes zsidókat is azért tartásák

mindenestől fogva aljas és kárhozott teremtéseknek, mert a zsidó nép, mint nép, az Isten reávonatköző örök üdvtervének elvakult makacssággal ellene szegült. Mert az antisemitizmusnak ez a legdurvább s egyben legkeresztényietlenebb alakja azt jelenti, hogy viszont a nemzsidó, épen azért, mert nem zsidó, mert keresztény, mert keresztységben részesült, már a zsidónál különbnek, Isten előtt értékesebbnek s az üdvösség bizonyos reményesének tartja magát.

Ennek a végzetes félreértésnek akarja Pál apostol útját áltani alapigénkül fölvetett intelmével. Az igaz Isten kijelentésének — úgymond — mégis csak az Izrael lelke volt a hordozója, az átsugározható ja a pogányok számára is. A pogány lélek vadhajítását nem nemesítheti meg más, mint a beoltatás a lelki Izrael törzsébe. Hogy erről a törzsről egyes ágak szomorúan leszáradtak és a kárhozat tüzébe hullottak alá, az nem jelentheti azt, hogy maga. a törzs, az Izrael lelke, a Mózes, a Dávid, a próféták, a Keresztelő János és mindezeketől előföltételezetten, a Jézus Krisztus lelke is szent ne volna. Izrael ebben az egy tekintetben valóban Istennek választott népe és az, aki ezt keresztényisége címén nem akarná elismerni, az — mondja Pál apostol — nagyfokú lelki kevélységről tesz tanúbizonyságot. Kevélységről, amely egyszerre ostoba és gonosz, mert alapjában hitetlenség. Ostoba, mert nem tudja és nem akarja felismerni Istennek azt a csodálatos nevelő munkáját, mely minden egyes keresztény ember lelkéig az Izrael lelki történetén keresztül vezet és gonosz, mert háládatlan, nem a zsidóság iránt, hanem az Isten iránt, az ószövetségi kijelentésben megnyilvánult bölcsességéért és jóságáért. Ezt az ostoba és gonosz, mert alapjában hitetlen kevélységet akarja Pál apostol a római új keresztényekben megelőzni, vagy ahol már megvan, kiirtani; ezért inti őket nagyon komolyan alapigénkben: „nem te hordozod a gyökeret, hanem a gyökér téged”. „Fel ne fuvalkodjál — így szól tovább, még erősebben —, hanem félj, mert ha Isten a természet szerint való ágaknak nem kedvezett, majd néked sem kedvez. Tekintsd meg azért az Istennek kegyességét és keménységét, azok iránt, akik elestek, keménységét, irántad pedig a kegyességét, ha megmaradsz a kegyességben, különben te is kivágatol”. (11:20—22.)

Én nagyon jól tudom azt, hogy Pál apostol e lélekbemetsző intelmének fölújítgatása és fejtegetése mai keresztényen, különösen pedig magyar keresztény füleknek nem hangzik valami kellemesen. Sokan vannak, még pedig a legjobb magyar és keresztényen érzésű atyánkfiai közt is, olyanok, akik illendőségből meghallgatják ugyan templomban az efféle beszédet, de magukban rendkívül időszerűtlennek gondolják Izrael népe történelmi értékének és érdemeinek manapság akármely, még a legbiblikusabb és a legvallásosabb szempontból való emlegetését is. Sőt, amikor az alapigénket hallották, egészen bizonyo-

san azt mondták magukban: „Pál apostol érthette ezt a pogánykeresztyénekre, de ma a helyzet megfordult: ma a keresztyén társadalom, főként pedig a keresztyén magyar nemzet kell, hogy forduljon ezzel az intelemmel a zsidósághoz, hiszen ő az, aki jött-ment, idegenvérű „vadolajfa” létére beoltatott a nemzet törzsbe, annak kitöredezett, egyéni bűneik vagy a nemzet évezredes szerencsétlenségei következtében kihullott eredeti ágai helyére; ő az, aki ezen a réven, e barátságos befogadtatás jussán részese lett a keresztyén magyar nemzet törzs gyökerének és zsírjának, ő az, aki noha csak beoltott ág, sőt sokszor még ez sem, csak a törzsre és az ágakra rájuk fonódott élősdinövény, mégis úgy viselkedett és úgy viselkedik, mintha ő volna a gyökér, ő volna a nemzetfa hordozója, zsír szívó és életelvonó helyett zsíradó és életfönn tartó ... hát nem ezerszer indokoltabb ma a zsidót figyelmeztetni keresztyén részről a Pál szavaival arra, hogy „ne kevélykedjék” a keresztyén magyar nemzet ellenében, amely őt, a földönfutót, olyan különösen nemes és jóhiszemű liberálitással befogadta, ghettoja kapuját kitérta, a sárga foltot levette róla és lehetővé tette rendezett, nyugodt polgári életalapítását, a modern művelődés egyes terein való példátlan előhaladását és mérhetetlen anyagi fölgyarapodását! „Ne kevélykedjék”, becsülje meg ezt a nemzetet, ezt a hazát, tegyen meg mindent a maga részéről a vele lélekben való egygyéforrásra, ne kevélykedjék, mert — különösen a legutolsó sötét emlékü esztendő tapasztalatai és tanulságai után — jó lesz meggondolnia, hogy az, amit egy, a zsidóságról nagyon rokonszenvesen író híres tudós (Leroy-Beaulieu) hoz föl a talmudi zsidóság ősi keresztyényülöletének magyarázatául és mentségül: „A zsidóban nemcsak meggyalázott vallása szólalt meg, hanem elpusztított hazája is; a hívő talán mindig megbocsáthat, a hazafi nem” — az olyan rettenetesen igaz tétel, hogy a mai idők a keresztyénekre alkalmazottan is pontosan bebizonyították az igazságát: A magyar keresztyénben nemcsak meggyalázott vallása szólalt meg, hanem elpusztított hazája is; a hívő mindig megbocsáthat, a hazafi nem!”

Nos, magyar keresztyén testvéreim, én nagyon jól ismerem és átérzem ezeket az érzelmeket s veletek együtt legnagyobb részben vallom is az azokból fakadó megállapításokat. A különbség énköztem és tiköztemek ebben a tekintetben talán csak az, hogy én ezeknek az érzelmeknek az igazságáért és a belőlük kiépülő eszméknek és törekvéseknek többé-kevésbé jogosult voltáért nem szeretném földadni vagy megrövidíteni az Isten kijelentésének igazságát. Ez az igazság pedig a mi mostani kérdésünkre vonatkoztatottan az, hogy a keresztyének lelki kevélysege a zsidósággal szemben nemcsak a Pál apostol idejében volt kárhoztatásra méltó, hanem minden időben az. Sőt egyenesen azt merem mondani: minél többet vétkeztek a zsidók — akár pusztán egyes zsidókat, akár bizonyos zsidó érdekcsoport-

tokat, vagy egyéb tömegjelenségeket értve „a zsidók”-on — a keresztyén nemzeti kultúra ellen, annál nyilvánvalóbban kárhozatos a keresztyéneknek a zsidókkal szemben gyakorolt lelki kevélysége. Mert azt, hogy a zsidó a keresztyén nemzetek éleifáján hencegő, zsírszívó, parvenu ág, sok esetben veszedelmes élősdi lett, legnagyobb részben a keresztyéneknek már Pál apostoltól nagyon komolyan megfeddett kevélykedése okozta. Ezen a kevélykedésen viszont nem azt a bizonyos közismert és különösen zsidó részről unos-untalan felpanaszolt üldöző antisemitizmusl értem, amire ti is kétségtelenül gondoltatok az első pillanatban. A híres zsidóüldözések, bár kétezer év óta szégyenfoltjai az emberiségnek, az én szerény, de határozott látásom és meggyőződésem szerint csak igen kis mértékben táplálkoztak a vallási ellentétek forrásából; a vallási fanatizmus inkább csak színezte és, fájdalom, sokszor maszkírozta azokat, mintsem szította; valódi gyökerük a társadalmi és gazdasági ellentétekben rejtett és a felelősségük egyáltalában nemcsak az üldözőkre hárul, hanem az esetek igen nagy többségében, legalább ugyanolyan mértékben, az üldözöttekre is. Én, ismétlem, keresztyén vallási és erkölcsi szempontból nem ezeket az üldözéseket tartom a keresztyének legnagyobb bűnének a zsidósággal szemben. Hanem — ismétlem — azt a kevélykedést, amelyről Pál apostol beszél. Ez pedig általánosságban abban áll, hogy a keresztyének óriási átlaga sohasem érzett elég evangéliumi felelősséget a zsidóság óriási átlagával szemben és sohasem igyekezett vele bensőségesebb lelki kapcsolatba jutni. Ezerkilencszáz éven át ezer közül is alig akadt egy keresztyén, akiben lett volna elegendő lelki alázat és hála annak a fölgondolására, mit jelent az, hogy a kijelentés élő Istene az ószövetségből sarjattatta ki az újat, hogy az Úr Jézus bibliája és iskoláskönyve: a törvény, a szenttörténet, a zsoltár és a prófécia volt, hogy ez világért sem csak azt jelenti, hogy Izrael népének tehát Isten lelkétől elébe irt s önlelke fejlődéséből következő szent kötelessége a Krisztus népévé lennie, hanem jelenti épúgy azt is, hogy a Krisztus népének pedig szent kötelessége a maga lelki minőségével magához, helyesebben a Krisztushoz vonzania és emelnie az Izrael népét, a választottak örök életfájába újra beoltani hit által az onnan hitelenség miatt kitöredezett ágakat. Ah, tízezer keresztyén közül egy is alig érezte ezt: azt, hogy a hit drága és boldog kiváltság Istenünkkel és Krisztusunkkal szemben, de erős és szent kötelesség mindazokkal szemben, akik nemzetük történelmi végzete következtében elszakadtak az élő, igaz Isten ismeretétől és gyűlölik a Jézus Krisztust. Igen, ha te azt akarod, hogy a zsidó higgyen, magadnak kell hinned, ha te azt akarod, hogy a zsidó beleolvadjon a keresztyén életfába, a magad keresztyénsége kell, hogy több legyen, mint puszta történelmi öntetszelgés és istentelen aristokratáskodás, ós hogyha te azt akarod, hogy a zsidó is valódi lelki tagja, ne

csupán anyagiás elősdije legyen a te keresztyén magyar nemzeti életednek, előbb te magadnak kell ilyen igazi lelki taggá lenned a hazád, a nemzeted, a nemzeti múltad önzetlen szeretetében, nemzeted irtóztatós szenvedésének mélységes átérzésében, a magyarságod eszményi és erkölcsi vonásainak kialakításában, — mert ezek nélkül hiába születél magyarnak és hiába kereszteltek keresztyénnek, a keresztyén nemzeti élet fáján te is csak elősdi vagy, hitetlen magyarom, csakúgy, mint a hitetlen zsidó. És amíg te elősdi vagy, hogyan mered kívánni ötöle, hogy beolvadt ág legyen?

Keresztyén magyarság, eredd hát Isten előtt szent felelősséget a zsidósággal szemben és a zsidóságéit. Te számonkérheted — és földi, történelmi igazság szerint jogod is van számonkérni — a nemzeted romlását a hitetlen és parazita zsidótól is, ha nem is egyedül ötöle, de az isteni, örök igazság szempontjából megfordul a dolog: Krisztus majd a te nemzeted géniuszából fogja számonkérni a közötted élt zsidóság hitelenségét és elősdiségét, nemzeted géniusza pedig téged fog a Krisztus nevében felelősségre vonni, a te hitedet és a te honszerelmedet; óh őrizd hát meg s imádkozzál szünetlen növekedéséért, vonzó és bizonyoságtévő ereje gyarapodásáért a hitednek s a honszerelmednek, ha van — és halálos sóvárgással szomjazd azt és porbanhamuban bánkódva és nem köntösödöt, de szívedet megszagatva, jajszós töredelemmel kérd az Istent, akit nem ismersz és nem szeretsz, de aki téged ismer és szeret, hogy ha még nincs hited és honszerelmed, az Ő irgalmából legyen!

Itt be is fejezhetném tulajdonképpen a mondanivalóimat, mert hiszen éppen ennek az igazságnak a megmutatása volt a célom, hogy a zsidókérdés magyar nemzeti szempontból, de az evangélium világosságában nem más, mint a keresztyén magyarság felelősségének kérdése. Azonban úgy érzem, mégis csonka és súlyosan félreérthető volna az, amit mondtam, hogyha befejezésül nem hangoztatnám még egyszer nagyon erőlyesen azt, amit a beszédem folyamán egyszer már érintettem volt, hogy a keresztyén magyarság elsőrangú felelősségének a megállapítása e tekintetben egyáltalán nem csökkenti magának a zsidóságnak a felelősségét. Felelősségét nem annyira magával a töle ki- és megtagadott Jézus Krisztussal, a Dávid fiával és egyben Urával szemben — e tekintetben a keresztyén egyház nem vonhatja őt addig felelősségre, míg a zsidóság saját prófétáinak tiszta lelke és Krisztus felé néző arculata meg nem szégyeníti, meg nem győzi és le nem győzi őt! — hanem felelősségét, igenis a nemzeti étellel szemben, amelyik szintén az Isten előtt való felelősségnek egy fajtája. Mert minden nemzeti lét és nemzeti kultúra az Isten ajándéka, még pedig, tegyük hozzá, a kijelen-

tés Istenének ajándéka, aki nemcsak az első, igazi nemzetnek, Izraelnek adott eszményi létértelmet és örök célgondolatot a Messiásban, hanem adott minden többi nemzetnek is, amelyik egyszer az Izrael nemzeti kijelentésének a lelkébe, azaz a Krisztus testébe be engedte magát oltatni. És Izrael, az első igazi nemzet éppen azért lett azzá az egész világtörténelemben páratlanul álló tüneményé, azzá a nemcsak hazátlan, de nemzetelén nemzetté, amilyenül ma előttünk áll, mert elszakadván Krisztustól, a maga létértelmétől és célgondolatától szakadt el. Nemzeti létet, életet és kultúrát azóta csak a keresztyén gondolat volt képes szervezni a világtörténelemben és ezért van az, hogy Izrael elpártolt népe, a Krisztus utáni zsidóság attól fogva mindmáig sohasem volt képes bensőleg megérteni egyetlenegy nemzeti létet, életet és kultúrát sem. Ezt a benső megértést mi nem is kívánhatjuk tőle mindaddig, amíg magát Krisztust meg nem érti, de addig is kívánhatunk tőle az Isten nevében hálát, tiszteletet, kegyeletet és becsülést azíránt a keresztyén kultúra és nemzeti élet iránt, amelybe beoltatott, vagy amelyre ráfónódott, amelyből él, vagy amelyen él. Mert a keresztyén nemzetélet és kultúra isteni ajándék volt a zsidóság számára is: csak annak a formái között találhatta meg a maga, egyre határtalanabbul táguló érvényesülési lehetőségeit és csak annak az eszméi érlelheték meg a számára XX. századbeli világhelyzetét. A zsidóság a keresztyénségnek köszönheti a ghettót is, amelyben mai hatalma, mint bábban a pillangó, kifejlődött és a keresztyénségnek köszönheti a ghettó kapujának kinyitását is, amelyen át megindulhatott világhódító útjára. Ha Európa fejlődésének útja nem lett volna a keresztyén nemzeti kultúra útja, akkor a zsidóság sem volna ma ott, ahol van. Ha a keresztyén magyarságnak nem lettek volna Kossuthjai, Deákjai és Eötvös Józsefeik, a magyarországi zsidóságnak sem lett volna alkalmá hatalmasan főitáplálkozni a nemzettörzs zsírjából s ugyanakkor megértetlenül lenézni és hálátlanul kigúnyolni azt. Nem kívánhatjuk, hogy a zsidók máról-holnapra magyarokká legyenek, mert igazi magyarokká csak akkor lehetnek, ha igaz keresztyénekké lesznek, azokká pedig nem mi tesszük őket erőnek-erejével, hanem Krisztusnak általunk működő Szentlelke, titkos, csöndes hatalommal. De az Isten nevében addig is megkívánhatjuk tőlük, hogy hálával, tisztelettel és kegyelettel becsüljék azt a fát, amelynek gyökere és zsírja részesévé lettek Isten irgalmas jóvoltából és amely, hogyha pusztul, őket is maga alá temeti és ők is vele együtt lesznek azok, amik sokáig voltak, a világ szemetévé; becsüljék a magyarságot! Becsüljék ne az egyes emberek, az egyes magyarok kedvéért, akik lehetnek korlátoltak és gonoszak, lehetnek Krisztustagadók és a saját nemzetük ellenségei, de becsüljék a magyarságot az Isten kedvéért, akinek a magyar nép — és minden nép, amely Krisztust egyszer szívéhez szorítja — épúgy választott népe, mint

ahogy az volt egykor és mint ahogy nem az most a nemzetellen nép, a zsidó.

Becsüld meg a magyart, zsidó, mert őt neked az Isten adta új gyökérül, hogy hordozzon téged, míg újra Hozzá nem térsz, atyáid Istenéhez. És te magyar, tekintsd úgy a zsidót, mint akit neked az Isten adott, hogy ennek a vad ágának, ennek az élősdi plántának megnemesítésében megbizonyíthasd a hitedet s a honszerelmedet, ha pedig kell, vele szemben is megharcolhass Krisztusodért és nemzetedért, amely amíg Krisztussal jár, örök!

Ki ne prófétálna?

Ámós 9:8—12.: ímé, az Úr Isten szemmel tartja a bűnös országot, és eltörlöm azt a földnek színéről. Mindazáltal mégsem pusztítom el egészen a Jákobnak házát, ezt mondja az Úr! Mert ímé, én parancsolok és szétrázom Izrael házát minden népek között, amint a rostával rázogatnak; de nem esik a földre egy szemecske sem. Fegyver által halnak meg az én népemnek minden bűnösei, akik azt mondják: Nem ér el minket és nem jó reánk a veszedelem. Azon a napon felemelem a Dávid házának leomlott sátorát, és kijavítom repedezéseit, és felemelem omladékait, és megépítem azt, mint volt hajdanán. Hogy örökségképpen bírják az Edom maradékát és mindama népet, akik az én nevről neveztetnek, ezt mondja az Úr, aki megcselekszi ezt!

„Oroszlán ordított; kicsoda ne félne?

Az Úr, Jahveh szólott: ki ne prófétálna?” (Ámós 3: 8. Dr. Kecskeméthy J. fordítása.)

Valóban, testvéreim — ki ne prófétálna ma?

Majd, hogyha az ég fölöttünk nem lesz már többé olyan, mint a vas és a föld lábaink alatt olyan, mint a réz (III. Móz. 26: 19); majd, hogyha betelik már egyszer az a végetlenségnek tetsző „rövid szempillantás”, melyről a prófétánál írva van:

„Menj be népem, menj be szobáidba
és zárd be ajtóidat utánad,
és rejtse el magad rövid szempillantásig,
míg elmúlik a bús harag!
Mert ímé az Úr kijő helyéről,
hogy meglátogassa a föld lakóinak álnokságát,
és felmutatja a föld a vért,
és el nem fedi megöletteit többé!” (Ésaiás 26: 20 — 21.)

— igen, majd hogyha egyszer már mindez nem jelen lesz többé, hanem múlt és az egésze csak úgy fogunk már visszatekinteni, mint valami nehéz, értelmes álmra: majd akkor ráérünk egyébre is. Akkor majd bölcselkedhetünk és kereshetünk bűnbakokat. Akkor majd megszólalhat a tudomány szenvedélytelen, hideg szava is és ebben a mi nemzeti tragédiánkban, ahol

„Végzet, szabadság egymást üldözi
s hiányzik az összhangzó értelem” (Madách)

ebben a mi tragédiánkban megpróbálhatja szétfejteni, amennyire ez embertől egyáltalán telik, a drámai bonyodalom zárlait, megpróbálhatja — ízlés és belátás szerint — kijelölni a mindig ingatag határmegyét a személyes erkölcsi és jogi felelősség s a dolgok személytelen rendjében rejlő végzetszerűség között.

De ma nem ez a dolgunk. Ma még itt ordít sivatagunkban az oroslán, ma még itt tombol fejünk fölött a bús harag. Ma még Isten nem rejtette el az ő százsorszent félelmes arcát békés hétköznapiok áttörhetetlenek tetsző szürke kárpítja mögé; ma még minden napunk egy-egy sötét ragyogású ünnepnap, a gyásznak és az engesztelésnek az ünnepe, hol Isten haragjának vérpiros borával ülünk áldozati tort népünk megölelteinek óriás máglyája körül — és ahol az oltár fölött újra meg újra megjelenik, lényének egész rettenetességében, Ő maga is és szól a mennydörgésnek hangján: „Üsd meg az oszlop fejét, hadd rendüljenek meg a küszöbök és dönts azokat mindnyájuk fejére” (Amós 9: 1). Ma reng, inog bennünk és körülöttünk, alattunk és fölöttünk minden, mert itt jár közöttünk az Úr.

Ma profétálni kell.

Oh népem Istene! Töltsd ki ez órában minden, előtted itt leboruló testre a te Lelkedet, ígéreted szerint, hogy profétálnak hát a mi fiaink és a mi leányaink; hogy álmodjanak álmokat a mi véneink és lássanak látomásokat a mi ifjaink — hogy összedobbanjon az ő szívek egymással és egész nemzetükével — hogy a magukbaszállás mellverő komolyságában és az áldozat föllángoló készségében megtalálják egymás! és megtaláljanak Téged.

1. Minden igaz proféciónak három tárgya van: *bűn, bűnhődés és szabadulás*.

A bűn! Mióta ez az ítéletidő ma hat esztendeje reánk szakadt, minden keresztyén katedrából mindannyian nagyon sokat hallottunk nemzetünk bűneiről, amelyekért büntetésül ért bennünket a haragvó Istennek ez az ítélete. A bűnnek azonban — a nemzet bűnének csak úgy, mint az egyén bűnének — az a természete, hogy az általánosságok, a szavak és a fogalmak világában nagyon jól érzi magát, bújósdit játszik és vígan tenyészik tovább. Szemtől-szembe meglátni, megfogni és eltaposni csak akkor lehet, hogyha nem általánosságban beszélünk róla és ostorozzuk, hanem hogyha előtaláljuk egy megfogható *egyéni* alakját — valamelyes különleges bűnt, amelyben az általános bűn, ez az elvont fogalom, ez a levegős prédikatori szó valósággá lesz, testet ölt; ha mintegy szembesítjük

a bűnöst bűnével s azt mondjuk neki: ne keresd a bűn pontos meghatározását és részletes körülírását; itt a bűn, itt vagy te magad!

Magvai: népem, bűnös népem, édes népem, te se keresd ma általánosságokban a te bűnödöt. Előtted áll az. „Vas tollal, gyémánt hegygel” van az felírva a székely Kárpátok oltárainak szarvaira és a székely Kárpátok közül ide közéd kivert testvéreid szívének táblájára” (v. ö. Jer. 17:1.). Magyar nép: a e bűnöknek ez a látható arca és ez a fogható alakja: *a székely sors*.

A székelység sorsában van kiábrázolva legmegdöbbentőbb és legjellegzetesebb módon a le legnagyobb bűnöd, szegény magyar: *a testvéri érzés hiánya*. Soha semmi világosabban nem mutatta, mint ez, az igazságát a keresztyén bölcselet ama régi, nagy megállapításának, hogy a bűn csakugyan valami hiány, valami gonosz tagadás, nagy, szomorú és ijesztő üresség. Nem mondom én, magyar testvérem, hogy te gyűlölted a te székely atyádfiát, ezt a testedből való testet és véredből való vért; nem mondom, hogy fenekedtél reá vagy tusakodtál ellene: — azok az idők mégis csak elmúltak már, mikor magyar a székelyt szakgatta-tépte és Kain-kezektől kiontott testvéri vér festette pirosra a miriszlói Maros hullámain — de azt mondom, hogy nem szeretted őt az egyedüli igaz szeretettel: a segítő, a termékeny, az építő, az egységbeforrasztó szeretettel. Pedig ő a legnagyobbat adta neked és te a legkisebbel is alig viszonzotad azt. Ő, egy pillanatra sem szűnő harcban az elemekkel: sovány, csúszandó földiével, bős Nemerével, haragos vízárral, és évezredes harcban az egész magyar nemzet ősi és természetes ellenségével, az ezer éve már csak rombolni tudó sötét őserők Keletével: a besenyővel és a kunnal, a tatárral és a törökkel, a muszkával és az oláhval — mert a név változhatott, de a lényeg: a csak rombolni tudó sötét Őskelet, mindegyiknél azonos maradt — ő, ez a te örök harcban álló székely őrszeded, a legnagyobbat adta neked, amit adhatott: az életét. Ő, ki a felséges monda szerint, mely az igazságnak nem egy drága magvát rejti magában, hunutód, Attila-örökös és Csaba-vitéz: ő, a mi nemzetünkben elsősülött fiú azt mondotta neked, amit a nagyszív ü, vad, jó Ézsau, a pusztai veszélyek bátor gyermeke mond az sátorban lakozó öccsének, Jákobnak: „*íme. én halni járok, mire való hát nékem az én elsősülöttségem?*” (I. Móz. 25: 32.) És te mii adtál ezért, neki cserébe, magyar testvére? Nem többet, mint amit Jákob Ézsauanak: *egy tál lencsét*. Dicsérő szokat gyakran, sovány alamizsnát — ritkán, építő segítséget majdnem soha. Magaszlaltad a hősiességét — de nem törödtél vele, maradt-e még az évezredes gyilkos küzdelem után vére, amelyet teéretted elfolyasson. Példabeszéddé ieüed az életrevalóságát? — de oly mértékben, ahogyan telt volna tőled, sohasem adtál neki alkalmat, módot, eszközt arra, hogy ezzel az életrevalóságával a

régi, ősi kezdetleges kereteken túl is boldoggá tudja tenni önmagát és erősebbé nemzetét. Örömmel vetted, mikor szellemi erejének színét-lángját önzetlenül ideadta a Királyhágón inneni magyarság, ideadta az egész magyar haza szolgálatára: de közönyösen engedted szellemi proletariátusba süllyedni a dunaparti Babylon fojtogató karjai közt. Felróttad neki, hogy kivándorolt, amikor ekéje alól elfogyott az utolsó nyom föld és erdejéből az utolsó szál fa, élni pedig kellett tovább — és sohasem jutott eszedbe, hogy nem a kivándorló székely lett hűtelen tehozád, hanem te őhozzá. Jól esett magadat, még a legutóbbi rettentő sorsfordulatokban is, ismételten elringatnod azzal a megnyugvással, amivel az alapigénkben említett bűnösök áltatják magukat: „Nem ér el minket és nem jó reánk a veszedelem” — a délkel.⁰ti Kárpátok tövében és gerincein ott őrködik ugrásra készen a székely tigris! — és nem riadt fel lelkiismereted akkor sem, amikor ez a te nemes, kapuőrző királyi tigrised már félig alétlan hevert ott, undok hiénák kész prédájául, — a te bűnöd miatt.

Testvértelen magyar népem: ha látsz az utcáidon éhező székely diákot és pályaudvaraidon waggonlakó nyomort; ha álmatlan éjszakáidon a Maros, Körös és a Szamos völgyeiből ide, az Alföld rekkenő csöndjébe a síró széllel együtt nyögéseket és botütéseket és rabbilincscsörgést hallasz kiszállani: értsd meg, hogy ez mind, mind teneked szól és téged vádol. Testvértelen magyar nép - - oh miért nem tudtál testvér lenni!

2. Im látod, ezért az Úristen szeme rajtad volt, bűnös ország, és eltörölt a földnek színéről. Megdöbbenő szószertiséggel betelt rajtad a prófétai ige: „Íme én parancsolok és szétvárom Izrael házat minden népek között, amint a rostával rázogatnak..” Oh igen, mert Istennek szent világrendje szerint a bűnben nem lehetett benne más és nem következhetett belőle más, mint csak *ép ez a büntetés*. A magyar népet, amely nem akart egymás testvére lenni, mely gyáva közönnyel és bűnös aluszékonysággal játszta ki napról-napra azt az örök isteni törvényt, hogy a nemzeti öntudat, a faji és népi összetartozás érzése Isten országa. Krisztus királysága előkészítőjéül van beleoltva az emberi szívbe — ezt a magyar népet Isten mivel is büntethette volna mással, kevesebbel, mint hogy szétrázta őt minden népek között, hogy most már, ha akarna se tudjon egymásnak testvérjobbát nyújtani?! Azelőtt, külső, politikai és technikai szálakkal összekötöten, de lelkiileg teljesen elszigetelten, valósággal mint két külön nép ette foszlós fehér kenyerét az alföldi magyar és sovány puliszkáját a székely — s mikor Isten hosszútűrő kegyelme még megadta — emlékeztek: azon a szomorú, korahideg ősön, most negyedik esztendeje? — megadta az utolsó alkalmat arra, hogy ez a rideg elszigeteltség eltűnjék, hogy magyar és székely, — emez otthonából kiverten, amaz itthon szorongatot-

tan, kenyérszűkében — lélekben és testben egymásra ismerjenek és rátaláljanak a közös vonásokra egymás arcán és szívében: még akkor is keserőséggel váltak el egymástól és egyéb emlékek nem igen maradt az együttlét szomorú hónapjaiból, mint a vendégszeretet hiánya a székelynek és a vendégszeretettel való visszaélés az alföldi magyarnak! Most aztán — most, amikor rozsdá és gyom veri föl az egykor fényes büszke összekötő sín páracat és szétszakgatva, némán búslakodnak a hívívő drótszálak¹ — most ugye, a lelkünk szakad meg az elrabolt testvéreinkkel való közösség után? — oh de hiába! Epedünk a legkisebb hírért is róluk — s mikor megkapjuk, remegve kérdezzetjük, nem hazug-e? Szeretnők őket támogatni úgy, ahogyan sohasem tettük — de zsibbadt kezünk, ha elér is a hazug határig, ott szuronysoványbe ütközik. Szeretnők megcsókolni nemes arcukon a korbács nyomát és szeretnők örökre megbénítani a korbácssuhogató örült és gaz kezét — de „akarattunk láncon áll s erős békón lábunk-kezünk” ... Oh, ez a mardosó kin! mi ehhez képest az, hogy kifosztottak és hogy megaláztak, hogy „kicsinnyé és fölöttébb utálatossá tettek bennünket a népek között!” (Abdiás 2). Mi mindez ahhoz képest, hogy most, amikor igazán tudnánk végre-valahára testvérek lenni — *először* a történelmünkben ezer esztendő óta! — most nem lehetünk testvérek, mert parancsolt az Úr s mi szétráztunk minden népek között!

3. De mint ahogyan — Isten szent világrendje szerint — a bűnben magában már benne rejlik s belőle elháríthatatlan kényszerűséggel következik a büntetés, úgy rejlik viszont benne — Isten szívének a Krisztusban kijelentett s az ószövetségi prófétáktól is már boldog áhítattal sejtett örök üdvakarata szerint -- a büntetésben magában a harmadik nagy prófétai tárgy és tény is: *a szabadulás*.

Istennek minden büntetéssel *szabadítás* a célja. Eltöröl, mondja prófétai ígénk, de mégsem pusztít el egészen. A rostálásnak a célja nem az, hogy gyötörje és tönkretégye a tiszta búzaszemet, hanem az, hogy megszabadítsa az értéktelen, könnyű polyvától és visszaadja önmagának s hozzá hasonló tiszta szemtestvéreinek. Csak a megrostált gabonából fakad új élet és csak abból lesz élettápláló kenyér. Csak a testvéri érzésében kemény kézzel fölriasztott, makacsul meggátolt és galádul megtaposott magyar vetkőzheti le majd egykor az ő bele-rögzött testvérietlcn gondolkodásmódját. Csak az, akinek a szívében felhördült már legalább egyetlenegy jajszó a Királyhágón túli elszakított magyar testvéreiért — csak az fogja majd igazán megtanulni, amit eddig valójában csak az eszével, meg a szájával tudott és vallott, de nem a szívével és az akaratával is:

¹ 1920 nyarán még így volt.

hogy Magyarország és a magyar nemzet halára nem a Basa halma, hanem a csíki havas.

Azok a szívek, amelyek, a büntetés keresztjét alázatosan elhordozva, megtanulják ezt, tiszta búzaszemek lesznek, amelyekből Isten, amint prófétai ígéretünk szól, még csak egy szemecskét sem enged a földre esni, könnyű prédájául az ég madarainak és a mező vadainak — hanem félreteszi, megőrzi őket, új, szent magvetések és nagy erőgyűjtések céljaira. Istennek a testvérré lett magyar szívekkel nagyságos céljai vannak. Azokkal akarja megépíteni e nemzet leomlott sátorát, úgy mint hajdanán. És azoknak akarja örökségképen adni mindazokat a népeket, amelyek szintén az Istenéi, az ő nevééről nevezetnek, de amelyek a maguk Isten-kijelölte történelmi hivatását csak a magyar szellem, a magyar erkölcs, a magyar kultúra nevelő, vezető, védő és fegyelmező szárnyai alatt tölthetik be ezen a földön. Ez áll elsősorban épen Erdélyről. Az erdélyi oláhság Isten világos akaratából a magyar nemzet öröksége. Belátható időn belül csak ez a két lehetőség áll előttünk: vagy a magyar nemzet neveli őt a szeretet és a szabadság szellemében, de céltudatos vaseréllyel, vagy pedig ő tapossa le a magyar nemzetet, mint ahogy Edom taposta Izraelt, fékevesztett legalantosabb ösztöneinek vak és vérszomjas sugallataiból. A magyar nemzet azonban a nevelésnek ezt az isteni feladatát csak mint *egység*, mint testvéri egység töltheti be. A belső, lelki összeforrás nélkül még csak álmodnunk sem lehet külső egygyéválásról. Míg az alföldi magyar az ő menekült székely-testvérevel, akit lát, és az ő, még otthonában megtúrt székely-testvérevel, akit — hiszem — most már legalább *érez*, nem lesz egy szív és egy gondolat, és áldozatok szakadatlan sorában meg nem bizonyítja ezt a vele való egységét — addig százszor visszaállhatnak régi határaink, mi százegyedikszer is el fogjuk azokat veszíteni, mert legelemibb igazsága az minden prófétai történet szemléletnek, hogy sohasem a határok külső épsége biztosítja a népet, a nemzetet, az ország egységét, hanem megfordítva: a nemzet belső, lelki, testvén egysége képes egyedül épségben megtartani a külső határokat. Míg az egész magyarság nem lesz lelkileg igazán eggyé.: addig ezen a földön sohasem lesz más, mint ami ma van: egy rettentő balkáni népchaos, a mindenki háborúja mindenki ellen, melynek pokoli zűrzavarában nem lesz, csak egy közös vonás: a magyarság izzó és engesztelhetetlen gyűlölése, kérlelhetetlenül következetes irtása!

Testvéreim, ez nem lehet az Isten akarata. Isten akarata mi-reánk, magyarokra nézve, világosan csak az lehet, hogy legyünk *egyek* — ez viszont az ő gondolatainak világánál nem politikát és nem háborút jelent elsősorban, hanem mindenkifölött azt, hogy legyünk *testvérek*. Oh legyen áldott az ő titkos bölcsesége, mely fájdalmak és megaláztatások szövevényes, hosszú, sötét:

útain át végre is elvezetett bennünket ennek világos meglátásához; legyen áldott az ő irgalmas akarata, hogy e meglátással együtt drága alkalmakat is ad nekünk arra, hogy keblünkre szoríthassuk otthonukból kiüldözött székely testvéreinket, gyöngéden ápolhassuk a nemes székely nemzetnek otthoni földjéből kitépett s most ide, mihozzánk átültetett virágát: az ifjúságot. Hadd érezze hát az a virág, hogy a talaj, amelybe átültették, nem sívó homok, hanem ős rokon televény! Hadd legyen az az ölelés, amellyel ma fogadjuk és keblünkre szorítjuk őket, csupa imádság és csupa áldozat! Áldozat, amelyet az életösztön elszántságával, abban a mély érzésben hozunk meg, hogy a saját testünknek és a saját vérünknek hozzuk azt; már pedig — tanítja megrázó egyszerűséggel a nagy apostol — senki soha az ő tulajdon testét nem gyűlölte, hanem táplálgatja és ápolgatja azt, miképen az Úr az Egyházat (Eféz. 5: 29). És legyen ez az ölelés imádság: egymáshoz tért s egymásra ismert testvéri lelkek együttes zokogása az Úr trónja előtt, „ki megcselekszi ezt”; imádság, amelyet némaságában is meg fog érteni az Úr és legszűkebb szavú rettegésében is meg fogunk érteni mi; ez az imádság és csak ez: *„Irgalmas Isten, könyörülő Krisztus — soha, soha többel”*.

A bölcsesség*

Job 28: 12—28.: De a bölcsesség hol található, és az értelemnek hol van a helye? Halandó a hozzá vivő utat nem ismeri, az élők földén az nem található. A mélység azt mondja: nincsen az bennem; a tenger azt mondja: én nálam sincsen. Színaranyért meg nem szerezhető, ára ezüsttel meg nem fizethető. Nem mérhető össze Ofir aranyával, nem drága onikszszal, sem zafírral. Nem ér fel vele az arany és gyémánt, aranyedényekért be nem cserélhető. Korall és kristály említeni nem való; a bölcsesség ára drágább a gyöngyöknél. Nem ér fel vele Kúsnak topáza, színarannyal sem mérhető össze. A bölcsesség honnan jó tehát, és hol van helye az értelemnek? Rejtve van az minden élő szemei előtt, az ég madarai elől is fedve van. A pokol és a halál azt mondják: Csak hírért hallottuk füleinkkel! Isten tudja annak útját, ő ismeri annak helyét. Mert ő ellát a föld határra, ő lát mindent az ég alatt. Mikor a szélnek súlyt szerzett, és a vizeket mértékre vette; mikor az esőnek határt szabott, és a mennydörgő villámoknak utat: akkor látta és kijelentette azt, megalapította és meg is vizsgálta azt. Az embernek pedig monda: Ímé az Úrnak félelme: a bölcsesség, és az értelem: a gonosztól való eltávozás.

A mai vasárnap az iskoláké. A régi szép és eléggé nem helyeselhető szokás szerint szeptember első vasárnapján egyházunk e drága veteményeskertjeire irányítja a gyülekezet ügyeimet a debreczeni református templomokban fölhangzó igehirdetés. És mikor volna ez inkább helyén, mint mai napság?

Több mint száz esztendővel ezelőtt, a protestáns németység egyik legnagyobb géniusza, a református teológusnak, evangéliumi lelkipásztornak és nemzetépítő hazafinak egyaránt nagy Schleiermacher, egy iskolaünnepi prédikációjában ezekkel a szavakkal fordult az akkor mihozzánk hasonlóan tengersok szenvedésen, így a többek közt megalázó idegen megszálláson is keresztülment Berlin város porosz népéhez: *„Nem adhatunk Istennek elég nagy hálat azért, hogy ebben az időben, amikor annyit és oly kárhozatosan okoskódtalx isteni dolgok fölött s amikor annyit és olyan romboló hatással belekontárkodtak üdvös, kipróbédnt intézményekbe, — ebben az időben legalább az egyház és .az iskola között nem bomlott fel a kapcsolat”.*

Ma minekünk még százszor több okunk van ugyannerre a

hálaadásra, mint Schleiermacheernek és népének annak idején. Mert ami akkor még inkább csak távoli lehetőség, elméletileg elgondolt veszedelem volt: az egyház erőszakos megfosztása iskoláitól, az ma, egy századdal később, véresen komoly valósággá lett, amely hol lassú feszítő erővel, hol erőszakos robbantással érvényesülve, a keresztyénség s elsősorban ép a református keresztyénség ügyét nemzetünkben hatalmasan segítette a romlás szélére juttatni.

Azok közületek, akik a közéletnek nemcsak a tényeit, hanem a vezérlő gondolatait, eszméit is figyelemmel szokták kíséni, bizonyára tudni fogják, hogy avval, amit mondtam, nemcsak a szociáldemokrácia s az annak elveit szélsőséges következetességgel érvényesítő kommunizmus iskolapolitikájára célok. Ez a kifejezetten egyház- és vallásellenes irányzat tulajdonképpen már csak kisajátított és — amíg módjában állott — irtalmatlanul érvényesített egy olyan jelszót, amelyet eredetileg egészen más szellemű emberek adtak ki: olyanok, akik rajongtak a nemzeti eszméért, a haza egységéért és szabadságáért s rajongásuk nemes jóhiszeműségében *minden más nagy lelki értéket hajlandók voltak áldozatul dobni oda ennek az eszmének, ennek az egységnek és szabadságnak az oltárára*. Igen, az iskolák korlátlan államosításának jelszava nemzetüket és hazájukat lángoló szeretettel körülölelt s amellett a legtöbbször igaz keresztyéni lelkületű nagy férfiaktól ered, nálunk, Magyarországon, ép úgy, mint egyebütt. Ne csodáljuk! Ők, a maguk emelkedett, tiszta lelkével, valami egészen eszményi magaslaton látták állani az államot: *a legmagasabb erkölcsi javak hordozójának tekintették azt s nem tudták elképzelni nálánál magasabb és tisztultabb formáját az emberi együttélésnek*. Az élet, a valóság azonban, a legutóbb elmúlt félszázad alatt, könyörtelenül rájuk cáfolt. Csak a magunk legközelebbi dolgaira tekintve: ugyan mit kapott a magyar református egyház cserébe, viszonzásul azért a határtalanul becsületes bizalomért, amellyel iskoláit — az elemítől kezdve föl a legmagasabb fokú és legdicsőbb múltú debreczeni főiskoláig — egymásután adogatta át az államnak? Mit kapott? Feleljen a szenvedő erdélyi és felvidéki részeken az egykor színreformátus magyar iskolákról bitorló kezektől sárbadobott magyar címer; feleljen aztán itthon, a magyarnak maradt Magyarországon is, az állami iskolák nevelte nemzedékeknek évtizedről évtizedre sivárabbá lett szellemi és erkölcsi képe; feleljen az állami mézetekből kikerült tanítók, tanárok fájdalmasan nagy többségének az egyházzal szemben tanúsított közönyös, vagy éppen ellenséges magatartása; feleljenek debreczeni főiskolánk és az abból lett egyetem történetének legújabb évlapjai!

Ha ezt a sok szomorú tényt és emléket, amelyekre legjobban szeretnénk mindörökre fátyolt borítani, végiggondoljuk, sédülő fejjel kérdezzük újra meg újra: *miért volt mindez?*

Ma már, legalább egyházunk öntudatosan hívó és gondolkozó tagjai előtt, egészen világos és határozott kellene, hogy legyen a felelet:

Az állami iskola lehet az egyháznál százszor különbül felszerelt és berendezett, adhat az egyháznál százszorta tetszetősebb műveltséget, mélyebb tudást és nagyobb szakképzettséget; nevelhet a legnagyobb jóhiszeműséggel hazafiságra, vagy, amivel ezt a szocialista, iskola helyettesíteni akarja, világpolgárságra; szoktathat meglepő külső sikerekkel rendre, fegyelemre, összetartásra, szolidaritásra, — de képtelen megadni növendékeinek épen azt az egyet, ami nélkül minden más, az iskolában közölhető és nyerhető szellemi jó a levegőben lóg, minden más, az iskolai nevelés útján biztosítható erkölcsi érték délibábossá lesz: *nem tudja megadni a bölcseséget.*

1. Az alapigénkben oly erőteljesen jellemzett bölcsesség — mint ez többé-kevésbé már magából a jellemzésből is kitűnik — egyáltalában nem azonos azzal, amit közönségesen így nevezünk. Nem valami józan, gyakorlati tisztánlátásról van itt csupán szó, amely a mindennapi élet apróbb-nagyobb kérdéseiben higgadtan és mások számára is hasznavehetően eligazítja az ú. n. *bölcs* embert. Itt egy sokkal nagyobb dologról van szó: arról, ami az ószövetségi zsidó nyelvben nagyon jellemzően úgy nyilvánul meg, hogy a bölcsesség kifejezésére ugyanazt a szót (chokmah) használják, amelyekkel a *szilárdságot* *felölik*. Tehát az ószövetségi — és, tegyük hozzá, az e tekintetben legtöbbszörre nyomukon járó újszövetségi — kegyesek gondolkodása szerint, a *bölcsesség* — *szilárdság*. Azaz egy rendíthetetlen életalap, amelybe gondolkozásunk és cselekvésünk szilárdan bele van építve, ami az életünknek egységet, a személyiségünknek jellemet, az akarásunknak súlyt, a szavainknak tartalmat ad. Az az életalap, ami nélkül nem képzelhető a szónak nemes értelmében vett ember, annál kevésbé valódi keresztény; az tehát, amit, szemben a régibb, egyszerűbb, megfoghatóbb bibliai elnevezéssel: „bölcsesség — szilárdság”, a mai ember egy inkább filozófiai, elvontabb, de azért a dolog lényegét elég jól kifejező szóval így szeret nevezni: *világ- és életnézet.*

Már most, az, hogy az iskolának nem lehet megelégednie a puszta ismeretek, vagy gyakorlati ügyességek közlésével, hanem világ- és életnézetet, azaz bölcseséget is kell adnia, azt hiszem, mindnyájunk előtt régtől fogva vitán felül áll. Az a nagyon egyszerű és kézenfekvő oka van ennek, hogy mindenféle épkézláb iskolai munka nemcsak betanításban és betanulásban áll, hanem magyarázatban és megértésben is, — mi legalábbis roppant kevésre becsüljük azt az iskolát, ahol magyarázat helyett leckefelmondás és megértés helyett magolás folyik; továbbá mindenféle egészséges iskolai munka nemcsak tanítás, hanem egyúttal nevelés is, — mi legalább bensőleg idegenked-

nénk az olyan iskolától, ahonnan gyermekeink megduzzadt ismerethalmazzal bár, de erkölcsben és jellemben szegényen kerülnének ki. Már pedig mindenféle magyarázat világnézetet és mindenféle nevelés életnézetet föltételez. A dolgok, a jelenségek világát sem az elemi iskolában, sem az egyetemi katedrán nem képes csak némileg is megnyugtatóan megmagyarázni az, akinek a világ értelméről, a jelenségek összefüggéséről valami szilárdan kialakult nézete nincs. Életeket alakítani, jellemeket formálni, nevelni pedig soha és semmi körülmények közt, tehát az iskolában sem képes az, akinek magának nincsen szilárdul kialakult felfogása az élet legfőbb értékeiről, — akinek nincsenek *eszményei*.

És ezen ponton méltán kérdezhetjük alapigénkkel: „*a bölcsesség hol található és az értelemnek hol van a helye?*” Hol van az az iskola, amelyik olyan világ- és életnézetet tud nyújtani, azaz a dolgoknak, a világ jelenségeinek olyan értelmét tudja belevésni a növendék lelkébe és az élet, a valódi, a *kellő* élet olyan eszményeivel tudja izzásba hozni a növendék szívét, amelyeket méltán lehet nevezni bibliai értelemben vett, *szilárd életalpnak, bölcseségnek?*

Az eddig rendelkezésünkre álló, sokszor fájdalmas, de mindig rendkívül tanulságos tapasztalatok alapján nyugodt lelkiismerettel leszögezhetjük a feleletet: *ez az iskola óta is csak a keresztyén világ- és életnézet szilárd alapján álló, általában u. n. felekezeti iskola lehet.*

Annak az iskolának, amely nem ezen az alapon áll, lehetnek *egyéenként* szívben és észben, jellemben és tudásban lehető legkiválóbb tanítói, tanárai: *közös szelleme* mégsem lesz soha más, mint ami a vallási alap elvi kizárása mellett egyedül lehetséges. A vallást kizáró világnézet szelleme sohasem lehet más, mint a soha nem találó, soha megnyugodni nem tudó szüntelen keresés; az örökké szomjas és mindig kielégíthetetlen fürkészás, mely a végső oknak, a világ és a lét legmélyebb értelmének mohó hajszolása közben újra meg újra hallani kénytelen a mindenség komor feleletét: „*a mélység azt mondja: nincsen én bennem; a tenger azt mondja: én nálam sincsen*”. A vallástalan tudomány, szárnyaljon bár a legfelségesebb magasságokba és jusson alá a legmeglepőbb mélységekig az emberi lélek és az emberi dolgok, az élő s az élettelen természet kutatásában: utolsó szava mindig egy fakó, terméketlen lemondás lesz: „*minden elmúlik*”. A vallástalan tudomány világnézete a halál bölcselete; amelyről pedig” meg van írva alapigénkben, hogy nincs benne igazi szilárd bölcsesség. „*A pokol és halál azt mondják: Csak hírét hallottuk füleinkkel*”.

És a vallástalan életnézet szelleme?

Ez, bármilyen finom formában is, de végeredményben mindig csak oda megy ki, hogy *pénzért* akar bölcseséget vásárolni, az aranyat, a drágakövet, a hasznot, az anyagi jót tartja a böl-

cseség egyenértékesének. (Lásd az alapigét!) Ahol a hit magasra vívó szenvedelme hiányzik, ott a legmagasabb életeszmény és a leglendületesebb filozófia is ennyi: *lásd be, hogy a más haszna a tiéd is, értsd meg, hogy a magad életcéljait csak a közösségbe okosan beilleszkedve érheted el, tudj lemondani és áldozni, ha kell, mert az javadra válik.* A vallástalan életnézet utolsó szava az okos, a megtisztult, a szalonképes önzés, — amely ellen tulajdonkép nem is lehet egyéb kifogást felhozni, mint azt, hogy minden pillanatban levetheti a maga szaloni álarcát és visszavadulhat örült, vérrel bemocskolt, brutális önzéssé, aminthogy ép a legutóbbi idők fájdalmasan számos bizonyítékát adták annak, hogy milyen hamar előugrik a *kultúrhibából a kulturbestia!*

2. Az élet- és világnézet e két döntő pontján van a keresztyén vallási alapon álló iskola elvitathatatlan fölénye. Itt megvan a világmagyarázat egyedül kielégítő és megnyugtató, a mulandóságnak sasszárnyakon fölébe emelő elve: Istenben, aki *„ellát a föld határaitra és lát mindent az ég alatt; aki .a szélnek súlyt szerzett és a vizeket mértékre vetette; az esőnek határt szabott és mennydörgő villámoknak utat”*; tehát megvan az igazi bölcseségnek az az egyik szilárd pillére, amely a világ és minden dolgok végső értelmét nem egy egyetemes, vak, szomorú mulandóságban, hanem egy legfőbb szellemi valóság föltétlen és örök gondolatában és akaratában találja meg. Es azután megvan e bölcseség másik szilárd pillére is: az a keresztyén életnézet, amelyik Istenben nemcsak a világ végső *okát*, hanem végső *célját* is látja: az életnek nemcsak föltétlen hatalmú Urát, hanem föltétlen szentségű Eszményét is; *tehát az a bölcsesség, amely az Úrnak félelmében áll, és az az értelem, amely a gonosztól való eltávozást hozza magával.* Értelmi nyugodtságot és erkölcsi szilárdságot, világnézeti biztosságot és tiszta eszményi lendületet csak keresztyén alapon álló iskola adhat. Ezt az alapot erőszakosan, máról-holnapra kirántani az iskola alól, vagy rövidlátó jóhiszeműséggel, esetleg bűnös közönnyel engedni alóla napról-napra jobban kicsúszni, most vagy bármikor annyi volna, mint teljessé tenni nemzetünk amúgy is rettenetes lelki fölfordulását, amelyből hasznuk és örömük csak azoknak volna, akiknek hasznot és örömet szerez minden fölfordulás.

Istennek, atyáink bölcsességében s áldozatkész hűségében, valamint számos más egyéb kedvező körülmény összetalálkozásában megnyilvánult drága kegyelme a debreczeni református egyház számára mind e mai napig az iskolák egész hatalmas vár-övét őrizte meg. Isten után egyedül a mi vigyázó és áldozatkész hűségünkötől függ ma, hogy mi ezt a vár-övet ép erőben tudjuk-e átadni a jövő nemzedéknek, vagy pedig engedjük, hogy menjen össze és málljék széjjel a mi kezünk között és a mi szemünk láttára s romjai még csírájában megfojtsák egy szívszakadva álmodott szebb magyar jövőendő vetését.

Debreczeni református egyházunk tagjai: iskoláitok által páratlanul nagy múlt örökösei s ha Isten akarja és ti engedelmesen vele akarjátok, egy még nagyobb jövő leteleményesei! óh, kérjétek, kérjük Istentől azt az igazi bölcseséget, melynek végső forrása sohasem a halandó ember önerején való fűrkészése, hanem csak az Ő szent evangéliumi önki jelentése lehet; azt a bölcseséget, amelynek csak Ő tudja az útját és csak Ő ismeri a helyét; azt a bölcseséget, amelynek erejében oda fogunk sorakozni, áttörhetetlen csatárláncban, iskoláink váröve köré, megvédjük azt minden külső betörés és minden belső aláaknázás ellen, fölépítgetjük ott, ahol omladozik, és épúgy a szemünk fényének tekintjük, mint a templomainkat; mert meghigyjétek, csak templom és iskola együttes munkája által lesz a mi hitünk valóban „azzá a győzelemmé, amely meggyőzi a világot”.

Jog és személyiség*

János 8: 1 — 11.: Jézus pedig elméne az Olajfák hegyére. Jó reggel azonban ismét ott vala a templomban, és az egész nép hozzá méné; és leülvén, tanítja vala őket. Az írástudók és farizeusok pedig egy asszonyt vivének hozzá, akit házasságtörésen kaptak vala, és a középre állítván azt, mondának néki: Mester, ez az asszony tetten kaptott, mint házasságtörő. A törvényben pedig megparancsolta nekünk Mózes, hogy az ilyenek köveztessenek meg: te azért mit mondasz? Ezt pedig azért mondák, hogy megkísértsék őt, hogy legyen őt mivel vádolniok. Jézus pedig lehajolván, az ujjával ír vala a földre. De mikor szorgalmazva kérdezek őt, felegyenesedve monda nekik: Aki közületek nem bűnös, az vessen rá először a követ. És újra lehajolván, írt vala a földre. Azok pedig ezt hallván és a lelkiismeret által vádoltatván, egymásután kimenőnek a vénektől kezdve mind az utolsóig; és egyedül Jézus maradi vala és az asszony a középben állva. Mikor pedig Jézus felegyenesedék és senkit sem látva az asszonyon kívül, monda néki: Asszony, hol vannak azok a te vádlóid? Senki sem kárhoztatott-é téged? Az pedig monda: Senki Uram! Jézus pedig monda néki: Én sem kárhoztatlak; eredj el és többé ne vétkezzél!

Ítéletek és ítélezések korát éljük. Azok a rettenetes rázkódások, amelyeken nemzetünk és társadalmunk ismételten keresztülment, kikerülhetetlen lecsapódás gyanánt hozták magukkal ezt. Az ellen a forradalmi láz ellen, amely, talán jobb meggyőződéseink ellenére is, még mindig ott nyargal az idegeinkben, ítélezéssel, abszolút megállapításokkal, kérlelhetetlen felelősségrevonásokkal és kíméletlen megtorlásokkal keres önvédelmet az egyén is, a nemzet is, az egyház is, a társadalom is. Kísértetiesen megtárgult tekintetünk előtt félelmesen és szédítően örvénylik bennünk és körülöttünk az örök változás: hát nem a legemberibb, a legtermészetesebb dolog-é, ha e változás kínzó forgataga ellen az *ítéletek állandóságában* keresünk önvédelmet; ítéletekben, amelyek leszögeznek és megrögzítenek; ítéletekben, amelyek ellenmondást nem tűrően kiáltják oda az ellentétes eszméktől, hajlamoktól és szenvedélyektől gyötrelmesen ide-oda hányt emberi léleknek: ez az igazság, ez a hamisság; ez a bűn, ez az erény!?

Egy dologgal azonban minékünk, akik ide összegyűltünk, tisztában kell lennünk. Ezek a mi emberi ítéleteink és ítékezéseink, bármily szükségesek és bármily kikerülhetetlenek is mai világhelyzetünkben és mai lelkiállapotunkban: *de nem fölebbezhetetlenek*. Minden öntudatos keresztyénnek abban a tudatban kell meghoznia a maga becsületes, de végre is gyarló, emberi ítéletét embertársairól, hogy ez az ítélet egyszer még keresztyümegy a legfőbb felebbviteli fórumon is: felülvizsgálatra kerül a Krisztus ítélőszéke előtt. Keresztyén embernek és keresztyén társadalomnak, a maga bármily szükséges, bármily szigorú, bármily abszolút ítékezéseiben is, sohasem volna szabad csorbítania a Krisztus legfőbb bírói méltóságát, vagy épen megfélekednie arról, kizárnia azt.

De miben is áll hát a mi Üdvözítő Urunk és Mesterünk leg-
 főbb bírói mivolta?

Abban-e, hogy felold a földi ítéletek alól? Abban-e, hogy összetöri az emberi jogrendet s szilárd társadalmi formák, megszentelt hagyományok és szokások, mindörökre változhatatlannak hitt erkölcsi rend állandóságába egy örök forradalom veszedelmesen eszményi kovászát veti bele?

Minden időben voltak s ma épen nagyon sokan vannak, akik így fogják föl a Jézus bírói szerepét és ebben a radikális felforgatásban látják a Jézus ítéleteinek a legfőbb értékét s a legvégső következtését. És ennek a fölfogásnak támogatására semmi sem látszik alkalmasabbnak, mint az alapigénkül fölvetett nagyon híres, tengersokat idézett és a legtöbbször szörnyűségesen félreértett és félremagyarázott evangéliumi történet: a házasságtörő asszony perikopája.

Ma már a legtöbb bibliatudós megegyezik abban, hogy ez a perikopa a János evangéliumában tulajdonképpen egy érdekesen *idegen test*. Szellemében, nyelvezetében, egész beállításában feltűnően elüt az evangélium többi részétől e 11 vers és sokkal inkább a Jézus történetiségéhez közelebb álló synoptikus. azaz párhuzamosan áttekinthető másik három evangélium levegőjét lehel. Ezt mutatja az is, hogy az evangéliumi szövegtörténel bizonyossága szerint ez a részlet utólag, az egésznek összeállítása *titán* került bele a IV. evangélium szövegébe. És egy olyan megbízható hitelességű tanú, mint maga Szent Ágoston említi, iiogy az ó-egyház tudós papjai, „atyái” között sokan vonakodtak e történetet hitelesnek elismerni és szépszerével szerették volna kihagyni azt a János evangéliumából (ahová különben, mint említettem, nem is illik bele) — kihagyni pedig nem történeti és nyelvészeti kritika alapján, hanem egy sokkal súlyosabbnak tetsző indokolással: azért, mert ez a történet, öszerintük „*büntetlenséget biztosít a vétkező asszonyoknak*”. Vagyis mit gondoltak ezek az aggodalmas, derék atyák? Azt gondolták, hogy Jézus Iti egy régi jogszabály, egy ősi erkölcsi dogma helyeit

főállít egy újat — egy újat, amely maga a destrukció és maga a forradalom, de azért mégis csak jogszabály és mégis csak dogma — egy újat, amely, ahelyett hogy: „a házasságtörő nőt el kell ítélni, meg kell kövezni”, azt mondja, hogy „a házasságtörő nőt, mivel bírái közt is lehetnek és vannak is paráznaságnak bűnében leledzők, *föl kell menteni*”. S azóta hányszor elismételte már ezt a következtetést, titkon vagy nyíltan, az az erkölcsi gerinc nélküli beteg szentimentalizmus, amelynek első szava a könny és utolsó szava a szabad szerelem — sőt maga a tévútra került vallási rajongás is, amely, a krisztusi Lélek fegyelmetől elszakadva, nagyon sokszor sülyedt már erkölcsi libertinizmusba, sexualis megtévelyedésekbe (pl. a münsteri anabaptistáknál). És valóban — ha a Jézus szavaiban egy új jogrendet látunk kifejezve és ha a Bibliát törvénycodexnek tekintjük (az Újszövetséget is!) — ez a következtetés kikerülhetetlen.

Dehát csakugyan ebben, az ő, emberi jogrend, a szent erkölcsi törvény} felbontásában állana a Jézus legfőbb ítélőbírói hatalma? Az övé, aki azt mondta, hogy „*nem jött a törvényt eltörölni, hanem betölteni?*” aki azt mondta, hogy „*míg az ég és fölel elmúlik, a törvényből egy jóta vagy egyetlen pontocska el nem múlik, amíg minden be nem teljesedik?*” De hogyha viszont ezt mondta — hogy egyeztethető össze e fenséges szigorral az a magatartása, amelyet a házasságtörő nővel, vagy más hasonló, súlyos jogrendbontókkal és erkölcsi törvényszegőkkel szemben tanúsít — az a magatartása, amelyet a Hegyi Beszédben maga summáz e lelkünkig ható szavakban: „*Ne Ítéljetek, hogy ne ítéltessetek?*”

1. A jogot és a törvényt az Úr Jézus valóban nem eltörölni jött. Még a puszta emberi jogrendet sem, annál kevésbé az erkölcsi törvény isteni, örök jogát. De hogyan is akarhatta volna ő, az Élet győzelmes ura, megsemmisíteni vagy felforgatni azt, aminek a rendeltetése tulajdonkép nem más, mint az *élet védelme*? Mert minden jogrend és annak minden tételes kifejezése, minden törvény tulajdonkép védelem: *védellemezése az embernek leggonoszabb ellensége: az ember ellen, önmaga ellen. Az emberi test és az emberi lélek épségének s tisztaságának védelme állati ösztönök, érzéki szenvedélyek, gonosz önzés ellen; a család, a tulajdon, a vallás, a haza, e hatalmas életfejlesztők védelme minden olyan ellenséges emberi behatás ellen, ami lehetetlenné teszi életfejlesztő munkájukat, ami veszélyezteti az együttélést, a biztonságot: ez az egyetemes nagy életvédelem a lényege és feladata minden jogrendnek, magának a minden emberi jogrend alapjául szolgáló Tízparancsolat isteni jogrendjének is. Ebből mindjárt az is következik, hogy a jog és az erkölcs között éles határvonalat nem is lehet húzni. A jog igazán csak akkor felel meg a maga életvédő hivatásának, hogyha erkölcsi magaslatra emelkedik —*

azaz nemcsak anyagi érdekek és fizikai hasznok, hanem erkölcsi értékek és szellemi javak védelmére is kiterjed. Viszont az erkölcsi törvény hathatós érvényesüléséhez föltétlenül szükséges a világban a jog súlyos vaskeze is: enélkül az emberiség 99/100-adrésze sohasem hajolna meg fönsége előtt és maga az erkölcsi törvény sohasem tudná betölteni a maga legszentebb értelemben vett életvédő hivatását.

Azonban bármiféle jogi életvédelemnek — a legmagasabb erkölcsi és a legalacsonyabb hasznossági szinten állónak egyformán — van egy közös vonása, amely lényegéből folyik s amely egyúttal örök korlátja is: az, hogy *személytelen*. A jog sohasem ezt vagy azt az emberéleket védi: a jog *magát az emberéleket védi*. Általános szabályokkal dolgozik, amelyekkel szemben legföljebb csak „enyhítő körülményeket” ismer, de kivételt és kiváltságot nem. Amilyen egyetemesek és kivételt nem tűrök az élet érdekei, nyilván ugyanolyanok kell hogy legyenek az életvédelem szabályai is. Lophatott valaki a legmegbocsáthatóbb szándékkal, talán éhezö gyermeke megmentésére: a jog vaskeze, amely személyi mérlegelésekkel nem foglalkozik, irgalmatlanul lesújt reá. S mit ér, hogyha a földi jogszolgáltatók lágyszívü elérzékenyedése az ilyet olykor futni is engedi? A jogrend maga csak meg van sértve, az élet egy hatalmas érdeke csak veszélyben forog továbbra is. És nincs rettenetesebb, mint mikor aztán a megsértett jogrend *önmaga* vesz magának elégtételt s megmérgeződik, összeomlik maga a veszélyeztetett s idején meg nem védelmeszt élet. Az a társadalom, amelyik futni engedi a kicsiny s méginkább a nagy tolvajt; amelyik a legtesztetösebb indokolással fel tudja magára nézve függeszteni a „ne ölj” szent tilalmát, akár háborúról legyen szó, akár párbajról, akár az emberi életpusztítás még gonoszabb titkos módjairól; az a társadalom, amelyik a paráznságból költészetet csinál és szent emberi jognak akarja feltüntetni az idevonatkozó szent isteni törvény lábball tiprását: az a társadalom — a teljesen megingott élet- és vagyonsbiztonságban, a vörös, forró geizirként a mélységből feltörö vadállati ösztönök elhatalmasodásában, a legtisztesebb anyák és legtisztább leányok fehér ruháját is folyton fenyegetö mohó, sáros kezekben — már *önmagában* hordja ítéletét. A jogörzők és jogszolgáltatók lehetnek lanyhák, aluszékonyak, érzelgösek, gyávák és pártosak: a megsértett jogrend maga is irgalmatlanul bosszút tud állani magáért — sokkal irgalmatlanabbul, mint bármely emberi megtorlás. *Vagy megmarad a jog a maga fölséges és rettenetes személytelenségében, vagy megszűnik jog lenni*. Mi lenne világunkból, mi lenne épen *mai* világunkból, hogyha, megfagyasztva minden érzékenységet és elsöpörve minden személyi tekintetet, újra meg újra végig nem süvöltene rajta a jognak tisztító és dermesztö szava, mint egy égbenyuló havasokról alázúgó jeges orkán: „*Aki fogságra való, fogságra — aki fegyverre való, fegyverre*”.

2. *És ezt Jézus nagyon jól tudta.* Tudta és épen azért értéke szerint megbecsült és megvédelt mindenféle jogrendet. Megbecsülte a kultusz hagyományos rendjét. „Eredj, mutasd meg magadat a papnak — szólt a megtisztult bélpokloshoz — és vidd fel az ajándékot, amelyet Mózes rendelt, bizonyságul nékik”. Megbecsülte a létező állami rendet: „Adjátok meg a császárnak, ami a császáré” — intett az adózásra. Mindenekfölött megbecsülte, sőt szédületesen fölfokozta, emberfölötti magaslatoakra emelte a tízparancsolat isteni jogrendjét. „Hallottátok, hogy megmondatott — én pedig ezt mondom néktek!” De hogyan is vállalkozhatott volna ő a neki oly drága emberi élet isteni megmentésére, ha működését azzal kezdi, hogy *összetöri* a jog szent pallosát, amelyet maga Isten állított oda megváltozhatatlan, örök akaratóval, komor, felséges arcú kerubok kezében, az emberi élet fölé?

Nem. *Jézus betölteni jött.* Betölteni, tehát kipótolni, kiegészíteni a jognak hiányos, mert *személytelen* életvédelmét. Jézus azt akarja megvédelmezni az emberi életből, amit a jog sohasem bír megvédelmezni, amihez elég csak hozzányúlnia — mint a durva kéznek a gyümölcs finom hamvához — és máris tönkretette azt: Jézus az emberi élet legnagyobb értékét akarja megvédelmezni, *a személyiséget.* Azt, ami az emberben páratlan, egyedül való, romolhatatlan életmag, isteni gondolat. *Az, ami jót akart bennünk, amikor oly irtózatossá botlottunk, az, ami megtisztulás után sóvárog bennünk, amikor ki stem látunk a szennyes hullámokból; az, ami bocsánatért sikoltozik bennünk, amikor a kezünk véres.* Az a pont a lényünkben, ahonnan megújulhatunk, vagy megrothadhatunk; az a csatár a lelkünkben, ahol üdvösségünk vagy kárhozatunk eldől; az a mi legbelsőbb valónk, amelyet nem ismer az Istenen kívül senki más és nem ismerünk nagyon sokszor, nagyon sokáig mi magunk sem.

Ez a személyiség.

Istennek mindenekfölött ez kedves mibennünk — mert ez az egyedül, ami az emberi lényben, minden egyénben páratlan, soha meg nem ismételt módon az ő dicsőségét tükrözi — és ezt akarja bennünk mindenekfölött megtartani. Jézusban tehát azért hajol le Isten mihozzánk, hogy megmentse lényünknek romolhatatlan magvát: *személyiségünket.*

Igen. Jézus, amikor a bűnös nő fejéről elhárította a rettentő csapást, nem az emberi és isteni jogrendet függesztette föl, hanem megmentett egy személyiséget, szeretetének isteni szemével meglátott, isteni karjaival átölelt egy megtört és megtisztult *istengyermekeket.* Ez a mentés nem abban állott, hogy Jézus leszerelte a vádlók lelki gögjét, úgy, hogy azok pillanatnyilag képtelenek voltak *a jogilag teljesen megérdemelt* mózesi kínhálítélet végrehajtására. Ez a megmentés abban állott, amikor Jézus azt mondta az asszonynak: „*Én sem kárhoztalak*” — ami

az Ő szavával azt jelentette: „*Isten megbocsátott!*” Ez a felmentés teljesen érvényes, mert örök élettámasztó hatalmában érintetlen lett volna akkor is, hogyha az asszonyon az irgalmatlan jog akkor vagy később végre is hajtja vala a rettentő ítéletet — mint ahogy érvényes volt a Jézus felmentése a keresztfán megtért *lator* számára is, aki előtt az örök élet kapuját tárta föl, bár testén meggátolhatatlanul betelőben volt már a személytelen jog ítélete.

A jog tehát — az élet személytelen védelmével — Isten szolgálatában áll, de sohasem szoríthatja ki az életből Istent, az élet személyes urát. A jog a Jézus uralmának előkészítője, de sohasem helyettesítheti Jézust magát, a személyiség megmentőjét. A jog ítélete lehet megsemmisítő, mehet egészen a testi, földi élet lerombolásáig: de még akkor sem képes elnémitani egy olyan léleknek győzelmes felkiáltását, mely, ha szörnyű tévedések után is, de végre megtalálta Istenét és szembekerült Megváltójával: „*Én tudom, hogy az én megváltóm él és utoljára az én porom felett megáll. És miután ezt a bűnömet megrágnák, testem nélkül látom meg az Istent*”. (Jób 19:25—26.)

3. Mi következik ebből reánk, naponként ítélkezőkre, könnyen ítélkezőkre nézve?

Engedjétek meg, hogy feleletül átadjam a szót a vasszigoráról egyoldalúan ismert, sokat emlegetett jogi szelleméről pedig félreismert Kálvinnak, ennek az e részben is hü és nagy Krisztustanítványnak:

„Azokat, úgymond, akik az egyházból kizárattak, nem szabad a választottak sorából is kitörülnünk és reményvesztetten kárhozottaknak tekintenünk őket. Még akkor is, ha inkább macacsságról, mint alázatosságról tesznek bizonyosságot, bízzuk őket az Isten ítéletére és ne szűnjünk meg érettük könyörögni. És, hogy egy szóval fejezzem ki a dolgot, ne magát a személyt ítéljük halálraméltónak, mert hisz az egyedül az Isten kezében van, hanem csak a cselekedetei felől döntsünk az Isten törvénye szerint. Több szabadságot ne vegyünk magunknak az ítélkezésben, mert akkor Isten erejének akarunk határt és irgalmának törvényt szabni; holott ő, valahányszor csak tetszik neki, jókká teszi a gonoszokat s az egyházon legjobban kívül állókat is beoltja a Krisztus testébe”. (Institutio IV. 12. 9. szabalon.)

Testvéreim, ítéletek és ítélkezések korát éljük. Megtévedt embertársaink egész serege fölött tör pálcát a közvélemény, a polgári és az egyházi igazságszolgáltatás. Nos, ennek így kell lennie. Am „*hadd folyjon az ítélet, mint a víz és az igazság, mint a bővizű patak*”. (Amós 5: 24.) De legjogosabb ítélkezéseinkben se képzeljük magunkat soha az Isten helyébe. Isten a mi kezünkbe a jog vesszejét adta: a személyiség megmentését vagy eltasztását, örök életbe vagy örök halálba való juttatását magának tartotta fenn és Jézus által gyakorolja. Ez Jézus bírói

hatalma és ezt jelenti ez a szava: „*Ne ítéljétek, hogy ne ítéltesetek*”. Ne ítéljétek a személyiség legbensőbb értékéről — testvéreteknek Istenhez közel, vagy Istentől távol való állásáról —; ne ítéljétek, mert míg másokra sütitek reá az Istentől eltávozottság bélyegét, könnyen meglehet, hogy csak a magatok Istentől való távolságáról tesztek szomorú bizonyosságot. *Ne ítéljétek, — Jézus ítél. Jézus ítélete pedig minden megtört szívnek bocsánatot és minden hozzá menekülő szívnek kegyelem.* Ah, ha igazán megértenők az ő szavát, ahogyan hí, és meghallanók szíve dobbanását, ahogyan vár, vár mindnyájunkat az ő életének sziklavarába, ahol a mi életünkből mindazt meg akarja és meg fogja őrizni, aminek megőriztetnie érdemes, mert Isten tulajdona! *Jlogyha most, legalább e szent asztal körül mindnyájan le tudnók vetni lelkünkről a jognak, az ítéleteknek, az elfogultságnak nehéz, rozsdás, durva páncéljait — és úgy állanánk egymással szemben, az égi szeretet tiszta, fehér, könnyű köntösében, mint gyermekek, mint testvérek, mint Jézusnak egyenlőjogú vendégei, Istennek megannyi testté vált fénylő gondolata!*

Szeretteim, szeressük egymást!

A mindörökre szent ház*

I. Kir. 9: 3.: Megszenteltem e házat, amelyet építettél, abba helyeztetvén az én nevemet mindörökké és ott lesznek az én szemeim és az én szívem mindenkor.

Salamonnak monda e szavakat az Úr, a templomépítő királyi bölcsnek, válaszul arra a nagyszerű hálaáldozatokkal kísért, buzgó könyörgésre, amellyel ez, a ködben lakozó Isten dicsőségétől körülvéttelve, fölszentelte atyja és népe álmainak felséges teljesedését: a jeruzsálemi templomot.

Azóta a ködből, amelyben az Úr lakozik: térnek és időnek az Úr dicsőségét tompítva bár, de visszasugárzó, fényes ködéin át, mindegyre fölzendülnek ez Ígérekkel teljes, isteni szavak. Felzendülnek évezredek óta, valahol csak hű és alázatos szívek tiszta égi honvággyal hajlékot emeltek és emelnek a törvény, a prófécia és az evangéliumi kijelentés Szentháromság egy igaz Istenének. Meszeitfalú, kicsiny szobában vagy égbetornyosuló gól kőcsipke alatt; az üldözött hit hevenyészett fatemplomában vagy a diadalmas hit zsoltárait dörögve visszaverő büszke boltívek alatt: hű és alázatos szíveknek Istent a tőle kijelentett úton kereső, igaz imádságaira egykép így válaszol vala — és válaszolni fog mind az időknek végezetéig — az Úr: „*Megszenteltem e házat...*”

Istennek debreczeni református magyar népe: atyáiddal és üketyáiddal együtt te is hallottad és hallod e szót. Ah, e pillanatban, mintha mielőttünk is — miként a templomszentelő Salamon és népe előtt — egy fényes köd ereszkednék le, a múlt időknek az Úr dicsőségét sugárzó köde; mintha betöltené e köd ezt az egész térséget itt, e szent hajlék körül, hol százados, barnult falak várnégyszögébe foglaltan, félig elfedve szorong s némán kiált egy egész nagy történelem; s ebből az istenlakta ködből ma mintha valami egészen különös erővel zengne kérdésekkel és áhítózásokkal tele szívünkbe — a múltak fölséges lényeként s a jelenre és a jövőre szóló drága Ígéretül — a bizonyos, az örök válasz: „*Megszenteltem e házat...*”

Egy percre megvillan a köd s mi látjuk benne e mostani háznak legrégibb ósét: a középkori Szent András-templomot.

Falai még kormosak a tatárdúlás üszkeitől, de megcsorbult csúcsívei alatt már újra zeng kegyes magyar papok ajkain a latin zsoltáriszma, amelybe ájtatos magyar hívők — a ti jámbor debreczeni eleitek — szövök belé magyar nyelvű szenténekmondásuknak legelső, bájosan esetlen próbálkozásait. Igen, már önekik, e hü s alázatos magyar keresztyén szíveknek is szólott az Úr: „Megszenteltem e házat...” Meg, mert Isten már a középkor egyházára is szent munkát bízott ezen a földön, abban az első, ősi házban: rábízta a magyarság Krisztusra való nevelését a tekintély vasfegyelme alatt; és ez a nevelés mindaddig szent, azaz Istennek tetsző, Istentől akart és Isten erejétől hordozott vala, amíg nem lett belőle emberi módon megöröködni vágyó — uralkodás.

De a köd elborul, majd újra villan s változik a kép.

Kálvin halálának esztendejében (1564) rettenetes tűzvész emészti meg, a város legnagyobb részével együtt, a középkori András-templomot, mely akkor már a reformáció mély, tiszta és szabad evangéliumának hirdetésére szolgál vala. Az akkori különösen meglátogatóit időben évtizedekig kénytelenek hamuba takartan állni a szent hajlék bús romjai, míg végre a nagy Bethlen Gábor fejedelmi szavára és áldozatával fölmagasodik belőlük az új, a második ház. A lélek egyszerűségét, a szív tisztaságát, a szellem láthatatlan, belső értékeit példázó díszítetlen falai közt a Méliusz utódainak izzó hitű, kemény energiájú szava cseng szikrákat verve, mint egy, a magyar jövőt, Debreczen jövőjét építő acélkalapács. Szavukra fölharosan feleletül az öntudatos hitű magyar polgárok és polgárnők magyar zsoltára és dicsérete, az időkhöz mért komorsággal és mégis, az örökkévalóság felé lendülve, győzedelmesen:

„benne a tört szív, bűn-vallva, leverve,

vagy erős hittel Istenhez emelve”.

(Arany.)

. . . néhány lépéssel odébb, a szerény középkori városi iskolából kifejlett kollégiumban a magyar protestáns tudományos és irodalmi kultúra izmos, fiatal szárnya csattog; a városi nyomda soha nem pihenő sajtója alól friss ütemben hullanak ki a világosságot terjesztő, eszményeket kitűző, világnézetet adó könyvlapok — a történelmi várnégyszögben lázasan folyik tehát a protestantizmus Istent dicsőítő munkája és munkás istentisztelete — és az Úr szól: „Megszenteltem e házat ...” Meg, mert az Úr erre az egyházra, a reformáció magyar egyházára bízta reá, hogy szentelje meg tökéletesen, azaz ne csak a külsőlegessé vált egyháztekintély fegyelme alatt, hanem a szabaddá tevő igazság belső és egyedül maradandó tekintélyével tegye öntudatos tulajdonává Istennek az ő keménynyakú, pártos és mégis úgy szeretett és ostromozva is oltalmazott magyar népét.

Azután ez a kép is eltűnik a ködben, honnan egy percre felmerült És mi, íme, magunk előtt látjuk a mostani, a harmadik házat. Látjuk a testi szemünkkel, mely falain itt-ott észreveszi a már fölötte is eltelt századé v mállasztó vasfogának nyomait — és látjuk a lelki szemünkkel, mely előtt mállott és ép részeket egyformán arany verőfénybe von az Úrnak e legutóbbi évszázad kódén is átsugárzó dicsősége. Látjuk a tűzvészt, mely fölemésztette a második házat is, hogy helyet adjon eme harmadiknak, és — látjuk azt a tűzvészt, amely ép e templom építetése korában száguldozza be Európát, rombolva és alkotva, dús tenyészetet indítva és kiégett mezőket hagyva maga után. A *népszabadság* tüze ez, melyből aszerint lesz áldás vagy átok, hogy Isten Szentlelkének szélvésze irányozza-e vagy önző és vak emberi szenvedélyek. Ah, mikor ez a tűz *ebből* a házból kiragyogva világította meg egy élethalálharcát vívó nép kétségeinek borulatát — egy percre csak, mielőtt lezuhant volna a nagy éj — akkor valóban Isten Szentlelke lobogott benne és az Úr, aki Lélek, szólt újra: „*Megszenteltem e házai...* Általa, a benne hirdetett tiszta evangélium által megszenteltem e népnek szabadságtörekvését, örök kötelességül írtam e nép elé, hogy szent legyen — ezért örök jogul adtam neki, hogy szabad legyen.” „*Megszenteltem — így szólt az Úr e harmadik házban — a magyar kálvinizmust, mert örök feladatul tűztem ki elébe, hogy magyar népemet szabadságban szentségre nevelje — tanítván őt, hogy a szabadság az embernek és a nemzetnek, ép úgy, mint a madárnak a szárnya, nem önmagáért való jó: a szabadság a szárny, amellyel a szentség egébe, Énhozzám emelkedhetik!*”

Szeretett testvéreim, ez a mai nap arra való, hogy mi mind, akik testvéri egyességben ide összegyűltünk, értsük meg nagyon jól s a mi hitünknek bizonyoságtételén keresztül értsé és hallja meg nagyon jól az egész világ: *az Úr mindörökre megszentelte e házat* amelyet néki a mi magyar, a mi keresztyén, a mi evangéliumi református történelmünk lelke épített. Megszentelte, mert benne és fölötte országoltatá és országoltatja nevét, azaz megfoghatatlan, isteni lényének teljes hatalmú erőnyilvánulásait. Megszentelte, mert rajta nyugtatá és rajta nyugtatja most is a szemét: királyi bölcsességének gondviselő hűségét. És megszentelte, meri — óh boldogság — érte dobogtatá és dobogtatja most is a *szívét*: atyai szerelmének forró teljességével ölelte és öleli át az itt feléje verő hű és alázatos magyar szíveket és azt az Ő dicsőségét sugárzó évszázados magyar harcot, küzdelmet, szenvedést, munkát, művelődést, melyet ezeknek a szíveknek vére táplált.

És ő megszentelte e házat *mindörökre*. Tehát nemcsak a

falait, amelyek romlandók voltak s ma is azok, hanem a lelket, amely, míg istennek akaratát cselekszi, örökké él — a lelket, amely a tűzben megemésztett falakat örök hűséggel rakta újra föl — a lelket, századaink lelkét, a szentély málló köveinek Összetartó csuda vakolatát, az Isten Szentlelkének ezt a lát-hatatlan élő templomát.

Mi ma azért gyűltünk össze ide a kőtemplom köré, hogy evvel a *lélektemplommal* találkozunk. Mert nem a köveknek kell tisztességet tennünk, hanem öneki.

Ah látjátok-e őt, vagy inkább érzitek-e itt suhogni, lát-hatatlan közelségében?

Ott fönn, ki lebeg?
Szellem közeleg?
Tán angyali lény?
Arcán mennyi ború!
Népem leborulj!
Lelkünk ez a fény,
Kedves s szomorú.
S zendül a dal.

Ím ez a gyászos fő
Most küszöbünkre jő,
S sírjából tör elő
Ősi erő.
Győztes, büszke szemén
Ébresztő derű, fény,
Nemes hit lelke fuvall

(V. Hugo: Patria.¹)

Lelkünk, századainknak lelke — édes lelkünk, magyar lel-künk, református keresztyén lelkünk: óh, ne légy szomorú hát. óh légy diadalmas!

Ne hidd, hogy a te kőfalaid meg voltak, hogy valaha is meg lehetek szentségtelenítve. Bérenc gonoszság, örület, fanatiz-mus ma ép oly kevésbé tudott elragadni a szentségükből csak egy sugárnyit is, mint annak idején tatár csóva, török rabló, labanc átok, muszka lábnyom, vörös szenny, oláh barbárság. A te kőházadat, te lélektemplom, tevéled magaddal együtt, Isten szentelte meg, Isten rendelte eszközüül, tulajdonául — ezt az örök szentséget, amelyet Isten adott, el nem veheti soha ember.

Csak maga az Isten veheti el.

Isten pedig elveszi e kőház szentségét akkor, hogyha te, magyar református lélek, valaha elfeledkeznél a te megszentelő Uradról; hogyha te, élő templom valaha elhagynád e kőtemp-lomot és mint testetlen kísértet bolyongnál víz nélkül való he-lyeken, nyugalmadat nem találva — akárcsak a Jézus meg-rázó példázatából ismert tisztátalan lélek.

Mert Isten neve, szeme, szíve, a maga minden erejével, a maga teljes hűségével és a maga egész forróságával ott lakoz-hatik és ott lakozik egy külsőlegesen meggyalázott szentély-ben is; de hiába keresitek többé az élő, megszentelő Istent ab-ban a kőtemplomban, amelyik lélektelenségtől kong, közöny-től gyalázott, hűtlenségtől és hitelenségtől fertőzötes.

¹ Révészné Váró Margit fordítása.

Az ilyen templom — és csak az ilyen — van megszentés-telenítve.

Mert az ilyenre nézve beteljesült a Salamonnak és mindnyájunknak adatott fenséges és boldogságos isteni ígéretnek baljóslatú, rettenetes, de természetes, mert Isten örök törvénye szerint való visszája: a Salamonnak és mindnyájunknak adott szent fenyegetés:

„Hogyha elszakadtok ti és a ti fiaitok én tőlem és meg nem őrizenditek az én parancsolataimat és végzéseimet, melyeket élőtkbe adtam; hanem elmentek és idegen isteneknek szolgáltok és meghajoltok azok előtt: kigyomlálom az Izraelt a föld színéről, amelyet nékik adtam; a házal, amelyet az én nevemnek szenteltem, elvetem szemeim elől és az Izrael példabeszédül és meséül léssen minden nép előtt. És bár e ház felséges, mégis, akik elmennek mellette, csodálkoznak, felkiáltanak és ezt mondják: Miért cselekedett így az Úr ezzel a földdel és ezzel a házzal? Es azt felelik: Azért, mert elhagyták az Urat, az ő Istenüket, aki az ő atyáikat kihozta volt Egyiptom földjéről és idegen istenekhez ragaszkodtak és azokat imádták és azoknak szolgáltak: ezért bocsátá ő reájuk az Úr mindezt a nyomorúságot”. (I. Kir. 9: 6-9.)

Lelkünk, századaink lelke, élő templom, ki lakozol a kőtemplomban s aranyló kárpitú dicső szentéllyé magasztalod ennek szerény és kopott falait; lélek, halld meg hát mindörökre a te megszentelő Urad szavát: Szentséged örök és egyetlen titka és ereje, reménye és záloga ez: *„Ne legyenek lenéked énelőtlem idegen isteneid!”*

Mi és atyáink.

I. Királyok 19: 1—8.: És Akháb elbeszélő Jézabeinek mindazokat, amelyeket Illyés cselekedett és a többek között, hogy hogyan ölte meg mind a prófétákat fegyverrel. És követet küldte Jézabel Illyéshez,, mondván: Ezt cselekedjék velem az istenek és úgy segéljenek, ha holnap ilyenkor úgy nem cselekszem a te életteddel, mint ahogy te cselekedtél azoknak életekkel mind egyig. Amit mikor megértett, felkelvén, elméne, vigyázván az ő életére. És méné Beersebába, amely Judában volt; és ott hagyá az ő szolgálját. Ő pedig elméne a pusztába egy napi járó földre, és elmenvén, leüle egy fenyőfa alá, és könyörgött, hogy hadd haljon meg, és monda: Elég! Mos! óh Uram, vedd el az én lelkemet; mert nem vagyok jobb az én atyáimnál! És lefeküvék és elaluvék a fenyőfa alatt. És ímé angyal illeté őt, és monda néki: Kelj fel, egyél. És mikor körülnézett, íme fejénél vala egy szén között sült pogácsa és egy pohár víz. És evék és ivék, és ismét lefeküvék. És az Úrangyala eljött másodszer is és megilleté őt, és monda: Kelj fel, egyél; mert erőd felett való utad van. És ő felkelt és evett és ivott; és méné annak az ételnek erejével negyven nap és negyven éjjel az Isten hegyéig, Hórebíig.

Fáradt volt nagyon.

Erején felül mert. Végsőkig kimerítette az Istenéért való véresen diadalmas harc és az azt megelőző s követő, fenséges, de oly szörnyű imatusa. És most, amikor az egymást drámai rohanással kergető események során egy újabb, és minden eddiginél nagyobb próbája következett volna hitének: egyszerre úgy érezte, mintha iszonyú belső roppanásokkal omlának össze minden testi és lelki ereje. Ő, ki a zsarnok arcától nem rettegett; ő, kinek rettenetes lelki ereje és erkölcsi súlya a tömegek lelkével úgy játszott, mint a gyermek a bűgőcsigával; ő, aki csak az imént az ítélő Isten kardjának érezte magát és tudott sújtani könyörtelenül és ellenállhatatlanul, mint maga a végzet: most fut, most menekül. Magános útján török leskelődnek, mögötte orgyilok villan: s az Isten hősének nincs többé ereje szembefordulni sorsával. A nagy teherhordozó számára teherré lett az élet; a rettenthetetlen bajnok visszarettent attól a gondolattól, hogy még tovább is szolgálnia és verekednie kell s ta-

lán egy kietlen magánosságban értelmetlenül és haszontalanul folytatnia el vérét bérenc gyilkosok keze alatt. Egeket ostromló és ismételten csodás feleleteket kapó imádságaiból nem maradt meg más, csak egy megtört sóhaj s egy szívszakgató beismerés: „*Elég! Most óh, Uram, vedd el az én lelkemet, mert nem vagyok jobb az én atyáimnál!*”

Isten bajnokai, bálványozó szívünk és népünk megfordulásáért s életmegújulásáért küzdő, az igaz Isten oltára körül imádkozó és viaskodó magyar lelkipásztortestvéreim — nem ültünk-e már mi is, méltatlan, gyöngé profétafiak, Illéssel ott a pusztai fenyőfa alatt? Nem ismerjük-e mi is közvetetten tapasztalásból — és sajnos, nemcsak úgy, mint ő, ritka, rendkívüli tapasztalásból, hanem sokkal gyakoribb előfordulásban — ezt a lelkiállapotot? És nem az a lesújtó megállapítás-e a mi számunkra is legjellemzőbb signaturája ennek a lelkiállapotnak, hogy hiába minden buzgó imádság és minden arra kapott csodás égi felelet, hiába a lelki munka legnagyobb sikerei, a hazugságbálványok fölött kivívott legnagyobb diadalok is: *mégsem vagyunk jobbak a mi atyáinknál?* Ah, hányszor kell éreznünk, hogy imádságunk épen ott lankad meg, ahol a legizmosabb csapásokkal kellene szárnyalnia: nem vagyunk jobbak atyáinknál, kik könyvből imádkoztak egy átöröklött s egyénileg talán megnyugtató s esetleg boldogító, de semmi életfakasztó, hódító, átalakító erővel nem bíró kegyességnek tisztos patinájú szavait, ezeket a kihült lávákat! Hányszor érezzük, amikor gyülekezeteinkben szembe akarunk szállani elértéktelenedett, megüresedett, lélekölő hagyományokkal, hogy lelkünk karjai ernyedten hanyatlanak alá ép akkor, amikor legjobban meg kellene feszülniük; igen, mert az a múlt, az az Istentől elszakadt közelmúlt, a maga borzasztó tehetetlenségi erejével ott él még mibennünk magunkban is és megfoszt bennünket attól a lehetőségtől, hogy teljes elfogulatlansággal és mindennel leszámolni tudó hősiességgel küzdhessünk ellene: nem vagyunk jobbak a mi atyáinknál! Bűnökkel birkózunk a *mások* életében, önnön immunitásunknak becsületesen jóhiszemű tudatában: egyszerre, mint a Böcklin vízi szörnye, vígyorogva tolja föl undok fejét ugyanaz a bűn a saját lelkünk tengermélységéből; szédülve értjük meg és megroskadva tapasztaljuk az álöröklés végzetét: nem, nem vagyunk jobbak a mi atyáinknál, nem bírjuk a harcot tovább, hiábavaló vergődés az egész munkánk: elég immár, óh Uram, vedd magadhoz az én lelkemet!

Proféta-fiak, lelkipásztor-testvérek; kik aléltan omlunk össze újra meg újra a pusztai rémek útján, egy-egy elhagyatott örállomásunk magános fenyőfája alatt: igen, valljuk csak meg Isten színe előtt minden bűnünknek — az álörököltekné is — a rettentő nyomorúságát, de ne essünk kétségbe! Mi csakugyan

nem vagyunk jobbak — sőt nem egy tekintetben még rosszabbak vagyunk — a mi atyáinknál; ámde ne féljünk: atyáink Istene hatalmasabb, mint az az egész bűnös, eltékozolt és tőle elpártolt múlt, amelynek terhe a lelki munkánkra s a lelki életünkre sokszor olyan megdöbbenően és olyan csüggesztően ránehezedik. Atyáink Istene él és szeret: lát minket ott a fenyőfánk alatt megroskadva, elnyúlva akkor is, amikor mi, kétségbeesve, nem látunk egyebet, mint a magunk s atyáink bűnének a hatalmát és elfeledkezünk arról, hogy még ez a sötét és érthetetlen hatalom is csak az ő szolgája és eszköze, mely lehet ő *ellene*, de nincsen és nem lehet ő *kívüle!* Atyáink Istene lát és szeret; mikor már végkép elaléltunk, mikor már bomlásnak indult minden erkölcsi erőnk és megmaradt életösztönünk halál után kiált: akkor küldi le hozzánk angyalát, akkor erősít meg a legmeglepőbb módon, akkor nyit a testi és lelki élet-erőnk táplálására egyszerűeknek látszó, de kimeríthetetlen új forrásokat s akkor indít el minket, kik pedig ép az erőnk felett való próbálkozásban törtünk volt le, ismét erőnk felett való új, csodás utakra az ő magaslatai felé. Fáradt vagy, elcsüggedtél, nem bírod a terhedet, melyet csak az imént is oly diadalmasan emeltél; nézd, az angyal nem azt mondja Illésnek: maradj fekvé, pihenj tovább is, — hanem ezt: *kelj föl, egyél*. Fényes látásaid elhagytak, de megmaradt a mindennap szürke kötelessége; teljesítsd azt s meglátod, nincs hatalmasabb lélek-
edző, mint a rendszeres kötelességteljesítés: az a munka, amelyet épúgy beosztunk s époly pontosan végzünk nap-nap után, mint a testi táplálkozást. Lelkedben nem zeng többé az Úr áldó, helyeslő, biztató szava: de a Bibliában most is ott az a szó, keresd és megtaláld; táplálkozzál belőle együgyű lélekkel, gyermeki figyelemmel s egyszerre észreveszed, hogy új életerő szállott beléd s többé már nem riadozol az előtted álló úttól, bár maga Isten sem titkolja előtted, hogy az tényleg a te gyarló erőd fölött való. Vergődöl a múlt terhe alatt s úgy érzed, hogy te annak a múltnak nemcsak teherhordozója vagy, hanem bűntársa is: ah, testvérem, *a múlt a bűn, a jövő pedig az Isten* — és tenéked, amikor legjobban kísért a múlt, akkor kell legerősebben ügyelned az Isten szavára, ki azt mondja neked: „*Kelj föl, egyél*; meríts erőt lelkednek ama természetes, egyszerű táplálékaiból, kötelességteljesítésből és elmélyedésből, amelyeket én készítettem és mindig készen tartok számodra, ott, a közvetlen közelben, hogy csak a kezdet kell kinyújtanod utánok; meríts erőt s azután indulj meg — a te erőd felett, de nem az *én* erőm felett való úton — felém, az én hegyemre, ahol föltárom teelőtted minden titkomat és kitöltöm tereád minden kegyelmemet”.

Testvéreim, amikor Dante a tisztulás hegyének fokain föl-

felé halad, angyalszárnyak egymásután törlik le homlokáról azt a hét P betűt, amelyeket, a hét főbűn jegyéül, szintén angyali kard hegye vésett oda útjának elején. A mi homlokunkon is ott ég ez a hét P: a magunk és az atyáink bűneinek minden átka, a múltnak minden terhe, amelyet egyéni hitetlenségünk és tisztátalanságunk még mindig újra jelelné tesz. Ám ez égető bűnjegyek, ezek a folyton megisméltődő illési összeroskadások és panaszszavak az én erős és boldog hitem szerint épen annak a jelei, hogy most már igazán útban vagyunk fölfelé a tisztulás hegyére, útban vagyunk a kijelentések Hórébe felé.

Kelj fel azért, próféta, magános pusztai fenyőfád alatt s ne félj és ne csüggedj: engedelmeskedjél és táplálkozzál és a többi majd elvégzik az angyalszárnyak.

Új éneket!

Zsoltárok 40: 2—4.: Várván vártam az Urat, és hozzám hajolt, és meghallgatta kiáltásomat. És kivont engem a pusztulás gödréből, a sáros fertőből. és sziklára állította fel lábamat, megerősítvén lép-teimet. És új éneket adott szájamba, a mi Istenünknek dicséretét; sokan látták és megfélemlettek, és bíztak az Úrban.

„*Várván vártam a felséges Urat*”: ebből a zsoltárból az igazi advent lelke szól. Mert van ám nem igazi advent is, és a mai emberek legnagyobb része abban él. Várja a jobb idők, a könnyebb helyzet, a boldogabb jövő eljövételét; várja a világra nézve, a hazájára, a környezetére, a családjára nézve és várja — leginkább — önmagára nézve is: várja, hogy önmaga lesz majd egykor okosabb, szerencsésebb, gazdagabb, boldogabb -- tán még *jobb* is. Várakozik az egész világunk, és e várakozásban mintha már-már elvérzenék a szívünk és pattanni készülnének az idegeink. Világunk a képzelhető legadventibb világ volna igazán, ha — várakozásunk tárgya az volna, ami egyedül teheti az adventet adventté, egy Isten szíve szerint való „eljövételnek” vápásává. Igen, ha várakozásunk tárgya nem önző álmok megvalósulása, nem egy délibábos jövendőnek az ismeretlenség ködeiből való alászállása volna, hanem az, ami a zsoltáríró várakozásáé: *a szabadító Isten*.

A szabadító Istent várni: ez az igazi advent. Minden másféle várakozás, reménykedés, számítás, álom: szappanbuborékok eregetése csupán, akár a politikus és az üzletember játsszék velük, akár a költő vagy a gyermek. A világon csak egy jövendő van, ami bizonyos: az, amit az Isten hoz azoknak, akik fölkiáltanak Hozzá. Mert csak az, aki szabadulását az élő Istentől várja, ismeri igazán a helyzetét, az jár a valóság talaján és az épít kősziklára. Csak az élő Istenben horgonyt vető lélek előtt tárul föl a valóságok valósága, az emberi lét legmélyebb titka, az élet igazi értelme: az, hogy ezen a világon csak egy dolog van, aminek semmi körülmények között *nem* szabad lennie, és ez az ember önző akarata, a bűn; egy dolog van, aminek minden körülmények között, örökké meg *kell* lennie: ez az Isten szentséges akarata, a jó; és egy dolog van, ami ál-

tal a bűn elpusztulhat és a jó megvalósulhat: és ez az Isten szabadító szeretete, a kegyelem. Az igazi adventet ez a három valóság teszi: a pusztulás gödre, az a sáros fertő, amelyben az önmagára ismert és bűneit beismert lélek vergődik; a szabadító mennyei kéz, amely a kiáltásunkat meghallgatott atyai szív indítására lehajlik hozzánk és fölemel; s a jónak, a szent Isten-akarata vidám, készséges, boldog követésének a sziklája, amelyre reáállítottnak a megszabadítottnak kegyelemtől megerősített lábai, hogy soha többé onnan le ne csússzanak.

És egy dolog van aztán, ami elváhatatlan az ilyen megszabadult lélek életétől: *az új ének, az Istennek dicsérete*, amelyet az addig csak kiáltani, csak sóhajtani, csak panaszkodni, csak nyögve esedezni tudott adventi ajkakra maga az Istennek pazarul ajándékozó jókedve ad.

A rózsának a létgyökere, az életértelme nem az illat: de azért lehet-é igazi, egészséges, természetesen nőtt friss rózsaszál illat nélkül? Az esőfelhőnek nem az a célja, a feladata, hogy szivárvány mosolyogjon föl benne: de teheti-é az az esőfelhő, hogy ne dicsőüljön át az ég megengesztelődésének tarka, tündéri ívévé, amikor bélést győzelmes, tiszta sugaraival a nap? A pacsirtát a levegőégben, amikor égbe fúrja énekét, nem a dala tartja fenn; a fülemilét a lombok közt nem a dala védi az éj ártalmaitól: és mégis, tehetik-é, hogy ne daloljanak? Illat, szivárvány, madárdal a létnek ama drága ajándékai közül való, amelyek nem teremtik az életet, de amelyek nélkül az élő és élettelen természetben nincs szépség, nincs öröm, nincs boldog ráfelejtkezés, nincs elpihentető nyugvópont, nincs megdicsőült hála.

A keresztyén életet sem a dal teszi, nem az Istent dicsőítő új ének teremti meg és vívja ki — ámde azért dal nélkül, Istent dicsőítő új ének nélkül épúgy nincsen keresztyén élet, épúgy nincsen bűnből való megszabadulás és megújított szív, amint rózsza nincs illat, napban fürdő esőfelhő szivárvány, pacsirta, csalogány dal nélkül. Ha van valami, amiről meg lehet ismerni a keresztyén életet — mind az egyénnek, mind a gyülekezetnek és az egyháznak életét — hogy valóban *élet-e hát*: az a szíveknek háladala, az Istent dicsőítő új ének. Hála nélkül nincs keresztyénség: hiszen — mondja Kálvin, és komoran fönséges lelkében mintha egy csodálatosan mély, gyöngéd, finom húr pendülne meg — „bármilyen módon ajándékoz is meg bennünket az Isten, semmi egyebet tőlünk viszonzásul nem kíván, mint csak azt, hogy legyünk háládatosak és meg ne feledkezünk jószágáról”.¹ És viszont, a hálának Istent dicsérő éneken való kifejeződése nélkül nincsen igazi keresztyéni hála: mert a szívünk legmélye akkor árad meg igazán s önmagunk ráfelejt-

¹ A XL. zsoltár magyarázatában.

kező, boldog átadása tiszta, hatalmas, mennyei érzések számára akkor a legtökéletesebb, amikor dalban szólal meg. „Mert sokkal nagyságosabb és pompásabb az a dicséret — mondja a nagy magyar kálvinista vasember, Geleji Katona István, az énekszerző és énekgyűjtő erdélyi püspök — az hallgatóknak szíveikben is nagyobb figyelmetességet és álmétkodást szerez, amely rhytmusokban foglaltatván, fenszóval ékes ének nótával hirdettetik, annál az melly csak lassú szóval lepegve beszéltek”. „Ettől vagyon — folytatja, igen nagy keresztyéni igazsággal és lélektani éleslátással — hogy mikor az keresztyén újjá született ember, szíve szerint valami szép és szent materiájú, ékes rhytmusú és gyönyörű nótájú dicséretet mond, vagy hall, ugyan felbuzdul az Istenhez való áhítatosságra belől az szíve és az öröm miatt megtelnek az ő szemei könnyel; csaknem ugyan tapsol kezeivel és tombol lábaival, mint az örvendetes zengeedésre, kiáltozásra és trombita harsogásra felbuzdult Dávid az Istennek frigyládája előtt. Mert ugyanis ilyen állapotban az Istenfélő hü ember, mintegy megrészegegnék az nagy buzgóságtói, és az Szent Lélektől szívében öntetett isteni szeretetnek forróságától..”³

És ez az ének, a megváltott szív, a megszabadult lélek háladala, mindig *új ének*. Új, mert mindig új az a kegyelem, amelyre felel, amelyért hálás. Az örök Istent, aki, bár szent Fiában „tegnap és ma és mindörökké ugyanaz”, mindig új meg új oldalról, kifogyhatatlan hosszútűréssel, végtelenül bölcs, áldott, gazdag változatossággal mutatja meg a maga megmentő szerelmét és szabadító hatalmát az Ő gyermekeinek és az Ő egyházának: óh, mondjátok, ezt az örök Istent hogyan is lehetne másként dicsérni, mint csak új meg új énekekkel? A hála, amelyet jósága szívünkben felbuzogtat és ajkunkon kicsordít, óh, hogyan is érhetné be mindig csak megszokott, betanult és bizony sokszor megkopott, lelkükvesztett régi szavakkal? A keresztyén embernek mindig van új éneke, mert mindig, mert örökké élő Istene van, mert csodásan gazdag szerelmű és hatalmú személyes Megváltója van, mert a Krisztusban megjelent és megismert szabadító Istenben „mozdíthatatlan országa” van, amelyet egy-egy új, nagy, addig hihetetlen és el sem képzelhetett adventi szabadulásában új meg új oldalairól, ujjongó örömmel és diadallal vesz birtokába a megváltott lélek,

A drága advent drága ajándékául, Krisztusban bírt örök magyar jövendőnk biztató aranyugára gyanánt új éneket ad íme a mi ajkainkra is a nagykegyelmű, örök Isten, magyar református keresztyén testvéreim. Ne mint emberi művet csupán, — amelynek, mint ilyennek, lehetnek s bizonyára vannak is hibái és hiányai — hanem mint Isten ajándékát, szabadító

¹ Az öreg Gradual ajánló leveléből.

akarátának kedves jelét fogadjuk hát, szeressük meg és vegyük használatba magyar református egyházunk új, egyetemes énekeskönyvét. Avagy nincs-é nekünk, árva, sujtolt, bűnös magyaroknak, száz és ezer okunk arra, hogy egyszer már ne csak a megszokásnak vontatottságával vagy épen a bezárt templomi ajkak megdöbentő, makacs némaságával, hanem megáradó szívvel és megzendülő nyelvvel, új énekmondással s régi szép énekkincseink újból való fölfedezésével és megszeretésével is elkezdjük dicsérni az Istent, az élő Istent, megtaposott nemzetünk és elesett egyházunk szabadító, irgalmas Istenét? Nem voltunk-é benne a pusztulásnak gödrében és a sáros fertőben mindannyian, egyénként is, egyházzal is, nemzetül is? Nem egyedül egy hatalmas felhők fölötti kéz irgalmának és erejének köszönhetjük-é, hogy ma, habár még mindig reng és ing lábaink alatt a föld, mégsem sárban fuldoklunk többé, egyre mélyebben sülyedve, hanem szilárd és egyre szilárduló talajon állunk? Nem „Isten csodája, hogy még áll hazánk?” Szívek, magyar szívek, kálvinista szívek, — ha csak egyszer, óh, csak egyetlenegyszer rezdülne meg bennetek, mint alvó tóban, a hála legkisebb hulláma is: micsoda szent zenének kellene kéltnie belőletek, fölöttetek! Ha csak egyszer, óh, ha csak egyetlenegyszer megnyílnék a ti álmos szemetek arra, hogy mit köszönhetek a rajtatok Jézusért megkönyörült Isten irgalmának s mit fogtok Néki köszönhetni, ha engedelmesen elfogadjátok ezt az irgalmat, még ezután; — ha csak egyetlenegyszer meg tudnátok sejteni azt, mi szunnyad a magyar advent méhében, milyen jövője van a magyar kálvinizmusnak, milyen lehetőség áll az evangélium előtt hazátokban és a világban tirajtatok keresztül: óh, mi volna egy egész rózsaliget illatozása, mi volna egy magát kitombolt és kisírt viharfelhőnek az egész égboltot átkaroló szivárvánnyá dicsőülése, mi volna az ébredő bereknek egész kardala ahhoz a csodás, dicső, új hálaadáshoz képest, amelynek belőletek kellene fakadnia és szárnyalnia — illatozva, tündökölve, zengve, harsogva, angyali karok muzsikájával eggyéolvadva — az Úrnak trónusa elé!

Ah, igen, magyar reformátusok: nem halljátok-é anyaszentegyházatok lelkét; nem halljátok-é ezt a szelíd, komoly, fájdalmas anyai szót?

Nagy vihar volt. Feldúl berkeinken
 Enyhe, árnyas rejtek nem fogad;
 S ti hallgattok? elkészültök innen?
 Itt hagynátok bús anyátokat?!

Más berekben másképp szól az ének,
 Ott nem értik a ti nyelvetek;
 Pusztá bár, az otthonos vidéknek,
 Fiaim, csak énekeljetek!

Hozzatok dalt emléküi a hajdan
 Lomb- s virággal ékes tájirúl;

Zengjétek meg a jövőt, ha majdan
 E kopár föld újra felvirul.
 Dalotokra könnyebben derűi fény,
 Hamarabb kihajt a holt berek;
 A jelennek búját édesítvén:
 Fiaim, csak énekeljetek!

(Tompa: A madár, fiaihoz.)

Íme, mi hoztunk dalt, új éneket a múltból — a jövőnek;
 a Szentlélek, az Anyaszentegyház közel s távoli történelméből a
 Krisztus örök adventjének nemzetünk szívében: hát ne indulna
 meg, ne zendülne meg, ne verne rája drága, ujjongó visszahan-
 got a ti szívetek, magyar reformátusok?

A gályarabjaitok énekére, kiknek a szíve éretted tört meg,
 roncsolt teste éretted vérzett, mai nemzedék, az evezőpad fél-
 állati sorában, emberfölötti kínjai közt:

Térj magadhoz, drága Sión —
 (237. dics. 1., 2. vsz.)

Az üldözött pásztor dalára, akinek nem volt kenyere és család-
 jával együtt nem volt hová lehajtania fejét, de Istene akkor is
 volt — és azért volt kútfeje, volt fényes napja, volt vígassága:

Légy csendes szívvel és békével —
 (99. dics. 1., 3. vsz.)

Ne hallanád-e meg, magyar nép, a te bujdosó Rákóczid fohá-
 szát, aki mikor már mindent elveszített, olyan forrón karolta át
 az ő Krisztusa, a mi Krisztusunk keresztyét:

Győzhetetlen én kószálom —
 (284. dics. 1., 2. vsz.)

És ne hallanád-e meg rab erdélyi testvéreidnek égresíró segély-
 kiáltását:

Szükölködünk nagy mértékben
 Segedelem nélkül,
 Reménykedünk, örök Isten,
 Te légy segítségül... (31. dics.)

és ne felelnéd-e, ővelük együtt, a panasz és a kétség hangjaira
 az örök evangéliumi és reformátort bizonyosság diadalmas,
 derült harsonaszavát:

Ha a világ mind ördög volna
 És elnyelni minket akarna:
 Minkéi semmi meg nem rendíthet,
 Míg Krisztusba vetjük hitünket;
 Dühös tüzét bármint hányja
 A föld bálványára:
 Vége lesz és elvesz,
 Ledől megalázva
 Az ítélő Isten szavára. (236. dics.)

Óh, magyar református szívek: én tudom, ti felelni fogtok, ti énekelni fogtok. Új éneket: a szabadító, erős Istenről, akinek meghódoltatok, Jézus Krisztusról, az áldott orvosról, Aki által meggyógyultatok, a győzelmes hadvezérről, Kinek zászlaja elöl megfutamodik a Sátán minden serege, — új éneket az anyaszentegyházról és annak örök jövőjéről; új éneket — óh, most érezzük csak igazán, hogy mennyire *új* éneket! — a hazáról, mely ápol s eltakar, s amelyben nem lehet, hogy annyi szív hiába onta vért s amelyért nem lehet, hogy keservben annyi hű kebel hiába szakadott meg, szakad meg... Új éneket, magyar református testvéreim, új éneket; hiszen a hervadt, halálszagú rózsa csak a koporsóra való; a viharfelhő, melyen nem kél szivárvány, csak átok volt és nem áldás; a berek, amelyben nem zeng madárdal, bűzhödt mocsarat, útvesztő ingoványt rejteget, — a neméneklő keresztyén ember, az éneklésben egyre meg nem újhódó egyház ép így tengődő múlt csak, melyben nincsen öröm, adventtelen jövő csak, melyben nincsen remény — szegény, szomorú hazajáró lélek, vagy lelkevesztett, feloszlóban lévő test!

Új éneket, igen — hogy sokan lássák bennünk a mi Urunknak adventi szabadítását; hogy megfélemljenek a lélek és az erkölcs hatalmától, mely bennünk, egyházunkban, magyarságunkban újra él; hogy bízzanak az Úrban a mi dalunkra azok is, akik nem mernek, vagy niem tudnak, vagy elfeledtek Benne bízni. Az éneklő egyház — és csak az ilyen — bizonyágtévő egyház; az éneklésében folyton megújhodni tudó egyház — és csak az ilyen — győzhetetlenségében félelmes egyház; és ez az Istentől elfordult és Isten ellen törő világ és ez az önmagát emésztő és marcangoló hitetlen, bizalmatlan, pogány emberi lélek majd akkor tér meg az Úrhoz, akkor kerül ki a sáros fertőből a kősziklára és akkor ismeri majd meg egy titokzatosan közelgő új adventben Krisztust, a világ titkát, az élet értelmét és a lélek királyát, amikor majd a mi bízó, éneklő keresztyénségünk — a te háladalod és az enyém és *együtt* zengve mindnyájunké — meggyőzi és megszégyeníti, foglyul ejti és bízni tanítja őt.

örök Advent, tegnap és ma és mindörökre ugyanazon Krisztus — jövel, tanítsd meg nekünk és szenteld meg a mi remegő ajkainkon a drága, az áldott új éneket!

A kollégiumért!

II. *Királyok* 13: 14—17.: És megbetegedett Elizeus olyan betegséggel, amelybe bele is halt, és lement hozzá Joás, az Izrael királya, és arcára borulván sírt és monda: Édes atyám, édes atyám! Izrael szekerei és lovagjai! És monda néki Elizeus: Végy kézivet és nyilakat. És ő kézivet és nyilakat vett kezébe. Akkor monda az Izrael királyának: Fogd meg kezedd a kézivet. És ő megfogván azt kezével, Elizeus is rátette kezeit a király kezeire; és monda: Nyisd ki az ablakot napkelet felől. És mikor kinyitotta, monda Elizeus: Lőjj! És lőtt. Akkor monda: Az Úrnak győzedelmes nyila ez, győzedelmes nyíl...

A próféta öreg volt és beteg. Csodatevő keze, amellyel egykor síró özvegyek könnyeit törölte le, királyokat tett s országok és népek sorsát igazította, most erőtelenül, kiaszva nyugszik a szegényes nyoszolya szélén. Egy fiatalabb férfi borul rá erre a kézre, zokogva és jajveszékelve: Joás, az Izrael királya ez, akinek könnyelmű szívét, bálványimádó ssal terhelt lelkiismeretét most az a rettentő sejtelem kínozza, hogy az agg Istenemberének betegágya fölött egy ország napja megy le. Hogyne, mikor az egész közelmúlt — úgy Joás, mint elődei alatt — világosan mutatta, hogy Elizeus prófétának Isten-ihlette szellemi és erkölcsi ereje nagyobb és félelmetesebb erőssége Izrael országának, mint harci szekereinek és lovas hadosztályainak egész sokasága. Ezért a király kétségbeesett fájdalma: Édes atyám, édes atyám! ki *az* vagy és *több* vagy nekem, nekünk, mint Izraelnek minden szekerei és lovagjai! — Ám ekkor a beteg, öreg kéz megmozdul és a kihűlni kezdő ajkon újra, mégegyszer, utoljára fölizzik az Isten oltáráról kapott eleven szén és föllobognak a prófétai lángok. A próféta parancsol, a király engedelmeskedik. A próféta ráteszi hidegülő kezét a forróvérű királyi kézre — és a király íjjából bizton suhannak ki a győzelemnek nyilai. A prófétában haldokló múlt az örökkévalóság határáról még egyszer visszatekint és a jövőbe lát: Győzni fogsz — harsan föl ajkán másvilági erővel az utolsó prófécia. És a király szívét új bizalom tölti el: felkél a halottas ágy mellől, megindul az előtte elröppent nyilak után és diadalt ül országa ellenségei fölött.

A múlt megmentette a jelent, mert a múltban prófétai lélek lakozik vala és annak ereje által a múlt meg tudta biztosan mutatni a jelennek a célt, a diadalt: *a jövőt!*

1. Egy agg próféta betegágya mellől jövök én is hozzátok. Jövök, hogy odahívjalak téged, te tétovázó, te bálványozó, te

remegő, te kétségbeesett magyar jelen, ahhoz a betegágyhoz, hogy a kezedet összekapcsoljam az öreg prófétai kézzel és — Istenednek üzenetét tolmácsolva — megéreztessem és megérttessem véled a jövő útját és a győzelemnek titkát.

A beteg, öreg próféta a Kollégium. Miért mondanám, hogy a debreczeni kollégium, miért mondanám, hogy a református kollégium? Hiszen azok az eszmények, azok a nevelő hatások, az a lélek, amelyeket e név: „a kollégium”, a tiszántúli magyar ember számára magában foglal, épúgy mind, en helyi, felekezeti, pártszemponton felülemelkedő országos és nemzeti tulajdon és erő, harci szekér és hadsereg, mint ahogy az volt Izraelben az igazi prófétáknak, az Elizeusoknak a lelke. Ez a kollégium a te számodra, te szenvedő, te küzdő, te vérző, tie csonka mai magyarság, te királyi tulajdonokkal felruházott, Istenedtől annyi nemes vonással megáldott és mégis olyan kishitű, olyan bálványimádó, olyan bűnös és olyan balga magyarság — ez a kollégium a te számodra élő, megtestesült prófécia, mert a múltadnak teremtő hatalmát jelenti és képviseli, azét a múltét, amelyben örökkévaló lélek lakozik.

Mi ez az örökkévaló lélek? Az igazság és a szabadság lelke. Az élő Isten fensége és jósága előtt mélységes alázattal és hállával leboruló, de emberarctól sohasem rettegő, az Isten lényében boldog megittasulással önmagának ösképére ismerő lélek; az Istent a hit és a tudomány alkotásaiban és művelésében, a haza és nemzet szeretetében és építésében, benső, szent és vigasztaló engedelmisséggel szolgáló nemes szellem. A tiszta evangéliumtól megragadott s azt élete sorsának és vezéricsillagának tekintő magyar lélek. Az imádság és a munka lelke. *A kálvinizmus lelke*. Lélek, amely dicsőült alkonyi sugárként vonja be egy negyedfélszázados múlt tisztos romjait — de százszor dicsőültebb hajnalsugárként mutatja a biztos utat a jelen vér- és könnyözöne fölött a jövő felé.

A kollégium a hagyomány, — de az a hagyomány, amely fölött a haladásnak éber, ifjú génusza áll őrt a maga tiszta lángú, kiolthatatlan szövétnekével. A kollégium az eszmény — de az az eszmény, amelynek tiszteletére nemcsak a kegyelet int, hanem a jelen élet legsürgetőbb, legkínzóbb szükségletei is. Más ideálok, az igaz Isten imadásának és a nemzeti élet alakításának és szolgálatának másfajta fölfogásai szintén bírhattak a múltban jelentős szereppel, reális szükségleteket tölthettek be népünknek életében és ezért teljes tiszteletünkre és őszinte hállánkra érdemesek. De csak a kollégium lelke, de csak a magyar kálvinizmus nemzetnevelő szelleme az, amelyben nem csupán múltbeli értéket vagyunk kénytelenek látni, hanem a jövő zálogát is. Csak az a szellem, amelyben a reformátusok debreczeni főiskolája tizenkét magyar emberöltőt felnevelt: csak annak az

igazságnak a szelleme, amely szabadságot ad és szentté teszen; csak annak a tudománynak a szelleme, amely legbensejében istentisztelet, csak annak a munkának szelleme, amely legbensejében imádság, csak annak a keresztyénségnek szelleme, amelynek tüzeben maradék nélkül, salak nélkül olvad eggyé a haza és az egyház, a nemzet és az emberiség szolgálata: csak ez a szellem lehet a biztosítóka, az ihletője és a kivívója Magyarország föltámadásának! Harci szekér, ló és lovag, ágyú és tankok haláltokádó erőssége készen állhat mellettünk is és ellenünk is: ez a szellem—ez a múlt, mely jövő is, ez a jövő, amelynek jelenné kell válnia — végtelenül erősebb nálok: megmarad akkor is, ha amazok pozdorjává töretnek, és viszont, ha ez kihuny, vele együtt zuhannak a megsemmisülés örvényébe Izraelnek minden szekerei és lovagjai.

Kinek fejedem a korona fénye megtört, ki rettegsz a jövőtől bűneidnek súlya alatt: óh, hogyne akarnád hát összekapcsolni kezedet a te prófétádnak kezével, te bús, te könnyelmű magyar jelen — én vétkes népem, én rossz népem: ah, mégis, mégis királyi népem!

2. De lásd, ez a te prófétád beteg, nagyon beteg. Óh, min! nyújtaná öreg kezét feléd, hogy eszményeinek Istenből merített ereje átjárjon téged — és még csak fölemelni sem tudja magától azt a csodatévő kezét, annyira meglankasztották annak izmait, megapasztották annak erejét a rémületesen nehéz idők. Brutális anyagi létküzdelmek kötik meg a Kollégium prófétai lelkének szabad szárnyalását, mindennapi kicsinyes, emésztő gondok fojtogató köde homályosítja el örökletes, tiszta fényének jótevő sugárzását. Magyar jelen, menj hát és ragadd meg azt a drága ör?eg kezét, amely erőtelenül keres és vár téged s amelynek elgyöngült, de most is ihletett fogása nélkül — hiába feszítet a húrt — nem találsz célba.

Járulj oda a betegágyához. Nemes, dicsőséges út az, amelyen odajárulsz. Járták azt teelőtted fejedelmek, nagyurak és nagyasszonyok; járták azt tisztos polgárok és polgárnők, nagy-szívű, hősi önmegtagadású kálvinista papok; járta a magyar nemzeti társadalom egész születési, szellemi és erkölcsi előkelősége negyedfélszáz éven keresztül. Tőled nem kívántatik egyéb, csak egy morzsányi hányada mindannak a hatalmas áldozatnak, amelyet elődeid hoztak a debreczeni kollégiumért: ha meghozod ezt az áldozatot — ezt és nem többet — megmentetted a haldokló prófétát, erejét összekapcsoltad a magadéval és kivívtad jövődet, — ha közönyösen mégy el élet-halál küzdelme mellett, akkor te, magyar jelen, meggyaláztad a szent, az áldozatos, a prófétai magyar múltat és benne önmagadat, és megástad jövődnek sirját.

Óh, közelíts hát prófétád betegágyához, te szegény magyar

jelen. Borulj le oda, és zokogva és jajveszékelve bánd meg minden bűneidet. Bánd meg közönyödöt a nemzetnevelés szent ügye iránt. Bánd meg a könnyelműségedet, amellyel ledér dalok közt ástad s majd azután képmutatón kegyes zsolozsmákat zengve ékesítgetéd tulajdon prófétáid sírját. Bánd meg, óh, bánd meg egyszer már igazában a bálványimádásodat: hogy az anyag erejét többre becsülted és hatalmasabbnak tartottad a szellem erejénél, hogy cifra és utálatos bálványoltárokon, a pártpolitika, az egyéni és osztályönzés, a hatalmi kérdések, a múltó és piszkos hasznok és örömök oltárain égetted el a testedet és a lelkedet — amíg az igaz Isten, a krisztusi eszmény, a krisztusi élet és a keresztyénség lelkétől megszentelt honszerelmem fehér oltárán hamvába holt a szent tűz. Bánd meg minden bűneidet agg prófétád betegágyánál, te szegény magyarság —, ragadd meg eltörődött, kiaszott kezét és halld meg gyöngö, de tiszta, parancsoló szózatát: *„Végy kézívet és nyilakat / Nyisd ki az ablakot napkelet felé és — lőjj!”*

Nyilaid az ifjúság, mellyel jövödöt — jobb, méltóbb, neme-
sebb, magyarabb, feltámadott jövödöt — kivívhatod. Míg gyer-
mekeid vannak, magyar népem, akiket te komolyan és elszán-
tan *jobbakknak* akarsz tenmagadnál: addig nincs veszve semmi
és addig nem kell félned ellenségeidtól, mert „mint a nyilak a
hősnek kezében, olyanok a serdülő fiak. Boldog ember, aki
ilyenekkel tölti meg tegzét; nem szégyenülnek meg, ha ellen-
séggel szólnak a kapuban” (127. zsolt. 4—5.) — így jelöli meg
ihletett képben minden nemzetnevelés szent célját a zsolotáríró.
De az ablakot ki kell nyitni Napkelet felé, hogy a nyilak hajnali
biborfényben fűrödve, szárnyalhassanak céljuk iránt, ne pedig
a sötétbe, a hidegbe, a sárba hulljanak ki: *az ifjúságnak meg
kell mutatni Krisztust, a lelki világ mindig kelő és soha le nem
nyugvó napját, minden prófécia szent, örök álmát és beteljesült
igazságát* — és a jövőjéért küzdő jelennek össze kell kapcsol-
lódnia a prófécia kezével, a Kollégium szellemével és eszmé-
nyeivel, különben nincs erő, mely a nyilakat elröpítse, nincsen
szabad és mégis szilárd erkölcsi és nemzeti alap, amelyen a ma-
gyar nevelés megállhasson és dolgozhassék, hogy a győzelem-
nek célbataláló nyilaivá, a Krisztus igazsága és szabadsága által
megvalósuló magyar igazság és magyar szabadság bajnokaivá
avathassa a jövő nemzedéket.

*

Magyar jelen: hallod-e, mit suttog öreg, beteg prófétád a te
jövő nemzedéked felől? „Az Úrnak győzedelmes nyila ez, győ-
zedelmes nyíl!” Óh, kelj föl hát terméketlen sárámaidból, fogd
meg a kezét és segítsd őt, hogy aztán a hatalmas Isten, a törté-
nelem és a prófécia örökkönélő Istene ő általa tégedet is meg-
segíthessen!

A szőlőtő és szőlővesszők.

János ev. 15: 5. Én vagyok a szőlőtő, ti a szőlővesszők. Aki énbennem marad, én pedig őbenne, az terem sok gyümölcsöt, mert nálam nélkül semmit sem cselekedhettek.

Jézusunknak ezeket a nagycsütörtöki szavait valami olyan nagy, kivételes és rendkívüli lelki csöndességben kell hallgatnunk, mint amilyen nagy, kivételes és rendkívüli csöndességet kívánnánk meg a természet életétől, ha ki akarnánk hallgatni, hogyan szívódik fel a szőlőtőke rejtett világából s cseppenként hogy hull, hogy csurranik át a bogyók kristálykelyheibe a drága nedű. Ilyen csöndességben kell pedig hallgatnunk e szavakat azért, mert bennük a mi Urunk épen az utolsó vacsorának és az első úrvacsorájának az estéjén az Ő életének és a Vele való életnek legbensőbb, legtitkosabb szentélyébe vezet be a tanítványait és minden hívét. Oda, ahonnan már a mi számunkra nincs tovább; amin túl már a bármi alázattal és áhítattal fürkésző kegyes elme is megbomlanék a látomásnak többé már nem neki való fenséges dicsétől s a legtisztább és igaz istenszomjúsággal legteljesebb szív is megrepedne az elviselhetetlenül boldogságos valóság súlya alatt.

Ennek a szentélynek a titka épen az, hogy Ő a szőlőtő és mi: tanítványai, barátai a szőlővesszők vagyunk. Tehát egyek vagyunk Vele, olyan egyek, amilyen egy csak lehet a tőkével a venyige; és valahányszor szent asztalához járulunk, nem teszünk egyebet, minthogy ráeszmélünk erre a Vele való egységünkre és megújulunk annak erejében és áldásaiban. Nem teszünk egyebet, minthogy mi vékony, törékeny, gyöngévenyigék, együttes hálától remegve mélyedünk el abba a gondolatba, hogy milyen árvák, milyen elszigeteltek, milyen nyomorultak is volnánk mi külön-külön — lemetszve az életadó tőkéről és tűzhalálra ítélve — és mily erősek, mily boldogok, mily áldást hozók vagyunk, legalább is lehetünk együtt, így!

Gondoljuk el, venyige testvéreim, hova lennénk mi, hogyha Urunknak a jósága nem közli vala vélünk ott, az utolsó estén tanítványaival folytatott beszélgetéseiben — amelyekről nem mondhatni meg, a gyöngédségük nagyobb-é, vagy a mélységük, az erkölcsi fenségük-é, vagy a kegyelmi gazdaságuk — az Ő életének és a mi Vele való életünknek ezt a legnagyobb, leg-

szentségesebb titkát is? Ha ott is beérte volna az Úr Jézus azzal, amire szorítkozott az Ő földi, testi, történelmi, látható életének a legnagyobb részében: hogy tanít és példát ad? Óh, hogyha Jézus nagycsütörtökön este beérte volna azzal, hogy odatárja tanítványai elé az alázatosság nagyságának legdicsőbb példáját és jelképét, amidőn Ő, a Mesterek Mestere és Királyok Királya, a vacsorától felkelvén, tanítványainak a lábát megmosá és ha beérte volna azzal, hogy nagyszerűen, hódolatrakészítő és mégis lebilincselően gyöngéd és egyszerű szavakban még egyszer a lelkekre köti övéinek a szeretetnek régi, de annyira új parancsolatát, — mily fájdalmasan sivár, mily nyomorúságosan szegényes volna akkor a felelet a mi református keresztyén hitvallásunknak arra a folytonosan megisméltendő kérdésére, ami különben sohasem kétséges feleletet váró alapkérdése kellene hogy legyen minden öntudatos, igaz keresztyén szívnek, életnek; mi hasznunk van hát nekünk az egész Jézusból, micsoda ajándék, micsoda jótétemény ő mireánk nézve?

A jó példa mindig vonzza bámulatunkat, de minél nagyszerűbb és minél tisztább, annál jobban le is sújt tehetetlenségünknek érzetében, amikor követni akarnók, de nem bírjuk. Az erkölcsi törvény hódolatra készít felülmúlhatatlan fenségével, de el is rettent alku nem ismerő föltétlenségével. Jézus mint példakép, örök eszményünk marad, de láttán egyre beleyilallik a szívünkbe a megvalósíthatatlanság kínos érzete, leverő bizonyossága. Jézus mint törvényadónk örök fenséggel áll felettünk, de legyen bár törvénye, a szeretet, a legszelídebb és a legemberiesebb törvény is, mi mégis szégyenkezve görnyedünk meg alatta és vasvesszőnek érezzük azt, mely ítéletes erővel sújthat le bármikor a mi szegény, szeretetlen, bűnös szívünkre, életünkre.

Ámde — oh hála, hála! — Jézusunknak utolsó szava az utolsó vacsorán nem ez val a: engedelmeskedjete törvényemnek, nem is ez: kövesséte példámat, hanem ez: nőjjetek össze énvelem, maradjatok meg énbennem, mert nálam nélkül semmit sem cselekedhettek!

Ez azt a mérhetetlenül nagy kegyelmi segítséget jelenti, hogy Jézus nemcsak eszménykép és nemcsak törvényadó: Jézus életforrás. Oly eszmény tehát, amely a tőle legtávolabb állót is képes a maga titkos, gyöngéd erejével magához forrasztani és olyan törvény, mely amidőn lesújtott, már föl is emelt, amidőn megsebzett, már meg is gyógyított.

Vagyis a mi Urunknak nemcsak a tanításra és a példaadásra van ereje — ebben különbözik a világ minden más nagy profétájától, erkölcstanítójától, vallási herosától — hanem van ereje, titokzatos, rejtett, de minden igaz tanítványi szív előtt mindennapos tapasztalásban nyilvánvaló ereje arra is, hogy azokat, akiket Ő szeret s akik Őt szeretik, át is formálja taní-

tásai szerint, példája képerre. Van hatalma nemcsak arra, hogy követelje az erőt, hanem arra is, hogy adja azt. \an, óh, van hatalma nemcsak arra, hogy övétől a szeretet és az igazságosság, a jóság és a szentség gyümölcseit megkívánja és számonkérje, de arra is, hogy maga kiteremje bennük azokat a gyümölcsöket.

Mindez pedig azért van, mert Ő egygé akart lenni velünk, nekünk akarta ajándékozni önmagát. Eggyé lett, ahogyan a tőke a venyigékkal, holott erő és hatalom dolgában végtelenül különbözik a kettő: mert csak a tőkének van önmagában való életereje, a venyigének nincsen s hogyha lemetszik a tőkéről, nyomorultul pusztul el. Ám a tőke mégis eseng a venyige után; ifjúnak, erősnek, boldognak, karcsúnak, zöldellőnek, illatozónak és gyümölcsözőnek akarja látni azt és maga beéri félig földalatti életével, szerény, sáros, ütött-kopott külszínével, csak-hogy a venyige viruljon és gyümölcsözzék; nem akar másképp élni, csak annak az életében.

Jézus is élhetne önmagában dicsőséges, boldog, örömteli, fenséges királyi életet, de Ő nem akar élni, csak mibennünk, venyige-testvéreim. Ezért vállalta a tőke életét, ezért szállott alá a kínhalálnak, sőt az Istentől való elhagyatottság poklának a mélységeibe, mert venyigéi számára, kiket magába akart oltani, csak itt, az Ő kinszenvedéseinek megalázkodott teljességében, az Ő halálának tökéletes elvégeztettségében fakadhatott föl a gyümölcstermő életforrás: a szeretet, mint nemcsak példa és nemcsak parancsolat, hanem megváltó, életátalakító, isteni erő.

Jézus parancsolata azt jelenti: teremj gyümölcsöt; példája azt jelenti: teremj olyan gyümölcsöt, amilyen én vagyok; de halála ezt jelenti: Nézd, én egészen a tied vagyok, hogy benned, általad gyümölcsöket teremjek és hogy te légy egészen az enyém!

Óh, hát jertek ti szőlővesszők, szívjunk magunkba mind a tőke rejtett, áldott mélységeiből gyümölcsöző életerőt! Jertek ti társtalan, ti szomorú, ti gyöngye élet: boruljunk mind együtt oda a Jézus kebelére, érezzük meg most, hogy mind egyek vagyunk, mert egy tőke erejének a részesei vagyunk! Jertek vad vesszők, bűnös lelkek: Ő átalakít benneteket szent, tiszta életnedveivel, hogy dús, édes, aranyló gyümölcsöt teremjete. Jertek ti elburjánzott vesszők, gögös lelkek: Őnála nélkül semmit sem cselekedhettek; a gyümölcs, ami látszik rajtatok, csak mesterséges, hazug, lopott dísz, nem életből származott élet!

Jertek, jerünk mind, szőlővesszők, a királyi szőlőtő életével való egyesülésünk fölfrissítésére, megújítására! Merítsünk életet a halálból, hová megtapasztalhatunk magunkban a föl-tamadását!

Keresztyén unió*

János ev. 10: 16/b. És lészen egy akol és egy pásztor.

Réges-régóta közbeszéddé, szálló igévé lettek már magyar bibliafordításunknak ezek a szavai. Milliók szívéhez van hozzá-növe a bennük kifejeződő idyllikus és mégis oly nagyszerű kép. Hiszen — mondják — mi is volna krisztusibb eszmény, mint azoknak, akik az Ő nevééről nevezik magokat, megszabadulása minden különleges felekezeti korláttól, teljes, végleges és *lát-ható* egysége? Mi volna természetesebb törekvés, mint hogy azok, akiket úgyis százfelé szakgat a faj, a nyelv, a politika és az érdek, legalább a vallás terén ismerjenek el vagy alakítsanak ki valamely egységes irányítást s ha semmi másban nem is, legalább a Krisztus követésében igyekezzenek a szeretet és a béke egy zászlója alá tömörülni? Óh, és mit lehetne forróbban óhajtania minden magyar szívnek, mint azt, hogy ha már sehol máshol nem remélhető is a közel jövőben a felekezeti válaszfalak leomlása, a *keresztyén unió* — hát akkor is valósuljon meg legalább *miközöttünk, magyarok között*, a mi boldogtalan nemzetünk életében, amelyet úgyis vetekedve tép darabokra, *belülről* tán még jobban, mint kívülről, a világörület megannyi démona?

Azt hiszem, senki sincs itt közöttünk — magam a legkevésbé —, aki mélyen át ne tudná érezni az „egy akol és egy pásztor” képeinek és eszményének, vágyának és törekvésének nagy érzelmi és hangulati értékeit. És tudom, hogy nagyon sokak részéről a tapintatlanság, a kegyeletlenség, sőt a kegyetlenség vádjának teszem ki magamat, hogyha most, evangéliumi igehirdetői kötelességem parancsára, egy pillanatra szembe-helyezkedem ez érzelmi és hangulati értékekkel — *egy magasabb érték nevében*. Ez a magasabb érték az *igazság*: a történelem igazsága és a Jézus igazsága. Ez az igazság kötelez ez alkalommal annak a nyílt kimondására, hogy *Jézus ezeket a szavakat: „lészen egy akol és egy pásztor”, így nem mondta soha*. Az evangéliumnak egyedül hiteles, eredeti görög szövegében így olvassuk ezeket az ő igéit: „és lészen egy nyáj és egy pásztor”. És e szavaknak a közvetlenül megelőzőkkel való összefüggése

világosan igazolja, hogy Jézus *nem* ils *mondhatott mást*. A 16. vers első felében, ahol az eredeti szövegben is *akol* található, Jézus az *akol* alatt nyilvánvalóan a zsidóság *szűk nemzeti és vallási korlátait érti*; az aklon kívül való más juhok alatt pedig a *pogányokat*, akiket Ő, a világ Megváltója, életével és halálával épügy magához akar és fog kapcsolni, mint a zsidóságból lett híveit. Az ő áldozatával megszentelt zsidók és pogányok együtt fognak majd alkotni — mit? Talán egy, a réginél tágasabban mozogható, de mégis csak körülzárt új akoltársaságot? Nem, hanem egy szabad és boldog *testvérközösséget*, amelynek egyetlen őrizője és táplálója, egyetlen ura és kormányzója, egyetlen belső korlátja, tehát egyetlen *egysége* lesz: Ő maga, a Jó Pásztor. „És léssen egy nyáj és egy pásztor”. Jézusnak sem a szavaiba, sem a gondolataiba nem lehet tehát belemagyarázni azt, hogy ő a régi helyett egy új aklot, azaz új, külsőleges vallási korlátokat akart és ígért volna a hívő lelkek számára. Jézus, ellenkezőleg, *lerombolta* Izrael régi aklának merev és szűrés sővényfalát s végtelen mezők dús és örök virányaira terelte ki az onnan és máshonnan összegyűjtött nyáját. *Jézus gondolata nem az akol külső egysége, amelyet a kerítés biztosít, hanem a nyáj belső egysége, amelyet a pásztor személye teremt.* Ti erre megdöbbenve kérdezhetitek: de hát akkor mivel állunk itt szemben? Szándékos hamisítás műve, vagy elemi tudatlanság jele ez az évszázadokon átöröklődő helytelen fordítás: „*egy akol és egy pásztor?*” Egyik sem. Valami nagyon nagy, komoly, szent dologról van itt szó: *az eszme hatalmáról az emberi lélek fölött.* Egy eszme hatalmáról, amely erősebb, mint minden tudós igazságszeretet és minden fordítói pontosság. Annak az eszmének a hatalmáról, amelyik évezredek óta uralkodik nemes és mély keresztyén szívek milliói fölött: *hogy a keresztyének halhatatlan egységének látható alakban is ki kell fejeződnie, hogy a nyáj egységét csak az akol egysége biztosíthatja.* Ez az eszme volt az, aminél nagyszerűbb még sohasem mozgatta meg az emberiség tömegeit. Ez az eszme volt az, ami valami titokzatos és lebírhatalan erővel vezette az újszövetség első latin fordítóinak tollát, a becsületes és hű tolmácsokból egy pillanatra merengő álmódokat formált — és az egyszerű, boldog *tény és valóság*, az *egy nyáj* helyett, a fényes, a nagyszerű *álmot*, az *egy aklot* adatta velük a Jó Pásztor ajkaira. És ily alakban megrögzítve, az Úrnak szavaival szentesítve, évezredek hatalommá lett ez az álom a nyugati keresztyénség fölött. Átment az összes élő nyelvek úgy kath., mint prot. bibliafordításaiba. Varázserejét sem a reformáció, sem az újkori felvilágosodás, sem semmiféle más modern kritika, elmélet, reform nem bírta megtörni. *És nem is törheti meg soha, annyira mélyen emberi.*

Az egy akol álma mindaddig uralkodni fog a keresztyén szí-

veken, amíg azok valamennyien meg nem ragadják s együttes hittel és munkával ki nem fejezik az *egy nyáj valóságát: az emberi és ép ezért megvalósíthatatlan fantáziakép helyett az isteni és ép ezért már meglevő, mindnyájunktól csak egy szív-dobbanásnyira eső, örök, való tényt.*

1. Az egy akol álmában egy mély és egyetemes emberi vágy jut kifejezésre. Ez a vágy alapján ugyanaz, mint amellyel a harc után a békét, a zűrzavar után a tiszta helyzetet, a bizonytalanság után a bizonyosságot áhítjuk. Az emberi lelket, amint a maga egységének tudatára jut, a világban is csak az *egység* nyugtathatja meg és elégítheti ki. És minél jobban szétszórja és megzavarja, kifárasztja és megkínozza a világ sokfélesége: annál mohóbb szomjúsággal epekedik az egység után és annál szenvedélyesebb makacssággal tapad ennek az egységnek a képzelet sugárecsetével megfőstött képéhez. Vájjon ki ne ismerné ezt a vágyat, ki ne ápolná ezt az érzést — épen ma? Melyikünk nem tapasztalta még a világbéke *álomképének* biztató, vonzó, csábító hatalmát? Melyikünk lelkét nem vigasztalja és nem kecsegteti ma az *Európai Egyesült Államok* merészen nagyszerű eszméje? És melyikünk nem érez mély emberi szolidaritást az emberiség mindama nemes álmódóival, akik már évezredek óta festegetik, mámoros szemmel és remegő kézzel, az ilyen és hasonló képeket — világotúpiákban, jövő századok regényeiben?

A nagy egység-álmok e fényes táborába tartozik bele az egy akol is. Ez az álmokép is annyira emberi, hogy tulajdonképen sokkal régibb, mint maga a keresztyénség. Visszanyúlik azokba az ősrégi időkbe, amikor *a vallás még teljesen elválaszthatatlan egységet alkotott a politikával.* Amikor még a legelső alattvalói kötelesség az ország vagy az uralkodó isteneinek tisztelete volt és a meghódított népek hekatombája volt a legkedvesebb áldozat a hódítók isteneinek oltárain. *Ezekben az időkben a világbéke után való sóvárgás természetesen járt együtt a vallási egység-képének megálmodásával.* Ezért volt logikus dolog, hogy a *valóságok és kultuszok egységének gondolata először az első igazi világbirodalomban: a rómaiban vetődött fel, nemes pogányt körökből.* És ezért volt kényszerű dolog, hogy mikor a római birodalom hatalmas politikai egysége összeomlott s a világbéke már-már megvalósult álma ismét továbbroppent a halandó szemek előtt: akkor tovább kezdte álmodni ezt a csodás álmot az egyetlen hatalom, amelyik épen megmaradt a nagy összeomlásból s amelyikhez mystikus reménykedéssel tapadtak a vad kor megsanyargatott és kifosztott lelkei.

Ez a hatalom volt a római keresztyén egyház.

És ő álmodta ezt az álmot s álmodja mindmáig. Álmodta harcias energiával és elmélyedő rajongással. Álmodta egekig

csapkodó reménykedéssel, amikor úgy hitte, hogy közel van a megvalósulásához. És álmolta csöndes, áldozatos hűséggel akkor is, amikor minden össze/esküdni látszott, hogy kigúnyolja és meghazudtolja ezt az álmot. Álmodta olyan névvel, olyan elevenen, hogy kénytelenek voltak utánaálmodni azok is, akik különben a Lélek sugallatára már rég szakítottak vele. Vele álmodták ezt az álmot a nagy reformátorok. Vele azóta is számtalan evangéliumi lélek. Vele ma is egy sereg legjava keresztyén az Evangélium és a Biblia egyházaiból, akik a világháború után törhetetlen bizalommal vették föl egy már régebben megindított világmozgalom szálait a keresztyén egyházak „*hitének és rendtartásának*” egységesítése érdekében.

Lelkünk legtisztább és legőszintébb kegyeletével nézzünk föl hát, testvéreim, erre a nagyszerű álmra, „mert oly emberi”. S ha ezzel a kegyelettel éltünk át és értettük meg emberi voltát: akkor tudni fogjuk azt is, hogy miért *megvalósíthatatlan*. Épen azért, mjsrt emberi, mert *csak* emberi, mert *nagyon is* emberi. Emberi, *mert nem magának a vallásnak, a keresztyénségnek isteni élete termelte ki önnönmagából, hanem a keresztyén eszmének és a politikának házasságából született meg*. Emberi ez az álom, mert bármely alakjában is — hangoztassák akár a Vatikánból, akár valamelyik protestáns világkonferencia elnöki székéből — *tragikus végzetességgel összeveti a végtelennel a végest: a keresztyénség, az evangélium örökkévaló és abszolút értékével és igazságával az emberek alkotta formák, tételek, törvények, jogrend viszonylagos és ideigvaló értékét és igazságát*. Emberi, óh, nagyon emberi ez az álom, mert minduntalan elfelejteti az emberiséggel Krisztusnak, a királynak szavait: *Az én országom nem e világból való*.

Nekünk, evangéliumi keresztyéneknek lelkünk minden erejével ragaszkodunk kell e szavak mély, örök igazságához. Ragaszkodnunk kell ahhoz, hogy *a Krisztus országa azért nem e világból való, mert egy végtelenséggel több, mint ez a világ*. Ragaszkodnunk kell ahhoz, hogy aki egyszer a Jézus Krisztusban megtalálta Istenét és életét, szabadságát és üdvösségét, annak lelkében egy oly csodálatos életforrás buzog, amelyet nem lehet kimeríteni sem kristályedényekkel, sem fakupával és nem lehet agyonszabályozni erős gátaikkal és művészi zsilipekkel. Ragaszkodnunk kell ahhoz, — hiszen történelem és tapasztalat egyaránt hangosan kiáltja — hogy Krisztus élete az emberiség életében egy olyan csodás, szabad, gazdag, örök tény, amit semmiféle filozófiai formulával nem lehet maradék nélkül fölérteni és semmiféle jogi formulával nem lehet örök időkre fegyelmezni és egységesíteni. A hittan — *minden* hittan — csak gyermekdadogás e tény egyik vagy másik oldalának véges emberi szellemtől telhető kifejezésére. Az egyház — *minden* egyház — csak gyarló technikai berendezkedés, megtermékenyíteni e hatalmas áradattal egyik vagy másik emberi közösség életét és

kultúráját. A kultusz — minden kultusz — csak töredezett zsolozsma, dicsőíteni azt, akinek igazi megdicsőítő je csak önmaga lehet; csak gyarló symbolika, kiábrázolni a kiábrázolhatatlant, testben és árnyékban jeleníteni meg azt, aki merő Szellem és tiszta Valóság.

Egy aklot kívánni — tehát formák merev világegységét tanban, egyházalkotmányban és istentiszteletben — nem annyit jelent-é, mint szántszándékkal megfosztani magunkat ettől a Krisztusban bírt dicsőséges gazdagságtól? Nem annyi-e, mint egy fényes álom szemlélése közben hátat fordítani egy ezerszerte fényesebb valóságnak: elfordulni a láthatatlantól és a láthatóra nézni, amelyik ideigvaló — még hogyha álom is — és elmúlik, mint minden álom, mint a világ és annak minden kívánsága?

Testvéreim, meg ne csalatkozzunk tehát: *az egy akol és egy pásztor nem a Jézus szava és nem a Jézus akarata és ígérete.*

2. Az Ő szava, akarata és Ígérete: *az egy nyáj és egy pásztor.* Emberi álmok helyett isteni valóság. Egy olyan tény, amelyik csak azért *lesz* meg, mert már *megvan*. Egy olyan egység, amely már örökérvényű módon *meglett*, mi több, *megvan* az *örökkévalóságtól* fogva — és ezután csak a mind teljesebb *kibontakozása, megnyilatkozása* következhetik.

„*Nem ti választottatok engem — így szól Üdvözítőnk tanítványaihoz és minden hívéhez —, hanem én választottalak titeket*”. Minden keresztyén lelket már az örökkévalóságban egy csodás delejtűvé formált a kiválasztó kegyelem. Delejtűvé, amely megannyi reszkető ingadozás után is meg kell, hogy kapja végre az őt egyedül kielégítő és megnyugtató irányát és helyzetét: *Jézust*. Minden keresztyén lélek úgy van formálva öröktől fogva, hogy bármelyik akolban meg tudja hallani egyetlen pásztorának hívó szavát, bármelyik akolban az ő keze alá tud nevelődni és bármely akol kapuja Jézushoz vivő út lehet a számára. És ez megfordítva is igaz. Maguknak az akioknak, a látható keresztyén egyházaknak, felekezeteknek, szektáknak sincsen egyéb rendeltetésük, mint az, hogy a Jézus számára neveljék az ő nagy, közös, egy nyájának tőle öröktől fogva kiválasztott tagjait. Minden akol értéke egyedül attól függ tehát, hogy a maga sajátos módján mennyivel tudja időről-időre szaporítani ennek a nyájnak a számát. Minden akolnak Jézus a gazdája és egyetlen törvénye: *engedelmesség a nyáj ura iránt.*

Ebben áll az igazi keresztyén unió.

Ezt az uniót tehát nem kell megcsinálni, mert ez *megvan az örökkévalóságtól fogva*. Ezt csak meg kell ragadnunk, mint boldog és elidegeníthetetlen birtokunkat; csak egyre öntudatosába kell tennünk, hogy minél teljesebben kibontakozzék; csak élnünk kell vele, hogy minél elevebben tapasztalhassuk a valóságát, minél gazdagabban az áldásait.

És micsoda ennek az útja?

Kettős: az *ismereté* és a *szerepeté*. Először is: igyekezzünk *fölsismerni egymásban a Jézus nyájának tagjait*.

Ha jól meggondoljuk, pusztán csak művelődési szempontból is meglehetősen nagy szégyen az, hogy mi, annyiféle felekezetű magyar és nem magyar keresztyének, itt élünk ebben a hazában egymás mellett, jól-rosszul összeférve, évszázadok óta — és egymásnak a keresztyénségéről, egymás keresztyén egyházának jelleméről, gondolatvilágáról, egyéniségükben páratlan vallásos értékeiről, hőseiről és alkotásairól, valljuk meg, ma sem tudunk többet, mint tudtak őseink. Az ő kölcsönös tudatlanságuk a korukkal járó kölcsönös gyűlölködésből, félreértésből, lenézésből, eretnekítésből származott —, de merem mondani, nem volt sem annyira sötét, sem annyira szégyenletes, mint a miénk, amelynek forrása a legtöbb esetben csak egyszerű lelki lomhaság és barbár közöny. Protestáns testvérem, a te szívedet és elmédet megérintette-e már valaha valami a római és a keleti egyház valódi krisztusi értékeiből? Tudsz-e te gondolni a nagy szentek csodalátásaira másként is, mint csak elnéző mosollyal? Loyolára és a jezsuita-rendre másként is, mint csak nyugtalan ellenszenvvel? A görög egyház nehéz tömjénillatú mysteriumaira másként is, mint csak öröklött idegenkedéssel? Tudod-e te azt, amiben, lásd, még a mi szent türelmetlenségtől izzó reformátor őseink sem kételkedtek soha: hogy a római és a keleti egyház megszakítatlan sorban nevelte és neveli évezredek óta a Krisztus nyája számára a krisztusarcú lelkek seregeit? És általában: eljutottál-e már te oda, protestáns testvérem, ahová el kellene jutnia minden öntudatos protestánsnak és általában minden, a maga egyházát öntudatosan becsülő keresztyénnek — oda, hogy fölsimerd a keresztyén értéket, a Krisztus felé fordult lelki életet *minden más* keresztyén egyház tanaiban és életében is, de *azután azt tudd mondani: mégis* ragaszkodom a magam egyházához, mert olyan kielégítő világnézetet és annyi életlendítő erőt mégsem tudna nekem más *egyház* adni, amennyit és aminőt ad az enyém? Mi a te protestáns egyéniséged, jellemed, hitvallásod, testvérem: vájjon csak egy szűk és sötét karám-e, amely elzár a jó Pásztortól, vagy pedig tágas arany ajtó, amelyen át *te* legkönnyebben oda tudsz találni Ő hozzát?

Természetesen más keresztyén egyházak tagjai számára ugyanily joggal föltehetnék ilyen kérdéseket. De nem teszem, hanem rajok bízom, hogy tegyék fel *ők* egymásnak. Mert ez nekem csak jogom volna, nekik ellenben kötelességük. Én tehát csak azt kérem, hogy a magunk aklának a kapuja legyen mindig tárva-nyitva. Én csak azt szeretném, hogy a mi sövényünk-nél ne fogynának el soha a csodálkozó szemek, amelyek mernek, tudnak és szeretnek át-átpillantani a szomszédba is, ott boldog örömmel tudják fölfedezni testvéreiket, ugyanazon

nyájnak a tagjait, de azután kétszeres szeretettel és becsüléssel ragaszkodnak tovább is a maguk aklához, mert érzik, hogy olyan otthonuk, olyan Krisztusra nevelő iskolájuk mégsem lehetne sehol másutt. Én azért szeretnék veletek együtt dolgozni és imádkozni, hogy mi, mint jó, hü, öntudatos protestánsok legyünk az elsők, akik belenövünk ebbe az egyetlen valódi keresztyén unióba — hogy hordozzuk mind a szívünkben és igazoljuk napról-napra teljesebben egy nagy protestáns unió-rajongónak (Bucer M.) szent bizalommal teljes fölkiáltását: „*Lehetetlen, hogy a Krisztus tagjai valaha is meg ne érezzék a közöttük levő rokonságot és a Krisztusban, mint közös fejükben való összeköttetésüket*”.

Ennek az útja azonban nemcsak az ismeret, hanem a *szeretet* is. E kettőnek mindig párhuzamban kell haladnia egymással. És e kettő közül emez, a szeretet a „kiváltképen való út”, amint Pál apostol mondja; mert ez van hivatva arra, hogy amannak, a pusztá ismeretnek gyarlóságait kiegészítse. *Megismerni* egymás vallásos jellemét és értékeit — a pusztá megértés útján, az elfogulatlan vizsgálódás és bírálat eszközeivel — nem mindig és nem mindenikünknek van módunkban. Tanultság, műveltség hiánya, neveltetésbeli egyoldalúság, örökletes temperamentum — mázsányi akadályokat gördíthetnek a legőszintébb megismerő szándék útjába is. Ellenben egymás szeretetére mindig és mindegyikünknek nyílik alkalmunk. A szeretet, a maga állhatatos türésevel, készséges szolgálatával, győzelmes megbocsátásával előbb vagy utóbb elsöpör az útból minden félreértést és minden előítéletet. Nem tudod megérteni máshitű keresztyén testvéredet? Bálványozás, babonaság, farizeizmus megbélyegző ítéletei lebegnek örökké az ajkadon, amikor róla szólsz? Szeresd őt, szolgálj neki; adj alkalmat neki arra, hogy az ő szíve is gyűljön föl viszontszeretetre irántad és a te szívedből bármily gyöngén kisugárzó isteni élet iránt. És akkor majd igazán és mélyen meg lógod ismerni és meg fogod érteni őt, mert látni fogod, hogy az ő szívéből is ugyanaz a krisztusi arc ragyog vissza reád mégpedig talán dicsőbben, tüzesebben — amely arccal te fordultál őfeléje.

Talán mindnyájan ismeritek a Lukács evangéliumából azt a kimenthetetlenül mély és utolérhetetlenül szép történetet, amikor a feltámadott Jézus az emmausi úton megjelenik két csüggedi, szomorú ábrázatú tanítványának. Azok nem ismerik meg őt, pedig Jézus hosszas beszélgetésbe kezd velük és Mózesről és minden prófétáktól fogva magyarázgatja nekik az írá- sokban, hogy ennek így kellett történnie: a Messiásnak szenvednie kellett és úgy menni be az ő dicsőségébe. Közben bealkonyodik és a Mester elválni készül tőlük. De ők gyöngéd erőszakkal megmarasztják és estebédhez ültetik a kedves ismeretleni: „*és lőn, hogy mikor leült velük és kenyeret vétén, meg-*

áldá és megszegvén, nékik adá, akkor meg nyilatkoznak az ő szemeik és megismerék őt”.

Testvéreim, a magunk s a más emberi gyarlóságának közös terhe az, hogy a Róla szóló „írásmagyarázatokban”: tanokban, hitvallásokban sokszor nem tudjuk világosan fölismerni a mi Megváltónkat. De emberi lelkünknek közös, áldott formáitása az, hogy egy dologról mindig, minden alakban és minden helyzetben fel tudjuk Őt ismerni: *a kenyérnek megszegéséről.* Arról, ha valaki az Ő nevében jó hozzánk. Arról, ha valaki az Ő életének áldásait — a békét és a megnyugvást, a gyógyító, tápláló, hegyeket mozgató hitet, a kereszthordozó és harcos hősiességet — sugározta át a mi életünkbe a maga életének alázatos transzparensén keresztül. Oh, boldogok és erősek azok a keresztyének, akik így tudják megajándékozni egymást a maguk Jézusával! Boldogok és erősek, mert széttéphetetlenül egyek; mert nap-nap után jobban teljesül bennük a Jézus főpapi imája: *„hogymindnyájan egyek legyenek, amint te én bennem Atyám, és én te benned, hogyők is egyek legyenek mi bennünk...”*

Oh, egy nyája egyetlen pásztorodnak: halld meg az ő szavát minden akolban, és menj utána, mindig csak utána, hogy az ő akarata, ígérete és imádsága szerint „tökéletesen eggyé” lehess. Jézus megtartja szavát!

Hitvallás*

*Ap. Csel. 3:40 — 42.: ...és miután előszóli-
tották az apostolokat, megveretvén, megparancsol-
ták, hogy a Jézus nevében ne szóljanak, és elbocsá-
tották Őket. Ők annakokáért örömmel ménének el
a tanács elől, hogy méltókká tétettek arra, hogy az
ő nevéért gyalázzal illettessenek. És mindennap
a templomban és házanként nem szűnnek vala meg
tanítani és hirdetni Jézust, a Krisztust.*

Kedves Atyámfiai — öt esztendő óta talán a leggyakoribb tárgya azoknak az egyházi beszédeknek, amelyeket itt vagy más-
hol hallottatok, a *szenvedés* kimeríthetetlen témája volt. Bi-
zonyosan nagyon sokan vannak közöttetek olyanok is, akiknek
az egyházi szószéknél ezerszerte szívighatóbban prédikált erről
a témáról az élet, a saját tapasztalásuk. Egész világunk kény-
telenül nagy előhaladást tett a legutóbbi évek alatt a *szenvedés
iskolájában* — oh, mennyire valóság most ránk nézve ez a ré-
gebben oly kevésbé átélt frázis! — és ha akadtak is olyan kevés-
számú boldogok, akiknek az egyéni életésorsát nem rázta meg
gyökerében ez a most lezúgott irtózatoss vihar: ma, azt hiszem,
még az ilyeneknek szolidaritása is a közös, nagy emberi szen-
vedésekkel sokkal erősebb és tisztább, mint valaha volt.

Mégis, lássátok -- ettől a mi világunktól, amelynek a szen-
vedés úgyszólván a mindennapi kenyere lett, ettől a gyászruhás,
ettől az éhező, ettől a bánattal, keserűséggel, remegéssel teljes
világtól *egyféle* szenvedésnek távol áll, nemcsak a gondolata,
de hajlandók volnánk azt hinni, hogy még a lehetősége is. Ez
a hitért való, a hitvalló szenvedés. Nemde, ez ma még a
komolyabban hívőknek, a vallásukhoz, egyházukhoz őszinte
szeretettel ragaszkodóknak is meglehetősen kiesett a szemha-
tárukból?! Amennyiben foglalkoztatja is őket, úgy áll előttük,
mint a régmúlt időknek szomorú és glóriás kénytelensége. Ta-
lán még földobog a szívük, amikor fölmerül előttük az apos-
tolorok, az első keresztyének szenvedéseinek s az evangélium
megannyi más hitvallójának és vértanújának az emlékezete;
de aztán megkönnyebbülten sóhajtanak fel: milyen jó és mi-
lyen szép dolog, milyen nagy áldása a szabadító Istennek és
mekkora vívmánya az emberi felvilágosodásnak, hogy ma már

nem kell szenvedni többé a Iliért! Vallásszabadság van, háborítatlanul követelhetjük hitbeli meggyőződésünket és a lelkiismeret zsarnokainak kezéből egyszersmindenkorra ki van csavarva a vérontó fegyver. De hisz valóban ideje is már, hogy legalább egy szenvedéssel kevesebb legyen a világon!

Én sem akarom kicsinyelni a lelkiismereti szabadságnak, a modern világ ez egyik legdicsőbb és legjellegzetesebb javának a jelentőségét. Nem tartozom ugyan azok közé, akik az evangéliumi protestantizmust mindenestől egynek veszik a lelkiismereti szabadsággal s a reformáció lényegét *ennek* a szabadságnak a kivívásában látják; nem, mert énnekem az a meggyőződésem, hogy a reformációban és a protestantizmusban sokkal nagyobb dolgok rejlenek, mint *ez* a puszta formai szabadságjog. Mindamellett azt én is vallom, hogy a lelkiismereti szabadság megalapozásához az egyik, és talán a legdöntőbb jelentőségű csatát a reformáció vívta meg. És ha vannak — aminthogy *vannak* — igazán nemes emberi értékei annak a liberalizmusnak, amelyet ma, részben alappal, részben alap nélkül, annyit ócsárolnak, úgy ezek az értékek az evangélium és a reformáció lelkéből valók. És ma a liberalizmus azért gyöngült meg oly végzetesen, azért állott tőle eredetileg teljesen idegen érdekek szolgálatába és azért lett, a végén, valósággal ellenkezőjévé önnönmagániai, mert elsorvadt az az éleire, amely őt az evangéliumi reformáció szellemével kötötte össze hajdan. — Azonban föl akarom hívni a figyelmeteket arra, hogy ez a modern kultúr-érték is csak olyan, mint valamennyi többi: *amennyit adott az emberi léleknek, szinte ugyanannyit \el is vett tőle*. Hatalmasan kitágította a hitvallás *szabadságának* lehetőségeit, de ugyanakkor rendkívül megapaszttotta a hitvallás *hősiességének* lehetőségeit. A hitvallást, a konfessziót jogi fogalommá, hivatalos rubrikák egyik kérdőpontjává tette és a feledésnek adta át azt a tény, hogy valamikor a hitvallás egészen más dolog volt: nem egy, a keresztlevélbe beírt száraz adatot értettek rajta, de nem is valami nehézkes theologiai iratokat, avult liturgiái formulákat amilyenek gyanánt ma élnek, ha ugyan még egyáltalában élnek, köztudatunkban a különböző „hitvallások” -- hanem értették rajta azt, amit alapigénken az apostolok cselekesznek: *a Jézus nevéért való önkéntes kínszenvedést és az afölött való örömet*. Hitvallóknak, konfessoroknak a keresztyén egyház története nein azokat nevezi, akik különösen szépen el tudták recitálni adott alkalmakkor az apostoli, vagy az athanasiusi, vagy az ágostai, vagy a helvét hitvallást. Hanem azokat, akik, ha tán nem tudták is könyvnélkül azoknak a hitvallásoknak minden betűjét, de örök tartalmukat hatalmas és üdvözítő élmény gyanánt hordozták szívében — és amikor egy egész ellenséges világ tagadni akarta annak a szent élménynek igazságát és valóságát és ki

akarta azt tépni a szívükből, ők tárt kebellet feszültek neki vad rohamának és odakiáltották neki: „*Csak a testemben keresztül! Azt megölkheted, de a lelkem nem a tiéd!*”

Igen — a mi keresztyén, a mi református hitvallásunk minden lapjának minden betűje hitvalló szívek ezreinek piros vérével volt írva eredetileg. A meleg vérből később ártalmatlan tinta lett és józan nyomdafesték — de ezzel együtt az első szerelem forrósága is kihűlt. A hit megszűnt veszedelmes dolog lenni, de ezzel elhanyaglott a bátorsága, meglankadt vagy teljesen el is tűnt világmeggyőző ereje, világformáló lendülete is. És én azt hiszem, atyámfiak, hogy a mi hitünknek ez a hajdani bátorsága, ereje és lendülete nem is fog a maga teljességében visszatérni mindadig, amíg el nem jön egy olyan idő, amelyben megint szükség lesz hitvallásra és hitvallókra. A szeretet minden szorongásával nézek, veletek együtt, a közel jövőbe, amelyben egyházainkra nehéz napok, hitünkre súlyos próbák következnek újra egy század háborítatlan fejlődése után. De engem mély aggodalmaim közepette is boldoggá tesz az a kilátás, az a reménység, hogy még jöhet idő, amikor a hit, *a mi hitünk*, újra veszedelmes dolog lesz, *tehát újra azzá lesz, aminek lennie kell és ami volt atyáink idejében*: valami, amitől a világ fél, amit a világ ki akar küszöbölni, mert érzi, hogy több és nagyobb önála és tudja, hogy le fogja győzni őt.

Erre a félelmesen boldog lehetőségre gondolva, nézzünk ma bátran és nyugodtan a szemébe egy kissé közelebről a *hitvallás kérdésének*.

1. Egyáltalában: hozzátartozik-e a hithez, szükséges dolog-e ma is csak úgy, mint egykoron, a hitvallás, a régi, eredeti értelemben vett, a szív vérével írott konfesszió? Vájjon nem egy régi, fanatikus, forróvérű, naivul abszolút mértékekkel és ellentétekkel dobálózó kornak hősiek fényűzése volt-e csupán az, hogy nemcsak feljebb becsülte a láthatónál a láthatatlant, hanem rá is tette az életét — hogy nemcsak hitt, de meg is tudott halni hitéért?

Ezt a kérdést azért nem fölösleges fölvetni, mert ma a hitnek, a vallásnak egy egészen másféle felfogása van a lelkekben meggyökerezve, mint aminő volt a mi hitvalló őseinké. Ma nemcsak egy, mindjobban terjeszkedő világnézet és politikai párt vörös lobogójára van fölírva, a félreértés és a terror betűivel, a jelszó: „*A vallás magánügy!*” — hanem, valljuk meg, lényegében a vallásnak ugyanilyen felfogása él a lelkekben nagyon sokaknak azok közül is, akik máskülönben méltatlankodva utasítanak el maguktól minden közösséget evvel az uralkodó áramlattal.

Mert nézzük csak meg, a maga legbensőbb magvában és velejében miféle felfogást és miféle követelést is jelent ez a jelszó, hogy: „A vallás magánügy!” Ne gondoljuk, hogy csak azt, amit a szocializmussal és a radikalizmussal együtt kell vallania tulajdonképpen minden modern embernek és elsősorban minden, hitét és egyházát őszintén szerető református keresztyénnek: hogy a vallás ne legyen az állam szekeréhez kötve, ne legyen politikai célok és érdekek szolgája, az állam ne alkalmazzon semmiféle formában hitkényszert, az egyházakhoz való tartozás legyen kizárólag a személyes meggyőződés és elhatározás dolga. Nem, ebben a követelésben, hogy a vallás legyen „magánügy” a jelszó igazi értelme szerint sokkal több foglaltatik: az, hogy legyen a vallás kizárólag az ú. n. *magánélet* ártatlan képzelgése, jámbor szórakozása, de a közéletbe ne merje magát beleártani. Azok számára, akik elég korlátoltak ahhoz, hogy még most, a XX. században se tudjanak tőle megszabadulni, jól van, ám legyen meg továbbra is a lehetősége a kegyes érzégnek otthonn és a gyülekezetben. De egyszerűmindenkorra mondjon le a vallás arról az igényéről, hogy világalakító erő lehessen s ne merje többé igékkel és eszmékkel, tettekkel és alkotásokkal megzavarni a társadalom új berendezkedésének cirkulusait, amelyek a természettudomány és a szociológia egyedül üdvözítő törvényei szerint igazodnak. *Ezt* jelenti az igazi, a végső, ma már nem is nagyon leplezgetett értelmében az a követelés, hogy „*a vallás legyen magánügy*”.

Ne felejtjük el azonban, hogy ennek a jelszónak mai hangoztatói tulajdonképpen már csak megformulálták, kihegyezték ezt a követelést, de az alapját tévő felfogásra nem maguktól jöttek rá. *Hogy a vallás valami megnyugtató és boldogító egyéni érzelem- és képzetvilág, amelynek teljes az értéke akkor is, hogyha a környezetre, a közre, a világra semmi névben nevezendő befolyása nincs, sőt túllépi eredeti hatáskörét, mihelyt ilyen befolyásra szert akar tenni:* a vallásnak ilyen felfogását világért sem a szociáldemokrácia találta ki; ő csak e/tanulta — maguktól a keresztyénektől, még pedig főképpen a mai keresztyénektől, *mitőlünk*. Ő joggal elmondhatja, hogy „*amit látott, arról tesz bizonyítást*”. Látott és lát milliószámra magukat *keresztyéneknek* nevező és tartó *embereket*, akiknek a keresztyénsége forma, kegyelet, hagyomány, vasárnapi ruha — az elérte pedig minden, csak nem keresztyénség. Látott és lát keresztyén *egyházakat*, amelyek, hatalmi törekvésektől megmámorosodva vagy burocrata gépiesség posványában vergődve, egyszerűen képtelenek a Krisztus testeként élni és a Krisztus uralmát terjeszteni. Látott és lát egy ú. n. keresztyén *társadalmat*, amely lelkiismeretfurdalás nélkül botránkoztatja meg és sátáni önelégültséggel zsákmányolja ki a Krisztus kicsinyeit. Látott és lát egy úgynevezett keresztyén *művelődést*, amely nem

csak meg nem tudta akadályozni, hogy ez a világ mind a négy sarkán ki ne gyúljon, de még egyenesen az oltárokról lopott tűzzel is szítogatni merete ezt a legrettentőbb világégest. Oh, a *mi* keresztyénségünk minden bűne, minden Krisztustagadása és minden megítéltetése ott van ebben a reánk csattanó mennydörgő csataordításban: „*A vallás magánügy!*”

Akarjátok-e már most tudni, mi ezzel szemben a vallásnak, a keresztyénségnek az az igazi, helyes felfogása, amelyet megtagadott a keresztyénség történelmének nagyon sok korszaka és arculverünk naponként mi magunk? Nos, kérdezzétek meg mai szentleckénk hőseit, azokat a szegény halászokat, azokat az örvendező megvesszőzöttket: azok megmondják nektek. A vallás nem magánügy, nem is közügy, a vallás — *vallás*. A Krisztusban való hit nem olyan dolog, amit rejtegetni lehet — azt *vallani* kell. Keresztyénnek lenni nemcsak annyit jelent, mint boldogan, üdvözült érzelmek közt hinni, hogy Isten Úr a világ fölött, és hogy a világ legnagyobb java sem ér föl a Krisztustól megváltott lélek értékével. Keresztyénnek lenni annyit is jelent, mint ezt a világnak rettenthetetlenül a szemébe is vágni és a saját lelkünk és testünk ellenállásával mutatni meg neki, hogy hatalma a Krisztus keresztfáján örökre megtörött. *A vallás nem egyéb, mint hősiesség megvallása és ezzel együtt vállalása hitünk Palamennyi következményének. Akiben ennek a készsége nincs meg: annak számára lehet a vallás akár magánügy, akár közügy, akár érzelem, akár politika; annak számára a vallás megszűnt vallás lenni.*

Akinek a számára viszont *vallás a vallás: az előtt nem lehel kétséges, hogy a hitvallás szüksége ma is csak úgy fennáll, mint régen.* Az nem egy-két régi, exaltait keresztyén nemzedéknek a kiváltsága volt, hogy a hittel ne csak az egyén természetes boldogságvágyát elégítse ki, hanem világot is formáljon — ez *kötelessége* minden idők minden valódi, komoly keresztyénének. „*Úgy fényljk a ti világosságotok az emberek előtt, hogy lássák a ti jócselekedeteiteket*” — ne felejtse el, Atyámfia, hogy Jézusnak ez a nagyon békességes szava egyet jelent az ő legharciasabb szavával: „*Nem azért jöttem, hogy békességet hozzak e világra, hanem hogy fegyvert*”. Nem vagy addig keresztyén, amíg csak magadban vagy tiszta, de tétlenül nézed, mint ragadja el körülötted a tisztátalanság napról-napra a maga szerencsétlen áldozatait. Nem vagy addig keresztyén, amíg csak a te belső fórumodban lelkesedél az igazságért, de a hazugság uralma ellen a magad kicsiny vagy nagy körében egyetlenegy erélyes szavad sincs. Nem vagy addig keresztyén --- hiába tartasz sokat a magad tisztakezűségéről — amíg föl nem vetted világodban a harcot valami módon az önzés rettentően szervezett rendszere ellen.

Nem vagy addig keresztyén, míg nem vagy *hitvalló* keresztyén.

2. *De nem is lehetnél az, akárhogy akarnád.* Akárhogyan igyekszel egy *olyan* keresztyén hitet bírni és egy olyan keresztyén életet berendezni a magad számára, amelynek ne legyen szüksége hitvallásra: nem teheted. Mert ha volt és mindig van is keresztyénség, amelyik fél a világtól és ezért menekül előle —, másfelől ép olyan történelmi és tapasztalati tény az is, hogy a világ pedig még sokkal jobban fél a keresztyénségtől és ezért üldözi azt. A világ — az t. i., amit a Biblia annak nevez: az Isten lelkének hatásai elől elzárkózó emberi élet és kultúra — óh, ez a világ igen finom érzékkel bír mindaz iránt, ami ellensége neki, amiből romlását gyanítja. A *hazugság* szellemét nyugtalanítja és izgatja az igaz ember a maga pusztaságával. A *tisztatlanság* sehosem érzi magát kényelmetlenebbül, mint az öntudatos, hős tisztaság közelében. Az *önzés* egyenesen társadalom- és kultúraellenes lázadásnak minősíti azt, hogyha az ő irgalmatlanul jól kiépített rendszerét meg meri bolygatni a maga pusztaságával az *áldozat*. És ez igen jó dolog és igen nagy áldás. Mert így a világ, pusztaság önvédelemből, kénytelen örökös harcot folytatni a keresztyénség ellen mindenütt, ahol benne öntudatosságot, erőt sejt —, a keresztyénség pedig, ép ennek következtében, kénytelen újra meg újra ráállani a hitvallásnak mérlegére, fölvenni harcát a világgal és e harc nyomán legalább egy tenyérnyivel több területet elragadni a világ fejedelmétől és a hazugság atyjától — Isten dicsősége számára.

Hol voltak csendesebb és békeszeretőbb emberek, mint az apostolok, az első keresztyének? Fordult-e meg valaha csak egyiküknek az eszében is, hogy három századdal a Krisztus feltámadása után már az ő neve lesz írva a birodalom zászlóira s apostolainak utódai előtt egykor majd császárok hajtják porba büszke fejüket? Ezt ők még csak nem is álmodták —, de annál inkább megsejtette a világ. Megsejtette a zsidó farizeizmus, hogy a keresztyén hit részéről halálos veszedelem fenyegeti az ő ürességét és korlátoltságát; és megsejtette a római impérium is, hogy a keresztyén lélek valami olyan hatalom, ami nincs fölírva törvényeinek tábláira és kardjának pengéjére, de végtelenül nagyobb úr mindezeknél és erőt fog venni rajtuk. Ezért kutatták föl már az első keresztyéneket az ő csendes, békés rejtekeikben, ahol forradalmi, világhódítási tervekkel egyáltalában nem foglalkozva, „örömmel és tiszta szívvel” (Csel. 2: 46.) dicsérték az Istent —, ezért akarták csirájában megfojtani a lelkükben zsendülő új, győzelmes életet és félelmes erőt — és ezért kényszerítették őket, hogy bizonyosságot tegyenek az ő Urok mellett, akinek ezt az életet és ezt az erőt köszönik.

Így lettek ezek a csendes emberek hőökké, hitvallókká, vértanúkká.

Vagy nem így lett-e Luther is reformátorrá?

Ott ül cellája négy fala közt és csöndes-boldogan örvendezik az evangélium újra fölfedezett igazi értelmének. Lelkét gyermekesen naiv reménykedés tölti el: bizonyosan rájönnek erre — talán már rá is jöttek — mások, legelsősorban maga a pápa is, és az egyház az Ige ereje által majd szép csöndesen belülről, magától megújul. Tétéleivel esze ágában sincsen egyebet provokálni, mint egy akadémikus tudós vitát, amellyel — mint afféle professzor-ember — a maga módján és a maga talentumaival szándékszik elősegíteni ezt a megújulási folyamatot. Ám, amit ő jóakarató panaceának gondol, arról Róma azonnal megérzi, hogy öneki halálos mérég. És nem nyugszik, amíg a wittenbergi szerzetesből ki nem erőszakolja a wormszi hitvallót.

Igen. Isten az ü előle elzárkózó, Ő nélküle és Ő ellene szervezkedő világot az alá a vastörvény alá vetette, hogy önmaga legyen oka a saját romlásának, sőt keresse és szomjúhozza azt. Viszont az Őbenne gyökerező keresztyén lélek életébe meg azt a hatalmas törvényt rejtette el Isten, hogy az ilyen lélek erejének és igazságának teljessége csak a világgal való megmérkőzésben dérülhet ki és valósulhat meg. Az apostolok nem tapasztalhatták meg teljes mértékben, micsoda hatalom a világ fölött az ő Urok, mindaddig, amíg csak az a világ tehetetlen dühvel ott nem tajtékozott előttük, a testük gyötrésével akarva őket kényszeríteni, hogy a lelket oltsák meg. Luther nem tudhatta teljes mértékben, micsoda félelmesen hatalmas és győzelmes dolog az a tiszta evangélium, mindaddig, amíg össze nem foglak ellene, a kopott kis barát ellen, a világok és lelkek e világból való urai: császár és pápa, fejedelmek és főpapok.

Ezért van az, lássátok, hogy az igazi hitvallás mindig *öröm*. Öröm, a súlyos próbák, a rettenetes fájdalom között is. A megvesszőzött apostolok „örömmel ménének el a tanács elől”. Luther ég felé emelt karokkal, ujjongva rohan ki a tanácsteremből: „Túl vagyok rajta, túl vagyok rajta!” A hugenotta vértanúnak egyikének-másikának arcán olyan csodálatos derű jelenik meg a bitófa alatt, hogy a hóhér keze megreszket és alig bírja elvégezni szomorú munkáját. *A hitvallás öröm, amint öröm mindien erőfölény és minden győzelem. A hitvallás fölülmulhiallan öröm, mert benne fölülmulhatatlan erő nyilvánul meg és az egész világ legyőzetik; mert abban az üldöztetésben, megvetelésben, sanyargatásban, kiömlő vérben a Jézus Krisztus vesz egy darabol újra birtokába a maga isteni örökségéből.*

3. Ti nem akarnátok-é, Atyámfiai, így győzni és így örülni?

Ti, egy hitvalló egyháznak a gyermekei. Ti, akik abban, hogy most ide összegyűlhetetek és hitetek szerint szabadon dicsérhetitek Istent, megannyi ismert és ismeretlen evangéliumi hitű ösötök hitvalló hűségének gyümölcsét szeditek le gond nélkül, kényelmesen: azokét, akik az életüket odaadták egy rozszant fatemploméri és a gályákra mentek, mert nem akartak ha-

zudni a Szentlélek ellen; azokét a nagyasszonyokét, akik inkább le engedték a keblükről tépetni a gyermekeiket, mintsem hogy elárulják Urokat. Te, ennyi vér és ennyi könny árán Istenedet szabadon tisztelő, hitedben háborítatlan mai nemzedék, mire leszel *te* képes hitedért és egyházadért, ha majd arra kerül a sor?

Ne gondoljátok, hogy én most a kegyelet húrjait akarom megmozgatni lelketekben. Kegyelet és hitvallás két egészen különböző dolog. A kegyelet csak konzervál — a hitvallás *teremt*. A hitvallás új erőket hoz, a kegyelet csak a régieknek árnyait idézgeti. És bár igaz, hogy „az elhagyott oltárnak is lehet mártírja” —, de az ilyen mártíroknak a vére nem az, amiről Tertulianus megmondotta már, hogy *magvetés*. A kegyelet a múlton mereng, — a hitvallás a jövőt építi.

És én csak azért mutattam rá most előttetek a mi hitvalló múltunkra, mert benne ott látom az örök Jövőt: Jézus Krisztust, aki tegnap és ma és mindörökké ugyanaz. *Az ő nevéért* illettetek a mi őseink gyalázattal. „*Az ő neve!* Ássátok meg tudós iskoláitok és templomaitok fundamentomát: azoknak legalsó szegeletkövén megtaláljátok bevésve az Ő nevét. És szálljatok le ezekből a magasságokból azokba a völgyekbe, melyekben a ti desolata ekklesiáitok rejtekeznek: öt-tíz háznép egy-egy roskadozó templom körül: mi tartja meg és össze őket nemzetünknek és egyházunknak? Az ő neve, mely annak a templomnak homlokára fel van írva; vagy talán csak nyoma van már a névnek; de a nyoma megvan, és ez elég!” (Baksay.) A mi egész múltunk nem másért, mint ezért a névért értékes nekünk. A mi egyházunkhoz ő érette ragaszkodunk és fogunk ragaszkodni. A mi hitünkről az ő nevéért fogunk vallást tenni, nem bánva, sőt örülve, ha méltókká tétetünk arra, hogy gyalázattal illettessünk érte.

Mikor? — kérditek. Holnap, vagy már ma — minden pillanatban.

Jézus Krisztusnak győznie kell: ezt érzi a világ — sokkal jobban és finomabban, mint maguk a keresztyének — és ezért állandóan és hatalmasan szervezkedik ellene. A háborúval nem tudta megtörni a hatalmát; vigyázzatok, mert most majd a béke műveivel fogja folytatni ellene a hadjáratot. Ki fogja sajátítani az Ő gondolatait az Ő ereje nélkül és azt fogja mondani emberek millióinak: „én vagyok a megváltód, engem imádj!” És azok hinni fognak neki, mert a kezében kenyér lesz, és nem fog eszükbe jutni, hogy annak a kenyérnek a belseje hamu, hos y a kéz, amely adja, véres, és hogy aki eszik belőle, álltató lesz. (h, hígyjétek el, lesz még idő, amikor a keresztyénséget nemcsak elméletileg fogják majd társadalomellenes gondolkodásnak hirdetni, hanem ennek megfelelően fogják majd kezelni az ő nyílt vallóit, hirdetőit, valósítóit is, akiket az emberiség

gyűlölőinek, árulóinak és merénylőinek fognak majd bélyegezni újra, mint valamikor az első keresztyéneket. Lesz még idő, amikor a keresztyénséget megint egyedül csak a hitvallás fogja megtartani és semmi más.

De ez meg fogja tartani. Mert a hitvalló szívekben maga Krisztus harcol, maga Krisztus szenved és maga Krisztus győz. Belőlük ugyanaz az erő árad szét a világra, amelyik a Golgothán legyőzte a „bűnt és a nyitott sírban diadalt ült a halál fölött. Egy gúnykacajban, atyámfia, amelyet az Ő nevéért békén elhordoztál a világtól, óriási erejét törted meg a Sátánnak. Amit társadalmi tekintélyben, rangban, vagyonban odaáldoztál Ő érette és ő neki: abból ő győzhetetlen fegyvereket kovácsol a hazugság és az önzés világot betöltő szelleme ellen. Ami az Ő ügyének szolgálatában töredezik le lassan, fájdalmasan az életedből: ambíció, boldogság, egészség, nyugalom, csönd és béke — oh hidd el, abból mind az Ő királyi koronájában lesz egy-egy drágakő. Szeresd Őt, — és akkor mindez nem fájdalmas áldozat lesz csupán a részedről, hanem öröm, jutalom is a számodra. Valljad őt, az élő Isten fiát — és akkor meglásd, a te kicsiny, gyöngé, esendő életed köszikla lesz. Köszikla, amelyre az Úr építi az Ő anyaszentegyházát, hogy a pokol kapui se vehesenek rajta diadalmat.

Hit a bűnbocsánatban*

Zsidók 10:14-18. Mert egyetlenegy áldozatával örökre tökéletessé tette a megszenteltek. Bizonyoságot tesz pedig erről minékünk a Szent Lélek is, mert minekutána előre mondotta: Ez az a szövetség, melyet kötök velök ama napok után, mondja az Úr: Adom az én törvényemet az ő szíveikbe és az ő elméjükbe írom be azokat, azután így szól És az ő bűneikről és álnokságaikról többé meg nem emlékezem. Ahol pedig bűnök bocsánata legyen, ott nincs többé bűnért való áldozat.

„*Hiszem a bűnök bocsánatai*” — az apostoli hitvallásnak ez a cikke volt az az első vigasztaló és reménykeltő sugár, amely, hosszú és reménytelennek tetsző sötétség után végre bevilágított egy szegény barátnak földöntúli gyötrelmekről marcanagolt lelkébe s az ő számára és vele együtt milliók számára egy új élet és egy új világ fölpirkanását jelentette. És Luther — mert hiszen őrá, az ő klostromi vívódásairól van szó — még sokkal később, a maga sziklaszilárd evangéliumi hitével és kiforrott reformátori öntudatával is úgy nyilatkozott, hogy az apostoli hitvallásnak *egyetlenegy* *artikulusában sem olyan nehéz hinni, mint éppen ebben: „hiszem a bűnök bocsánatát”*.

A mai ember — nemde? — ezt éppen megfordítva gondolná, ő az apostoli hitvallásnak akárhány olyan cikkére reá tud mutatni, amelyekben százszor nehezebb hinnie, mint a bűnbocsánatról szólóban. Hiszen tudjuk, ez artikulusok között vannak egyenesen olyanok is — mint aminők pl. a Krisztus pokolraszállásáról, vagy a test feltámadásáról szólóak —, amelyeket újabb időben már maga az egyházi köztudat, sőt az istentiszteleti gyakorlat is különösen „nehezeknek” talál, azaz a modern világnézet szempontjából megbotránkoztatóknak és elfogadhatatlannak ítélt s ennél fogva ama kevés alkalommal is, amikor a Credo a mi magyar református istentiszteleteinken még mai napság elmondásra kerül, nem egyszer kihagyogat vagy megcsönkít. De *a bűnbocsánatban* hinni... ugyan mi volna ennél kedvesebb és könnyebb dolog a mai embernek? Ma, amikor egész igazságszolgáltatásunkat, egész közvéleményünket s mégmkább új társadalmi ideáljainkat semmi sem jellemzi jobban, mint a „mindent megérteni: mindent megbocsátani” elv korlátlan alkalmazása, természetesen legelső sorban a bűn valósa-

igával és a vétkezés konkrét lényével szemben, — ugyan mi volnánk ma hajlandók örömet elfogadni, igazán modern és ennél fogva könnyen hihető dolognak magasztalni az apostoli hitvallásban, ha nem épen a bűnbocsánatot?

Pedig Luthernek mégis csak igaza van. A bűnbocsánatról szóló artikulus mégis csak a legnehezebb cikke az egész Credo-nak. Könnyűnek csak addig képzeljük, amíg meg nem tapasztaljuk azt, hogy a legnehezebb dolog vagyis a legnagyobb teher ezen a világon mégis csak a *bűn*. És mármost tegyük föl, hogy valamelyikünknek a vállára valami egészen rettenetes nagy teher nehezedik: olyan, amely őt földhöznyomja, tehetetlenné és nyomorulttá teszi. Ha ez az ember sehol, sem égen, sem fölelőn nem lát — önmagában legkevésbé — segítséget s lehetőséget arra, hogy a terhétől szabaduljon, akkor öneki nyilvánvalóan roppant *nehéz* hinnie abban, hogy ez a teher az ő vállairól valaha még egyáltalán lekerülhet. Ellenben: ha egy más valaki megszánja őt, eljön és hatalmas kézzel leveszi róla azt a terhel, akkor — ugyebár — már egyáltalán nem nehéz hinnie neki annal: a szabadító valakinek a létezésében, az erejében és a jóságában. Igen: annak számára, aki már egyszer a bűnbocsánatban megtanult hinni, a Credo valamennyi többi hitcikke végtelenül könnyű.

A régi kegyes írásmagyarázók méltán nevezték el a tékozló fiúról szóló példázatot evangélium evangélium-nak, azaz az evangélium magvának, lényegének. Mi ugyanezen az alapon joggal mondhatjuk, hogy a bűnbocsánatról szóló artikulus pedig a Credo Credoja, gyújtópontja, színe-lelke: mert az egész keresztyén hit tartalma a bűnbocsánatról szóló igazságban ér legközelebb a szívünkhöz; mert, Kálvinnal együtt — ki ebben ép úgy, mint a keresztyén hit minden más sarkalatos pontjában, teljesen egyetértett Lutherrel —, a mi keresztyén istenismelünknek alapigazságát úgy fejezhetjük ki, hogy: „*Istennek legfőbb tulajdonsága a bűnbocsánat, amin a mi üdvösségünk alapszik*”.

Próbáljuk a mi üdvösségünknek ezt a kösziklába véseti, mély fundamentumát — alapigénk fáklyafényénél — alázatos lélekkel közelebbről is megvizsgálni.

1. A bűnbocsánat lényegét, mivoltát alapigénk egy elentétlen, illetőleg kizárásai világítja meg. „*Ahol bűnök bocsánata vagy, ott nincs többé áldozat*”. Ez a meghatározás pedig, a maga tagadó formájában, semmi egyebeit nem jelent, mint azt, amit Luther, állító alakban, így fejezett ki: „*Ahol bűnök bocsánata, vagy, ott van élei és üdvösség*”. Élet, üdvösség — ez minden idők hívő embereinek nyelvén az Istenrel való egységet, életközösséget, az ő örök életében való része-

sedést jelenti. *Ez valósul meg tehát a bűnbocsánatban és ezt nem tudja megvalósítani — bármint törekszik is utána — a bűnért való áldozat.*

Az áldozat a vallás nyelvének legősibb és legelemibb erejű kifejezésformái közé tartozik. Szülője egy megrendítő, egyetemesen emberi tapasztalás: az, hogy mi emberek, a mi életünkkel és mindazzal, ami annak tartalmát, célt és értelmet ad: a vérünkkel és a vagyonunkkal, az örömünkkel és a bánatunkkal *nem a magunkéi vagyunk*. Mireánk magasabb, földöntúli és emberfölötti hatalmak tartanak igényt: jó és balsorsunk az ő kezükben van, életünknek és boldogulásunknak legfőbb feltétele az ő rosszindulatuk eltávoztatása, jóindulatuk lekötése. Ennek pedig csak egyetlenegy módja lehetséges: *az, hogy a magunk életének egy különösen kedves darabját önekik adjuk, önekik áldozzuk*. Ezzel elismerjük az ő föltétlen igényüket a mi életünkre és kapcsolatot teremtünk az ő életük és a miénk között. Az áldozat tehát mindenféle formájában emberfölötti, isteni erővel való életközösséget törekszik biztosítani a gyarló, véges ember számára. Kezdve az embervértől, az elsőszülöttek véréből párolgó oltárokon, le egészen a Szent-Antal-fillérig, az áldozat mindenféle formájában ugyanaz a megrendítő tapasztalás és ugyanaz a hatalmas, ősi vágy nyilatkozik: „*Én Istené vagyok — én magamévá akarom tenni Istent*”.

Az pedig már a babyloni őskultura emberének lelkébe belenyilallott, hogy az Isten és az ember között olyan hatalmas és olyan konok választófal egy sincs, aminő *a bűn*. És szívet megremegtető az a rettentő erőfeszítés, az a kétségbeesett vergődés, amellyel az ember *a bűnért való áldozatban* át akarta törni, vagy meg akarta kerülni ezt a sötét és rideg választófalat. És ne képzeljétek, mintha ez az erőfeszítés, ez a vergődés ma már megszűnt volna. A modern ember oltáira nem ömlik többé kosok és bikák vére és mégis valójában az ő vallásának utolsó és legnemesebb szava sem más, mint áldozat, és pedig annak az ember önerején elérhető legmagasabb formája: a „*bűnért való áldozat*”. Mert mi a modern vallás, a maga legfenköltebb alakjában? Ugyebár, ez:

„A bölcsességnek záradéka ez legyen:
Az érdemel csak éltet s szabadságot,
Ki azt naponként meghódítani kénytelen.”

Tehát: vesd bele magad, határtalan ambícióval a nemes munkába! Légy altruista! Hódolj eszményeknek: vidd nekik áldozatul létednek eleven darabjait, az örömet, a nyugalmodat, az egészségedet, a jóllétedet; tékozz szellemi lényedet bőkezűen és gondtalanul, mint a nagy mesélő aranyagyú embere, amíg csak vér nem serked utána — *áldozz*: és minden áldozattal igazabb, jobb, tisztább és szabadabb ember léssz; minden áldozatból újabb táplálékot nyernek lelkedben a magasabb élet-

csirák — igen, minden áldozattal közelebb jutsz az Istenséghez, szorosabban egyesülsz Ővele.

Kedves atyámfiai, kicsoda tagadhatná — és ki akarná tagadni — közöltünk az áldozat e modern vallásának nagy és szép voltát? Ki az, aki nem ismerné föl benne az ember ősi istenkeresésének s a bűnből való szabadulásvágyának bár sokszor teljesen öntudatlan, de hatalmas szárnyacsapásait? De milyen lesújtó másfelől, ha elgondoljuk és látjuk, hogy a bűn félelmes választófalán még ez a legnemesebb és legtisztább emberi áldozat sem bír áttörni! Nem, mert *lényegében* ez az áldozat sem különbözik valamennyi többitől. Ebben is, mint minden egyéb áldozatban, csak a *magunkéból* adunk Istennek, — de nem *magunkat* adjuk Neki. Az ős nomád embernek a legbecsesebb jószágáa az *állata* volt: tehát avval áldozott Istenének. A mi legbecsesebb jószágaink: a testi és a szellemi erőnk, az élvezőkéességünk, a vagyonunk, a nyugaljunk, a függetlenségünk: mi tehát ezekkel mutatjuk be áldozatunkat. De a valódi énje, a legbensőbb lénye a mai legnemesebb értelemben áldozó embernek is — nem félek kimondani — ép oly idegen lehet Istentől, azaz époly rabja lehet a bűnnek, mint ahogy idegen volt Kain, akire, áldozata közben, már „*ajtaja előtt leselkedett a bűn*”.

Mondjátok: miközben a lélek a legnemesebb ambícióban ég is, tiszta-e teljesen az önszeretet salakjától? A közélet legfényesebb jellemű harcosainak lelkében is, ki tudná megmondani, hol végződik a tiszta lelkesedés egy hatalmas, szent ügy iránt, és hol kezdődik az egyén érvényesülési törekvése, a hatalmi vágy? Még abban is, amiben az önfeláldozás legfényesebb példáit szokta a szemünk elé állítani a mindennapi élet: még az anyai szeretetben is mennyi kicsinyesség, irigység, hiúság, féltékenység salakja vegyül el a legtisztább lángok között! Mondjátok: sohasem tapasztaltatok még timagatokban egy félelmes kettősséget, egy gyászos megoszlást, valami olyast, amiről oly szívemarkolóan ír Daudet: „Oh, az az én kettős énem! Legelőször akkor éreztem, amikor, a testvérem halálakor, az atyám fölkiáltott: ‚Meghalt, meghalt!‘ — s akkor az én egyik énem sírt, a másik pedig azt gondolta magában: ‚Milyen drámailag szép volt ez a fölkiáltás! Milyen jól illenék — a színházba!‘ Tizennégy éves voltam akkor — és azóta sohasem tudtam elkábitani, megrikatni vagy elaltatni ezt az én rettenetes második éneket. És milyen világosan lát; ah, és hogy tud csúfolódni!”

Testvéreim: nem ismeritek-e ezt a kettősséget — timagatokban? Egy embert, aki szereti Istent — s egy másikat, aki csak önmagát szereti; egy embert, aki lelkesedik, dolgozik, áldoz — s egy másikat, aki kacagja, meghazudtolja vagy épen gyűlöli amazt; — egy embert, aki gyönyörködik az Isten tör-

vényében, s egy másikat, aki egy más törvénynek rabja, mely az ő tagjaiban van s rabul adja őt a bűnnek? Mondd, te lelkes, te önérzetes, te áldozatos, büszke ember: sohasem jajdultál még föl kétségbeesve e kettősségnek legmeggrázóbb szavú tolmácsával: „*Óh, én nyomorult ember! Kicsoda szabadít meg engem...?*”

A nagy *Bismarck*, a maga hatalmának, sikereinek, dicsőségének teljében mondotta ez örökre emlékezetes szavakat: „Ami imponáló és megragadó csak van a földön, az mindig rokonságban áll a bukott angyallal: szép, de békesség nélkül, terveiben és erőfeszítéseiben nagy, de siker nélkül; büszke és szomorú. Ezért mindaz, ami megragadó csak van számunkra a vallás területén kívül, sohasem lehet derült és békességes, hanem mindig csak utat mutathat nekünk arrafelé, ahol a békességet megtaláljuk”. Ez, atyámfiai, más szavakkal ugyanazt teszi, amit mi mondtunk: azt, hogy az emberi lélek a legnagyobb dologban is, amire önerején képes, a bűnért való áldozatban, egy *holt ponton marad*, — mert ha mindenét képes is odaáldozni Istenének, *önmagát* odaadni nem képes: a bűn választófalát Isten és önmaga között nem képes a maga erején áttörni.

2. Erről a holt pontról az emberi lelket sem önmaga, sem más emberfia nem mozdíthatja ki, — csak *egyedül Isten*. Egyedül Isten szeme képes meglátni azt, hogy a tőle ég-föld távolba esett ember milyen szívdobbanásnyi közelben *szeretne* lenni hozzá. Egyedül Isten képes a bűnben meghallani azt, amit emberi fülnek meghallani nem adatott: egy szívetpő *segélykiáltást*, amivel az ember, a maga rettenetes magánosságában, védelmet kér az ő legnagyobb ellensége: *önmaga* ellen. Egyedül Isten mindenható hatalma és szerelme képes arra, hogy ugyanakkor, amikor a bűnt gyűlöli, a bűnöst szeresse és magához vonja; hogy meglássa és keblére ölelje a *még* bűnösben a *már* tisztát, a latorban a paradicsom örökösét, a tékozlóban az ő fiát...

Jézus Krisztusban, lássátok, ezt tette mivelünk Isten. Magához vonzotta a bűnöst, hogy megsemmisítse a bűnt. És magára vette a bűnt, hogy megtisztítsa és önmagával egyesítse a bűnöst. Óh, Jézus Krisztus a „feszítsd meg”-et üvöltő tömeg vérszomjas lihegéséből épúgy kihallja az Istenhez vágyó emberi lélek segélykiáltását, mint a samáriai asszony együgyű kendőzködéséből — kihallja, és áldozati halálával feleli rá, hogy e segélykiáltás meghallgattott.

Ez a halál, valóban, tökéletes áldozat volt, mert tökéletesen egyesítette a bűnöst Istenével. Benne lett boldog valósággá azaz észbontó csoda, hogy *Isten a bűnöst más szemmel nézi, mint ő maga*; hogy valaki lehet „*egyszerre bűnös és igaz*” — és hogy az ember valódi és örök lénye az, aminek őt Isten látja: *gyermek*; nem pedig az, aminek ő önmagát látja: önkeblét szakgató számkivetett *bujdosó*.

De ez a halál egyszersmind megszüntetése és kizárása volt minden áldozatnak. Mert itt nem az ember *erőlködött* többé, hanem az isten *győzött*; nem az ember *kéréseit* valamit, hanem az Isten *adott*; nem egy emberi életdarab füstölgött el az oltáron a semmibe, hanem az Isten életének teljessége zuhogott át a Krisztus átdöfött szíven keresztül az emberiség életébe. „*Ahol bűnök bocsánata vagon, ott nincs többé bűnért való áldozat*”.

3. Atyámfia — a Krisztus egyszeri és tökéletes áldozati halálában tiéd lett a bűnbocsánat, s a bűnbocsánatban tiéd lett az Isten élete, Tenéked ezzel az ajándékkal szemben, amelyet ingyen kegyelemből, tennen erőfeszítésed nélkül kaptál, csak egy lehet a természetes magadtartása: meg kell azt örömmel ragadnod, ujjongva elfogadnod és kebledhez szorítanod — *hinned kell*. Nézd, Isten a bűnbocsánatban azt mondja neked: én téged nem a sikereid és nem a bukásaid, nem a dicsekedéseid és nem a megszegyenüléseid, nem az eszményeid és nem az eszménytagadásaid alapján ítélek meg és el. Nekem *te magad* kellesz: a szíved, a lényed osztatlanul. Én nem érdemrongyokkal és bűnfekélyekkel bontva akarlak tégedet látni, hanem látni akarlak úgy, amint lenned kell — sugármezbe öltözteten, az én Fiamnak átvert szíven keresztül. *Látni akarlak — oh, fordulj felém, hogy lássalak!*

Látni akarlak — ez Isten szava, ez a bűnbocsánat.

Felé fordulni — ez az ember egyedüli tette, ez a *hit* a bűnbocsánatban.

Ezzel a hittel nyered vissza lényed egységét. Ezzel a hittel léssz reménytelen áldozóból boldog megáldozottá, aki Krisztus halálát hordozod tenmagadban és naponként megáldoztattól *Ő* vele. Ezzel a hittel léssz őszinte tenmagadhoz és megbocsátó testvéreid iránt. E hittel léssz alázatossá a nagy dolgokban is, hőssé a kicsinyekben is. E hitben mindened van: van életed, van üdvösséged. E hit nélkül, ah, semmid sincsen, csak bűnöd. „Mert nincs nagyobb bűn, mint nem hinni a bűnbocsánatról szóló artikulust”. (Luther.)

Akarsz-e menekülni ettől a büntől, ettől a legnagyobb, ettől az egyetlen büntől? Oh, mondd hát — de mondd úgy, hogy egész lényed át- meg átrendüljön belé, hogy gyászbaborult világod fölött felragyogjon a nap és angyali karok hozsannájának visszhangja kéljen reá — mondd: „*Hiszem a bűnök bocsánatát!*”

NAGY HALOTTAK.

A pásztor végbúcsúja*

Dicsőfi József sírja fölött.

Gal. 4: 12.: Legyetek olyanok, mint én; mert én is olyanná lettem, mint ti; atyámfiak, kérlek titeket, semmivel sem bántottatok meg engem.

Az élő — az, aki most a test szerint halott — talán nem tudta volna így elmondani e szavakat.

Férfias, achillesi önértékénél csak férfias, magyar lelki szemérme volt nagyobb. Emberek előtt megalázkodni sohasem tudott és még annál is kevésbé tudott önmagáról beszélni. A kérlelés épügy nem volt kenyere, mint a kimagyarázkodás. Egyéniségének e sarokpillérei alvó vulkánok méhében termett ős sziklából valának összerakva — kimozdításukra, a gyarló test korlátai között, talán nem lett volna elég a legnagyobb vonzóerő: a tőle *csodaapostolnak* nevezett Pál példája sem.

De most a halott beszél. A halott, aki lélek szerint — él. A halott, ki már mindent levetkezett, ami földi s kiről csak most, e fájdalmas, szent kibontakozásban érezzük igazán, itt ennyire összenőtt az életünkkel, lelke hogy beléfonódott a lelkünkbe és mindabba, ami lelkünknek drágasága, büszkesége, erőssége és reménysége — igen, csak most érezzük igazán, hogy ő mennyire *él* és mennyire a miénk.

Ő szól tehát. A lélek, mely nem hagyja el azokat, akiket szeret. Ő szól — most már tud, mer, akar Így szólani — és boldog, hogy végre így szólhat: „*Én is olyanná lettem, mint ti*”.

Nem érzitek-é most, hogy ez volt az ő életének legbensőbb igazsága, az ő szívének „elrejtett embere?” (I. Péter 3: 4.)

Ti ismertétek a tudóst, kinek hatalmában volt az írás minden zárja-nyitja és ki az Ige kulcsával kezében és a Lélek sugallataival szívében bátran vizsgálta még az Istenség mélységeit is — de hányan tudták azt közületek, hogy ebben a komoly, nagy, mely tudásban egy nevető szemű gyermek lakik, aki úgy tud az életnek örülni, mint csak nagyon kevesen közüünk, és urunk szeret és úgy megért mindenkit, aki az életnek örül?

Ti ismertétek a szónokot, kinek tanítása erő és világosság volt, intése költői hév és prófétai feddés, vigasztalása gyógyító balsam és mennybevivő szárny — de ismertétek-é igazán a szónokban a lelket, aki tiveletek csodálkozott, ti vei etek hullott a porba, tiveletek örült és tiveletek zokogott?

Ti ismertétek az őrállót, ki úgy állott ott egyházunk hajójának orrán, mint egy Roland-szobor: mozdulatlanul, de két kezével kardja markolatára támaszkodva; némán, de fenyegetően; talán megtörhetően, de meghajlíthatatlanul és kimozdíthatatlanul; oh, ott voltatok-é vele lelkének amaz áldott óráiban, mikor Memnon-szobor lett a Roland-szoborból — Memnon-szobor, amelyre ha a kelő nap piros sugara rátűz, zenélni kezd? Hallottá to k-é e szobor csodás zenéjét, mikor ráestek a szeretet napjának bűvös hajnali sugarai?

Mi, akik hallottuk, nem felejtjük el soha. Nem felejtjük és bizonyoságot teszünk tenéked róla, debreczeni nemes és szent gyülekezet: ez a te pásztorod valódi apostoli pásztor volt, mert olyanná lett, olyan tudott lenni, mint te. Átérezte minden szívdobbanásodat. Csöndes rajongással csüngött nagy múltadon. A gyermek és a szülő, a hitves és a testvér egyesült szeretetével szerette, féltette, ápolta és fejlesztette minden nemes vonásodat. Remegő, gyöngéd kézzel takargatta még a hibáidat, a gyöngeségeidet is, mert úgy érezte — és méltán érezte —, hogy azok is csak az *erődnek*, Istenáldott, nagy történelmi erődnek a visszái. Egy lett veled. Bizony mondom neked, gyászoló gyülekezet, minél kevésbé tudta azt mutatni, annál inkább egy volt veled.

Vájjon te is mindig egy voltál-é övele?

Oh, ez a kérdés... erre nem szabad *most, itt*, feleletet keresnünk. Különben is — ez a kérdés csak a mi lelkünknek a szava és nem az *ő* lelkének a szava! Az *ő* lelkének nem vádló, hanem áldó szava így szól: „*atyámfiái, kérlek titeket, semmi-vel sem bántottatok meg engem*”. Az emberekben néha csalódhattam: Istenben nem csalódtam soha. A nyájam néha félreérthetett: én nem értettem soha félre őt. A lelkemről lefoszlott mindaz, mi egykor bántalomnak tárgya lehetett: most már, könnyű sasszárnyakon, olyan magasban szárnyal, hogy titeket csak áldani, áldani, áldani tud.

Halljátok ezt az áldást, gyászbaborult szívek? Csupa imádság az és csupa testvéri, atyai kérés: „*legyetek olyanok, mint én*”. Oh, amit testi életében még Pál apostol példájára sem mert volna ajkára venni, mert hivalkodásnak érzi vala: azt most kürtzengéshez hasonlóan prédikálják a szellemajkak: *legyetek olyanok, mint ő!* Olyan hívek, olyan szilárdak, olyan egvenesek. Olyan rajongói a múltnak és olyan élő gránitkövei *a jelennek*. Tudjatok vigyázni, mint ő, és tudjatok álmodni, mint ő. Egyházunk életét szője át meg át aranyfonalakkal a ti

lelketek is, mint az övé. Nemzetünk jövőjében, isteni hivatásában, belső eggyéválásában, dicső fölemelkedésében legyen oly győzhetetlen a ti bitetek is, mint az övé. Legyünk olyanok, mint o. mert ő is olyan volt, mint mi: oh kegyelemnek Istene, ki jókedvedből nekünk adtad őt, ki a Te szent Fiadban elválasztottad, megszentelted és magadhoz emelted őt: vigasztalj és segíts minket, hogy mi is olyanok legyünk, mint ő, és add őt vissza így, örökre nekünk!

A mosolygó pátriárka*

Gyászliturgia Géresi Kálmán fölött.

Hallgass meg, áldott Pásztor, aki vezérelt a te síró népedet, mint nyáját. Aki a Kerubokon ülsz, jelen] meg fényeddel gyászunk sötéttségében. Óh, seregeknek Ura, Istene, állítsd helyre a mi megrendült lelkeinket és világoltasd a Te orcádat, hogy a halálnak minden rettentéseitől megszabaduljunk. Ámen.

Gyászoló testvéreim, minekelőtte a mi szomorú szívünket gyermeki könyörgésben Istenünkhöz emelnők, jertek, szemléljük előbb a mi elköltözött, agg testvérünk életének képét az Isten igéjének tükörében, úgy, amint az élőkbe adatik a Szent Jób pátriárka könyvének 29. részében a következőképen:

„Mikor a kapuhoz mentem, fel a városon; a köztéren széket fölállítom: ha megláttak az ifjak, félrevonultak, az öregek is fölkeltek és állottak.

Mert amely fül hallott, boldognak mondott engem és amely szem látott, bizonysgot tett énfelőlem.

Az igazsgot magamra öltem és az is magára ölte engem.

Hallgattak és figyeltek reám és elnémultak .az én tanácsomra.

Az én szavaim után nem szóltak többé és harmatként hullt reájuk az én beszédem.

Ha reájuk mosolyogtam, nem bizakodtak el és arcom derűjét nem sötétíték be.

Örömet választottam útjukat, mint főember ültem ott, mini király a hadseregben, mint aki bánkódókat vigasztal”.

A mi földi vigasztalónk nincs többé; jertek, imádkozzunk a mennyei Vigasztalóhoz!

Urunk, Örökkévaló Isten, ki a Te mérhetetlen bölcseségedben s jóságodban emberszívek által nevelsz magadnak emberszíveket: kinek szemeid előtt jó és gyönyörűséges, amikor együtt lakoznak az atyafiak, mert csak oda küldesz áldást és életet örökké: óh, küldj áldást és életet most is a Te életed és a Te jóvoltod örök forrásaiból, midőn összegyűltünk színed elé, mint egyetlenegy, nagy lelki család, hogy gyermeki bizodalommal elpanaszoljuk Tenéked a mi nagy veszteségünket és

találjunk a veszteségben nyereséget — úgy, ahogyan azt Te akarod.

Vesztettünk, Atyánk, a mi véges emberi mértékeinkkel mérve nagyon, nagyon sokat. Nevelőt, akit Te, láttuk, nagyon szerettél és hisszük, épen azért tettél nevelővé; akinek, akiben Tenéked mindegyikünk köszön valami édes, erős, felejtethetetlen, lelki növekedést a gyermektől és az ifjútól fel az élet őszébe érkezett tanítványok, barátok, hajh, egyre ritkuló seeregéig. Óh és vesztettünk mind, mind egy nyájas és bölcs atyát, kinek arcán a pátriárka-szív és pátriárka-elme minden derűje ott sugárzott, — tudjuk, halvány visszfényeként csupán a Te atyai szerelmed s bölcseséged mennyei fényzőnének; ah, de mily messze korben beragyogta mégis mindnyájunk éltét ez a nagy, nyugodt sugárzás és milyen sötét árvaságban hagyott most mindnyájunkat, amidőn lassan, fájdalmasan, — mint a virágokat csókolgató, alkonyi napfény — kihunyt, mert a Te hívó szavadra vissza kellett térnie oda, ahonnan vétetett: Hozzád, forrásához.

Árvák lettünk mind, hogy ő elment. Szegényebbek világitó gondolatokban, útjelző eszményekben, a férfijellem vonzó példaadásában, a férfiszívnek rejtett könnyeken átszűrődő mosolygásában; szegényebbek a vallás és a íion szerelmének egy lobogó fáklyájával: ah, hol fognak ezután újra, meg újra lángra gyúlni a mi pislogó mécseseink? Nagyon szegények, nagyon árvák lettünk: oh Atyánk, szíveink vizsgálója, bocsásd meg nekünk e mi dadogó gyermeki panaszkodásunkat, hiszen minden ő áldott, dús lelkiadományával Te adtad őt jókedvedből minékünk, ez egyháznak, e városnak, e hazának, e szegény magyar nemzetnek — és csak Te tudod azt igazán és nem mi, hogy mit veszítünk öbenne!

De nem, nem! Akit Tetőled kaptunk, azt mi sohasem veszíthetjük el. A Te ajándékaidban áldás, erő, élet van — mind az örökkévalóságig. A Te kezeidnek munkái sohasem lehetnek fájó, bús életromokká! És ez a drága élet, amelynek már ezt a hosszú, bár Teelőtted csak egy szempillantásnyi földi szakaszát is még a mi gyarló szemeink is oly szép, befejezet egésznek látták — ez az élet Tetőled, Tenéked, Tehozztad haza érkezetten hogyan is lehelne más. mini egy remekműví életegész, mely odafönn is Néked szolgál, Téged dicsőít, mosl még ezerszerte hívebben, hatalmasabban és alázatosabban, mint azt ideleenn tennie engeded — életegész, amelynek emlékéH és példájával, igazságával, szabadságával, szépségével most és ezután — lerázván, ami benne földi — még sokkal gazdagabban táplálsz a mi szegény lelkünket, amely összenőtt ő vele, fáj ő utána és élő közösségben, hú szövetségben vágyik vele maradni a síron túl is.

Oh, de hogy az ő életéből, e boldog halál után is gazda-

godni tudjunk; hogy nagy veszteségünkből nagyobb nyereségei vehessünk: tápláld Atyánk, a mi lelkünket mindenek fölött Annak érdemével, ki a mi boldog elköltözöttünknek életében Mestere volt, halálában és örök életében Megváltója lett — óh, vajha mindnyájunknak úgy lehetne, mint öneki! — és gazdagítsd meg a mi szívünket és életünket ama legfőbb nyereséggel, melyet Urunknak, Jézus Krisztusunknak halálában s a Vele való meghalásban, föltámadásában s a Vele való feltámadás boldog remén)-ségében adott a Tieidnek.

Üdvözítő Jézus, te légy hát mind életünkben, mind halálunkban nyereségünk minékünk vesztetteknek. Te légy az erejük és megbátorodásuk, a vigasztalásuk és reménységük azoknak a testvéreinknek, akik mindnyájunknál többet, mindent vesztettek öbenne. Te adj lelkét, édes Megváltónk, szeretet lelkét nekünk, az ő nagy családjának, hogy minden odaadásunkkal, minden testvéri készségünkkel oda tudjunk mind állani árvánál is árvább kis családja köré s gyászban, szeretetben és reménységben még százszorta erősebben összeforralni velük, mint ahogy azt gyarlóságunk eddig tehette!

Üdvözítő Jézus, múlt, jelen és jövő királya, Te állj oda dicsőséged teljes fényében a mi szomorú zarándoklásunk élére, midőn utolsó földi nyugvóhelyére kísérjük megfáradott öreg szolgálóknak hamvait; Te magasztald föl a mi zarándoklásunkat diadalmenetté, amely hozsannát zengve magasztal Téged, ki sohasem hagyod hű és erős bizonyágtétel nélkül a Te szenvedő, küzdő anyaszentegyházadat és a Te bujdosó népedet, s ki ama drága múltban, melyet most temetünk, romolhatatlan, hervadhatatlan és szeplőtelen zálogot adott nekünk, egyháznak, nemzetnek egy jobb jövőre nézve, amelyet eltemetni nem lehet, mert Te akarsz és Te fogsz benne uralkodni kegyelmedből, hatalmasan, dicsőséggel, mind az időknek végezetéig. Miatyánk...

Oh, vajha a te életednek beszédei leíratatnának, oh, vajha könyvbe följegyeztetnének! Vasvesszővel és ónnal örökre kősziklába metszetnének. Mert mi tudjuk, hogy a te Megváltód és a mi Megváltónk él, és utoljára a mi porunk felett megáll. Ámen.

Az örökifjú sas*

Dr. Nagy Zsigmond emlékezete,

103. Zsolt. 5/b.: megújul a te ifjúságod, mint a sasé.

Halk és szelíd szavú, nemes hollandusaink mélyhúrú lantját tolmácsolva, a legnagyobbikkal — aki atyai jóbarátja és rokonlelkének folytonos ihletője volt -- hányszor sóhajthatott fel ifjúságának Istenéhez a mi elpihent kedvesünk:

„.....; olyan édes lenne,
Ha az Úr már most magához venne
Mostan, ami g az élet boldogít,
Mostan, míg nem kívánom a halált,
Életkedvem amíglen el nem szállt,
S nem egyedül, magamba, bolygók itt!

Erre, erre kérlek TÉGED,
Vedd el élted őszét, nyarát
S ifjan ölelj egedbe át.
Ne télies öregséget,
Ne oly éltet, melyre halál
Neve sokkal jobban talál,

Ne ilyet adj nekem édes Atyám!
Ne küldj fagyos, hideg közönyt reám!
Óh, ne érzés nélkül s elfeledve,
Mint sírhalom, melyei hó fedett be”.

(Nic Beets: Őszi merengés. Fordította
Nagy Zsigmond)

És az Úr meghallotta ennek az Ő dicsőségéért égő, az Ő igazságát éhező és szomjúhozó szívnek ezt a sóhajtását és felelt reá: „Megújul a te ifjúságod, mint a sasé”. Felelt nem úgy, ahogyan azt az ifjú és a férfi áhította volna, emberi álmodás szerint; felelt úgy, ahogyan ingyen kegyelméből, öröktől fogva Ő maga elvégezte fölebbezhetetlenül szent bölcsessége szerint. Felelt e mi boldog testvérünk, barátunk, atyánk életével és halálával.

Oh, az élete földi látszatok szerint nekünk mást mutatott. Hiszen régóta úgy járt már közöttünk, mint a tavasz, melynek mosolygó virágaira zúzmara fagyott; mint a nyár, melynek

tiszta, üdítő, édes forrásvizet kegyetlen aszály szárította ki; mint az ősz, melynek dúsan ígérkező szüretjét tövestől támadja meg egy rejtelmes és rettenetes belső rontás; mint a tél, melyben az eltemetett színek és illatok, álmok és rajongások már csak kísértetni járnak föl néha-néha, mint violaszín táncoló árnyékok a sírdomb haván, mint álomszerű, rózsaujjú bérci fény a gletscher örök jege fölött.

Harcos, kinek kezéből egyszerre kihullott a mindig éles és mindig tiszta acél és nem tudott többé utána nyúlni, mert egy szomorú, tragikus varázs örökre megkötötte azt az erős, kemény férfikezet; barátságra és lelki közösségre született ember, aki mint a szomjú szarvas a hús patak vizét, úgy sóvárogja élő lelkek hű megnyilatkozását az élősónak pótolhatatlan csudahalmán keresztül — de hajh, hiába sóvárogja azt; a szív világának Beethovene, akinek kebelében az életöröm symphoniái viharzanak és úgy szeretne azokkal riadó, mámoros visszhangot verni testvérszíveknek millióiban — de csak álmában hallhatja már ezt a visszhangot. Ilyennek ismertük mind, szép életének fájdalmas, korai alkonyatán.

De az Úr akkor is másnak ismerte őt Az Úr ismerte lelke romlatlan és romolhatatlan ifjúságát és szerette azt. A külső világtól csak azért szigetelte el a kora télnek egyre keményedő jégpáncéljával, hogy ez az ifjúság egyre teljesebben az övé legyen, felséges arca fényében, tűzében, erejében megújuljon és amíg idekűnn, emberszemek előtt és emberszívek között már csak önmagának fényes, fehér árnyékaként lebeg, ott benn, a lélek erős várában ez az ifjúság boldog alázattal és béketűrő reménységgel várja a hívó szót, melyet örömpesve hall meg s aztán dicsőült erőben, szent tisztaságban és üdvözült békeességben borul a Kegyelemnek atyai széke zsámolyára.

„Megújul a te ifjúságod, mint a sasé”. Az irdatlan ősi múlt napmondáinak szent Sasmadara, midőn vénhedni kezdett s izmos szárnyának tollait egymásután hullatta ki, elrejtezett és megközelíthetetlen bérci rejtekéből egyszer csak megfiatalodva lebbent ki, suhogó, diadalmas szárnyütésekkel hasítván a kék levegőget, fel, fel a Napnak királyi orcája felé.

A mi öreg sasunk is így hagyja itt a földet: ifjan, megújulva.

Mi csak azt láttuk, hogy elrejtezett; az Úr azt is tudta, hogy Néki rejtezett el. Mi csak azt láttuk, hogy csendesen túrt és szenvedett; az Úr azt is tudta, hogy megtörhetetlenül hitt és remélt. Mi azt gondoltuk, utolsó órájáig tartott szakadatlan, lázas munkájával már csak a sírboltot rakosgatja álmai fölé; az Úr tudta, hogy ott az Igazság, a Szeretet, az Eszmény drágaköveiből kristálypalota készül, amelynek a munkása egyben a királya is, a gondolatok fénypalástjába öltözött, fején a leg-

* Élete utolsó évtizedében hallását majdnem teljesen elveszítette.

nemesebb ideálok koronájával, szívében az Isten- és emberszeretetet megmérhetetlen kincsével. Mi csak a külső embert ismerjük, e kincs cserépedényét, mely napról-napra romlott, töredezett; az Úr ismerte a belső embert is, amely napról-napra épült; hogyne, mikor önnön dicsőségére Ő maga építette azt, megújítván” az ifjúságát, mint a sasét!

És az örökifjú sas elszállott, mert hívta a nap. Ah, milyen boldog ő már, hogy elszállhatott; de milyen boldogtalanok vagyunk mi, akik közül elszállott! Mi, akiket repülni tanított s akikkel együtt járta büszke légi útjait. És ti, akiket erős és puha szárnyai alatt melengtetett. Tanítvány és jóbarát, atyafi és testvér, hitves és gyermek: nem egyek vagyunk-e most mind-mind a fájdalomban és a gyászban s nem mindnyájunkra vonatkozik-é az a méla költői sejtelem, amelynek ő oly ihletett magyar hangot adott:

„Tudom, sok szem könnybelábad,
Sok arcra ül néma bánat.
Sok drága fő hajol búnak,
Ha napjaim most elmúlnak.
Lesz, lesz, tudom, ki a sötét sírra,
Mely eltakar, reáborul sírva,
És így zokog napkeltén, alkonyán:
Mért költözél el még ilyen korán?”

(Beets u. o.)

Nagy Zsigmond, örökifjú sas: két nemzet és két egyház legjobbjai siratják a te, még most is kora elköltöztettet — de két nemzet és két egyház legjobbjai áldják az Úrnak szent nevét a te lelkednek javaiért, melyek által a Krisztusban megváltó isten drága ajándékot adott nekünk és örök ifjúságot néked!

DEBRECZEN IGAZSÁGAI.

A régi kutak*

A tűzvész lobogó, rőthajú démonától annyiszor meglátogatott régi, víztelen Debreczen lakói nagyon jól tudták, micsoda Isten-áldás az emberek fiai számára egy tiszta és *bővizű kút*. A maiaknak pedig, akiknek annyi más háborús és háború utáni ínság és nyomorúság mellett a vízmizériákból is oly bőven kijut, megint csak nem kell magyarázni ezt Atyáinkkal együtt tehát mi is a közvetetten tapasztalás erejével tudjuk ma megérteni azt, hogy micsoda életbevágó szerepük volt a kutaknak a Biblia népének, életében. A napégette sivatagoknak és kopár szildáknak, az öntözésre felhasználhatatlan mélymedrű és sekélyvizű folyóknak és a teljesen esőtlen márnák abban a világában a forrás, a kút. éljlet és kultúrál jelentett, sokkal elevebben és sokkal igazabban, mini akárhol, másutt. A kút a ó- és újszövetségi Szentírás legkedveltebb és csodálatos lelki mélységeket kifejezni tudó képei közé tartozik. Egyes kutaknak — így pl. a Jákob kútjának, hol Jézus egyik legfelségesebb kijelentése hangzott el (Ján. 4.) — évezredek történetük volt. Alig negyedszázadja történt, hogy egy béduin sejk az Ábrahám és Izsák történeteiből jól ismert ősi *Beerseba* kutait ásatta újra meg. és bocsátotta, a környék nomádjainak adó fejében használatukba. Akié a kút, azé az élet és hatalom. Nem csoda, hogyha évezredek óta a pusztai kutak körül forrong legerősebben a létért való küzdelem, a versengő pásztornépek ellenségeskedése: ott dolgozik az ármány és olt folyik a vér. A bibliai őstörténetek két nagy sejkje, szent pásztorkirálya: Ábrahám és Izsák is kutak ásásával, erélyes megvédelmével, majd az ellenséges kezek behányta kutak újra megásásával bizonyítja meg a környező törzsekkel szemben magának és népének Tstenakarta fölényét. *Es* el lehet képzelni, micsoda diadal volt, micsoda új honfoglalásszámba ment az, amikor —”mint a Mózes 1. könyvének 26. fejezetében olvassuk — „*ismét megásá Izsák a kutakat, amelyeket ástak vala az ő atyjának, Ábrahámnak idejében, de amelyeket Ábrahám holta után behánytak vala a Filiszteusok, és azokkal a nevekkel nevezé azokat, amely neveket adott vala azoknak az ő atyja.* (18. v.)

Lelki életünk pusztai vándorútján is egymást érik ma a

beomlott, vagy ellenséges kezektől behányt kutak. Pedig ez a mi fáradt, elhajszott lelkünk, ez a mi szenvedések és csalódások izzó homokjában vánszorgó, eltikkadt világunk milyen, eddig ismeretlen emésztő szomjúhozással kívánja ma a tiszta, üdítő és erőtadó vizet: *a régi kutak vizét!* Kívánja, mert tudja, hogy maguk a kutak lehetnek bármilyen regiek, a bennük rejlő víz örökké friss és örökké megújító erővel bír. Kívánja, mert tudja, hogy merőben új kutakat ásni nagyon kétes értékű kísérletezés és nagyon vétkes erőpazarlás akkor, amikor azok az új kútások még eddig a legnagyobb erőfeszítéssel és a legkecsegtetőbb biztatások után is csak valami kevés, iszapos, ihatatlan vizet tudnak fölszínre hozni; amikor ezzel szemben itt vannak előttünk a *régi kutak*, amelyeket csak rendbe kell hozni, meg kell építeni, ki kell tisztítani és mélyíteni, bogy mindnyájunk számára újra onthassák kifogyhatatlan, kristálytisza vizüket; és amikor — ezt se felejtjük — a vízre nem egy, türellemmel bevárható, távoli jövőben lesz majd szükség, hanem *szüksé van ma, most ennek a nemzedéknek*, mert különben szomjan hal.

Templomegyesületünk is ilyen régi, drága emlékű, de jelenünkben is pótolhatatlan kutak újra megásására vállalkozott. A református keresztyénség örökké tiszta és friss vizeit akarja a legutóbbi félszázad év kedvezőtlen irányú fejlődésének törmelekei és omladékai alól újra fölfakasztani ama város népe számára, amelyet nem kisebb ember, mint Deák Ferencz nevezett „a magyar alföld ősi, tősgyökeres fővárosának, a romlatlan magyar nemzetiség tűzhelyének”. Lángoló szeretetének minden komoly, szent elszánásával, sietve akarja Templomegyesületünk megásni ezeket a régi kutakat, mert úgy van meggyőződve, hogy azok az egészen rendkívüli, a szó leghalálósabb értelmében történelmi feladatok, amelyek ma Debreczen népére s az általa szinte symbolizált magyar erőre és magyar jellemre várnak — ezek a feladatok nem oldhatók meg, sőt még csak meg sem láthatók és meg sem közelíthetők másképen, mint csak a lelki életünk és történelmünk legmélyéről felfakadó szellemi és erkölcsi erők birtokában és segítségével. Ezek az új erők pedig Debreczen népe számára — lelki szervezetének négyszázados kialakulásánál fogva — nem kereshetők máshol, mint csak az evangélium szerint reformált keresztyénségben. *A mi lelki szervezetünk csak ezt a vizet bírja még;* csak ennek a számára van — nem habozom kimondani — predestinálva. Másféle víz, fakadjon akárilyen mélyről, legyen akár mily egyszerű vegyi összetétele és jöjjön akár mily ékesen és erősen kiépített és megújított ó-kútból vezetékével mégsem elégítené ki, sőt megfosztaná a feladataink megoldásához szükséges actív és passiv energiáktól és betegé tenné.

Azonban a lángoló szeretet, a komoly és szent elszánás, akármily döntő jelentőségű tényezők is, magukban még nem elegendők régi kútjaink újra megásásához. A beomlott ó kút kitakarításhoz nem elég, hogy valakit égő szomjúság-gyötörjön; oda, terv és szakértelem is kell, máskülönben könnyen megeshetik, hogy a hozzáértés nélkül vakmerően vállalkozót örökre odatemeti az omladék. Ami kútásásunk is valóságos öngyilkossági kísérlet volna tiszta elvek és öntudatos program nélkül. Hiszen, lám, Izsák sem fogott neki csak amúgy vaktában az atyai kutak föltárásának. Pontosan tudta, hol kell azokat keresnie: ismerte még a neveiket is és felújította neveket, midőn használhatókká telte e kutakat. A mi kutaink nevei a magyar református keresztyénség egy-egy ősz *vezéreszméjé*, amelynek legfényesebben és legállandóbban ép itt, Debreczenben ragyogtak valamikor és amelyeknek elhomályosulása ép itt, Debreczenben járt legszembeötlőbb eltévelyedési és bomlási jeetekkel. Kútjaink ez ősz neveit tehát nagyon jól kell ismernünk és nagyon erélyesen föl kell újítanunk, ha nem akarjuk, hogy vakot vessen egész vállalkozásunk.

Az első ilyen ősi kútnak *hitbuzgóság* a neve. Valamennyi közt ennek a vize fakad a legnagyobb mélységből, sőt — titkos, finom, de annál dúsabb és áldottabb ereken keresztül — *ez táplálja a legbővebben valamennyi többit is*. Ez a víz pedig nem egyéb, mint az emberi léleknek az élő Istennel való találkozásából fakadó életerő és életöröm. Nem jellemző-é, hogy maga a „*buzgóság*” szó és fogalom is az élő víz, a forrás buzgásáról vett képe a mi szép és bölcs nyelvünknek? Míg hagyományok, emlékek, szokások, betanult cikkelyek és félig elfelejtett szent históriák díszes törmelékein fáradhatatlanul keresztüljárva magunkat, el nem jutunk odáig, hogy a lelkünve megmámorosodjék a teremtő, megváltó és megszentelő Isten dicsőségétől s keresve keresse az Ővele, Krisztusban való titokzatos egyesülést: addig nemjog elmúlni égő és tehetetlenné tevő lelki szomjúságunk. Míg Debreczen reformátusai számára újra valósággá nem lesz a Krisztusban megismert Isten és újra a lelküket perzselő *személyes* energiává nem lesz az ő győzhetetlen akarata: addig a református név csak keserű gúny és alkalmatlan teher lesz a számukra, nem pedig az, amire ők vágnak — *erő*. Mert Kálvin és a többi nagy református egyházatya, köztük a mi szemhárságvédő Méliuszunk, nem tanokat és nem hitvallásokat adtak csupán nekünk, hanem ezekben és ezek által prófétai Istenlátást, és minden mysticismusában is őstiszta, világos és energiától szikiázó Krisztus-élményt. Tehát *erőt*. Minekünk ezt az erőt kell újra magunkévá, tennünk, mert lelkünk ennek az erőnek számára, erre nézve van négy század szent átöröklései által formáltatva — úgy, mint ahogy a virágkehely formál-

tátott az évmilliók, titkos természeti evolúciók által a napfényre s a harmatra nézve — s árva és szomorú, hervatag és üres, míg ezt az épen öneki való, erőt meg nem kapja és föl nem szívja.

Építsük meg tehát — régi kövekből, új kezekkel örökké megálló terv szerint — a református keresztyén hitvallási öntudat, tanbeli szilárdság, világ- és életnézeti határozottság kút-falait. Építsük meg, nem a tanért, hitvallásért, világ- és életnézeti fogalmazásért *magáért*, mert ezek mind csak *falak*: hanem azért a tisztaságot és erői adó vízért, amelyet e falak közül meríthetünk: *az életteremtő református keresztyén hitbuzgóságért*, amelynek Kálvin-ásta, Méliusz-óvta kútja az evangéliumi kijelentés legnagyobb és semmiféle más oldalról meg nem közelíthető mélységével közlekedik.

Ennek a kútnak a vizétől megtisztulva és fölüdülve, bízó reménységgel foghatunk többi kutaink újraásásához is.

A második kút neve: *puritán magánélet*. Az élő Isten színe előtt járó, az ő dicsőségét mindenekfölött való célnak és értéknek tekintő, a Krisztusban legfőbb örömét egyszersmindenkorra megtalált református ember és református család megkülönböztető vonása. A régi Debreczen homlokán a legtisztább sugár. Zordonságig megvesztegethetlen erkölcsi szigor; a családi élet tisztaságának lángpallosú oltalmazása; egyszerűség a szokásokban, mértéktartás és bensőség az örömökben; a legártatlanabb szórakozásokkal és legjogosultabb lelki és testi élvezetekkel szemben is erős önmehtagadás, mely inkább érzéketlenné lesz az élet külső szépségei iránt és magára veszi a bárdolatlanság vádját, semminthogy a lélek tisztaságát és az élet szentségét csak a legkisebb veszélynek is kitegye. Minekünk, íme, újra meg kell ásni ezt a kutat is. Ne mondjuk azt ki olyan könnyen, hogy ez a mai végtelenül megváltozott életviszonyok között teljesen lehetetlen. *Lehet, mert kell*. Minél bonyolultabbak, minél kulturáltabbak, minél raffináltabbak a mai életviszonyok: annál több és annál nagyobb a kísértő erejük arra, hogy a lelket végzetesen a dolgokhoz kössék, a szellemet az anyagi jó rabjává tegyék, az erkölcsöt a gazdasági berendezkedés nyomorult függvénye gyanánt mutassák be. A dologi kultúra agyonnyomó túlsúlyával szemben a lelkünk szabadságát és az életünk tisztaságát ma is csak *az öntudatos református aszkézis* mentheti meg: a magunk és családjaink Isten dicsőségét tükröző tisztasága érdekében szabad elhatározással magunkra vett önmehtagadás. Sokak számára kitűnő iskola erre már maga ez a mostani nagyon sanyarú idő; de ne felejtjük: ég s föld különbség van aközött, aki fogcsikorgatva mond le élvezetekről és kényelmekről, zsebére tekintettel, egy külső, nagy „*muszáj*” durva parancsszavára — meg aközött, aki, bár talán módjában volna velük még ma is élnie, korlátozza magát él-

vezetben és kényelemben, a maga és a családja lelki, erkölcsi fejlődése érdekében, egy hatalmasan és tisztán felharsanó nagy, belső „kell”-nek hódolva.

Szoros szomszédságában ennek a második kútnak-ott áll, vele külön közlekedő csövekkel is összekötve, a harmadik: *a közélet puritánizmusa*. A régi Debreczen népe — mint múltjának ma legavatottabb bűvára (Zoltai L.) mondja — „mint egyetlen nagy család él demokratikus szervezetben, földközösségben, theokratikus köztársaságban”. Primitív, de becsületes és takarékos közgazdálkodást folytat, amely a város újabbkori történetének tán legsúlyosabb negyedszázada folyamán (1658—1682) is csak ritka, rendkívüli esetekben mutat föl deficitet. Nos, arra természetesen nem kell szót vesztegetnünk, hogy ezen a téren a viszonyoknak még sokkal gyökeresebb megváltozásával kell ma számolnunk, mint a magánélet terén. Három vonását azonban ennek a régi debreczeni közéletnek, úgy gondolom, e változott viszonyok között még sokkal nagyobb nyomatékkal kellene bírnunk, illetőleg kialakítanunk. A nép vezetőségében a *hivatás* vonását. A nép közösségi életében a *családiasság* vonását. És a népközösség tagjainak értékelésében a *munka* vonását. Mind a három sarkalatos jellemzője a valódi református életnek, a Kálvin genfi ideáljának marandó elemei szerint. Egy valódi református népközösség vezetői *hivatásnak*, azaz Isten predestináló kegyelméből nyert elhivatásnak tekintik, áhítatos istentiszteletként végzik és — a régi nagy debreczeni mártír-főbírák és tanácsurak nyomdokain — a személyes önfeláldozás tényeivel megpecsételni mindig készek a maguk hivatali tisztét. Egy valódi református népközösség minden tagjának fája — még pedig minél előkelőbb az illető tag, annál jobban fája — minden többi tagnak a baja. Krisztus testének, a választottak láthatatlan közösségének árnyékos kiábrázolása ez a nagy család, ahol nem állnak egymással szemben dúskáló jólét és ijesztő nyomor, farkasszemet nézve és öklöt rázva. A régi Debreczenben az egymás sarkába hágó elemi csapások és háborús szenvedések közepette is csak időleges sanyarúság van, de nincs állandósított és rendszeresített nyomor, *nincs pauperismus* — épúgy, mint ahogy nincs a Kálvin hasonlíthatatlanul szerencsésebb viszonyok közt élő Genfjében. Míg a munkaképtelen szegényekről ott is, itt is testvéri gondoskodás történik (Debreczenben ezt a munkát a tán ép ezidén 350 esztendőes Ispotály végzi vala) — a munkabíró szegény már nem szegény, mert mindig van alkalmja tisztességes munkát találnia és avval keresnie meg a kenyerét. És — végső elemzésben — ez a tisztességes munka az alapja a polgárrá léteinek is: a jog tehát a munkából fakad, a munka pedig — református felfogás szerint — nem egyéb, mint a világ egy kisebb-nagyobb darabjának átszellemesítése, átszövése Isten dicsősé-

gének sugárszálaival. Munka joga, társadalmi szolidaritás, külső tisztségek viselésében belső hivatottság— nemde, milyen modern szociális követelmények ezek? és milyen régi, milyen tösgyökeresen református gondolatok és tények ezek? Ő velük és általuk még újra lehet Debreczen a szó legigazabb értelmében református város; nélkülök és ellenük soha sem lesz Debreczen a szó legnemesebb értelmében — modern város.

És aztán, végül, itt van a negyedik kút. Ennek a neve, ha tetszik, (a magunk szempontjából) *egyházszeretet*, ha tetszik (a kívülállókra nézve) *felekezeti öntudatosság*. Ezt a kutat a többi háromnak a vize táplálja egybeszakadva. Hogyha azokat már megástuk, ezen a legutolsón alig kell tennünk egy-két ásónyomot s máris hatalmas sugárban fog felszökni az omladékok alól a víz. Ellenben, ha a többi hármat betemetve hagyjuk és kizárólag csak ebből az egyből akarunk felfrissülni és megelégtülni, hiába áskálunk a végtelenig, egyebet nem találunk benne ösvilági kövületeknél, amelyek múzeumba nagyon jól illenek, de nem hoznak magukkal életet és feltámadást, *öncélként erőltetni az egyházsszer életet, a felekezeti öntudat megújódását, lehetetlen gondolat és hiábavaló fáradság*. A csigahéj még sohasem produkált csigát, de az élő csiga testéből még mindig szerves természetességgel nőtt ki a maga idején a héj. Ahol hamisítatlan református keresztyén élmények és gondolatok újra hatalmúba kerítik a szíveket, az elméket s az életeket, és megújult hitbuzgóságot, megtisztult egyéni és közéletet teremtenek: ott magától fog újra fölgerjedni az egyház iránti szeretet is és magától fog meggerincesedni manapság *nagyon* isjokcsonyas felekezeti öntudatunk. *Mert akkor ösztönösen fogjuk észrevenni azt, hogy azok az életteremtő erők nem lehetnek el a földi egyház, mint hordozó és eszköz nélkül és nem hathatnak másként, mint a felekezeti egyéniség létformájában*. Vagyis akkor — magyarán szólva — református egyházunk és kálvinista mivoltunk nem azért lesz nekünk többé becses, *mert nem vagyunk katolikusok* —, hanem azért, mert akkor, hogyha a föld megindul is alattunk és az ég beszakad is fölöttünk, még úgy sem tudunk mások lenni, mint hitben, vallásban, erkölcsi élet-eszményben evangéliumi református keresztyének — jellemiben és szokásban, világnézetben s életfolytatásban magyar kálvinisták!

*

Ezt akarja a Templomegyesület. Itt áll és másként nem tehet, mert úgy érzi és úgy van meggyőződve, hogy mireánk nézve ma ugyanezt akarja Isten is.

Reformáció és nemzeti eszmény.

„E zászló egyik oldalán a magyar címer, a másik oldalán a magyar ideál.

Hiába mondja és *nem* magyar *az*, aki meri mondani, hogy e kettős gondolat felekezeti gondolat! Nem magyar az, aki ezt mondja, mert évezredek szimbólum ez! A címer és Nagyasszonyunk nem felekezeti gondolat, hanem a magyar érzelmek, a magyar jognak és — halljátok meg jól! — a magyar integritásnak a szimbólumai.

Nem ősmagyar, hanem valami új magyar lehet az, aki ez ősi szimbólumtól a magyarság belső gerincét akarja elválasztani”.

(Zadraveczi tábori püspök szavai a debreczeni zászlószentelésen 1920. X. 28. A „Debreczeni Újság” 1920. X. 29-iki számából.)

A tudomány mondja és nem az elfogult „vallásosság”, hogy a vallás a legősibb társadalmi formáló erők egyike. A primitív emberközösségeknek úgyszólván egyetlen, a brutális anyagi létérdekeken fölülálló összetartó kapcsa: az az ősméh, amelyben még embriószerű állapotban szunnyadnak jog és erkölcs, költészet és hazafiság.

Az emberi élet és kultúra magasabb fejlődési fokain a vallás ez őszociológiai formáló ereje nemzeti eszmények teremtésében nyilatkozik. Minél szellemibb egy nemzet vallása: annál nemesebbek lesznek nemzeti ideáljai. És minél többoldalúlag, minél gazdagabb változatosságban éli át és sajátítja el egy nemzet a vallás szellemi élettartalmát: annál gazdagabb, annál színesebb és változatosabb konkrét eszményi alakokban fognak számára testet ölteni életének nagy vezéreszméi.

A magyar nemzetlélek ideálalkotó képességét a keresztyén vallás ébresztette föl és szentelte meg. Az államalkotása első nagy küzdelmeit vívó középkori magyarság lelkét a római katolikus keresztyénség kapcsolta össze az örökkévalósággal s következőleg ez tűzte ki számára léte legmagasabb értékeszméit s ez öltöztette számára ezeket az eszméket nemzeti ideálalakok sugárból szőtt köntösébe.

Az államalkotó magyar bölcsesség I. Istvánban — a lélek és a test magyar heroizmusa I. Lászlóban — az az emberfölötti passzív hősiesség, amire a magyar nő képes, Árpádházi Mar-

gilban, a legenda színes fénytörésével oly csodás eszményítésre íalálíak, ami egymagában elég volna annak bizonyítására, hogy a középkori magyarság lelkének egyedül a keresztyén vallás római típusa volt képes megadni a megfelelő táplálékot és lendítő erőt.

Urunk Jézus boldog anyjának, Máriának, Magyarország védasszonyávuá emelésében is ugyanez a lelki folyamat nyilatkozik. Nincs az a magyar ember — legyen akármilyen felekezettűnek jelezve keresztlevelében — akinek a lelkében meg ne rezdülne egy mély húr, amikor elgondolja, mit jelenthetett a tatárral-törökkel élethalálharcát vívó maroknyi magyarság ajkán a Boldogságos Szűz neve, zászlaján az *akkori* magyar lélek legtisztább sugarát jelentő mosolya.

Azonban a magyar lelki élet fejlődése a XVI. században elhagyta addigi, megszokott ösvényeit, amelyek — úgy érezte akkor életösztöne elemi erejével — bármily kitaposottak is, sötét és megalázó útvesztőbe viszik.

1517 október 31-ikének keményen és frissen koppanó kapalácsütései egy római katolikus templomajtón egy új lelki eiet kopogtatásai voltak, mellyel a nyugati keresztyénség — *a magyar is* — újkori feladatainak titokzatos küszöbét egyedül léphette át.

Ez az új lelki élet a keresztyénség üdvözítő erejét és életformáló hatalmát arról az oldalról ragadta meg, amelyre *őneki* szüksége volt és amely oldalról a krisztusi lelki életnek addig nem is sejtett csodálatos új gazdagságai, szépségei, finomságai és — nem utolsó sorban — erkölcsi és szociológiai erői nyilatkoztak meg.

Mi egyéb volt, mint a fejlődés törvényszerűsége, hogyha a reformáció keresztyénségét asszimilált magyar lélek a középkor magyar nemzeti ideáljaiban többé nem tudta megtalálni önmagát? Mi egyéb volt, mint lélektani szükségesség, hogyha újakat volt kénytelen alkotni a maga számára, a Bocskayakban, Bethlenekben, Apáczai Cserikben, Lorántffy Zsuzsannákban?

És mit tett akkor az evangélium szerint reformált magyarnép, amikor az általa is legmélyebb és legtisztább emberi és keresztyéni kegyelettel körülfont Boldogságos Szűz alakját — kinek angyali üdvözlését, egy megható szép ódon ének alakjában, a régebbi református énekeskönyvek is tartalmazták — megszűnt Magyarország védasszonya gyanánt tisztelni és olyan könyörgésekkel fölkeresni, melyek — léte legmélyéről fölszakadó evangéliumi hitélménye és abból formáit vallásos meggyőződése szerint — egyedül a Szentháromság EgyIstent illetik?

Mit tett?

Egy elutasíthatatlan szellemi létparancsnak engedelmeskedt-e, vagy pedig hazát árult?

Új lelki meggazdagodást biztosított-e a nemzeti életegység számára, vagy pedig széttörte ezt az egységet?

Megszentelte-e magyarságát, millió magyar ember lelki alkátának egyedül megfelelő módon, vagy pedig megszüntette azt?

*

Azt hittük, ma ezekre a kérdésekre, itt, ebben a vérzőn vonagló csonka nemzettestben, itt, ebben a keresztyén testvériség jelszavaitól tömjénillatos magyar levegőben — már csak *egyféle* felelet lehetséges.

Most meg kellett tanulnunk, hogy másféle is lehetséges. Meg kellett tanulnia Méliusz Péter városának, hogy nem magyar az, aki csak vallásfelekezeti ideálnak tekinti a vallásos tisztelettel körülvelt 'Boldogasszonyt, a Patrona Hungariae-t. 60—70,000 ós-magyar polgár s velük együtt két millió evangélium szerint reformált magyar keresztyén vegye tehát tudomásul a reformáció 403-ik év fordulatainak előestéjén, hogy nem magyarok!

Köszönjük ezt a nyílt beszédet. Mi is adunk rá hasonló nyílt választ, bár lehetőleg olyat, amelynek — a wormszi gyűlés előtt álló Luther szavaival — sem foga, sem körme nincs.

Mi, református magyarok, nem fogunk kimenni ebből a hazából, akárhogy tessékelnék is ki belőle azok, akiknek ez egy vagy más — magasb vagy alacsonyabb — szempontból érdekük.

Itt maradunk, — görcsösen átölelve a mi nemzeti eszményeinket és azokon át az egységes magyar nemzetélet örök ideálját.

Itt maradunk — megértve, szeretve, ha kell, megbocsátva, *mindenféle keresztyénséget* (a kitéssékelőkét is!), de átélni és követni nem tudva mást, — a szégyenpadon sem és a gálya-padon sem — csak a magunkét.

Itt maradunk. Ne adja az irgalmas Isten ennek a nemzetnek, hogy azok, akiknek a lelünk és az ittmaradásunk fáj, egykor majd olyan formában vezekeljének a mi kitéssékelésünkért, aminőre mai, hihetetlen vakságukkal, érdemesekké tették, magukat.

Jegyzetek.

A lelkipásztor erősségei c. prédikáció-ciklust debreczeni lelkipásztorságom első heteiben (1920 július 4—augusztus 15.) mondtam el, mintegy folytatólagos beköszönő és székfoglaló beszéd gyanánt. Az „Ige” megjelent a Hit és Életben (I. évf.)

Egyházunk megújhodása. Prédikációsorozat volt 1922 nyarán (június 18.—szeptember 17.), Debreczenben. Az itt olvasható szöveg csak a vázlata, amely a Hit és Életben (II.* évf.) jelent meg hétről-hétre, mindegyiknek az elmondása után.

A zsidókérdés. 1921 szeptember 25. és október 9., Debreczenben. Megjelent a Hit és Életben (I. évf.)

Ki ne prófétálna? Székely egyetemi diáknappal alkalmával tartott ünnepi istentiszteleten, a debreczeni Nagytemplomban, 1920 aug. 1.

A bölcseség. „Iskolák vasárnapján” Debreczenben, 1920 szept. 12. Egy része megjelent a Vasárnapban (VII. évf.)

Jog és személyiség. „Újkenyéri” úrvacsoraosztás előtt. Debreczen, 1920 augusztus 29.

A mindörökre szent ház. 1921 március 9-ikén, a meggyalázott debreczeni Nagytemplom ünnepélyes újramegnyitására, a templom előtti sokaságnak tartott istentiszteleten. Megjelent a Vasárnapban (VIII. évf.)

Mi és atyáink. 1921 október 27. Az Orsz. Református Lelkésze-gyesület debreczeni lelkipásztori konferenciáján.

Új éneket! 1921 december 4., Debreczenben, az új énekeskönyv bemutatása alkalmából. Megjelent a Lelkésze-gyesületben (1921).

A kollégiumért! 1921 késő őszén felkérésre két ízben is készültem Nyíregyházára a debreczeni kollégium érdekében prédikálni és gyűjteni. Az út, teljesen rajtam és személyes körülményeim kívül álló okokból, mindakétszer elmaradt. Az elmondandó prédikációm azonban már készen volt. Itt közlöm hát, nem azért, mert „bennem maradt” és kikívánkozik, — hanem az ügy érdekében.

A szőlőtő s a szőlővesszők. A debreczeni református egyház máihárom ízben tett sikertelt kísérletet a nagycsütörtök-esti *külön úrvacsorai istentiszteletek* bevezetésével. Ez az elmélkedés, ezek egyikén, 1922 április 13-án hangzott el. Megjelent a Hit és Életben (II. évf.)

Keresztyén unió. Kolozsvárt, theol. akadémiai istentiszteleten, 1920. Utóbb Debreczenben is fölhasználva. Megjelent a Vasárnapban (VII. évf.)

Hitvallás. Kolozsvárt, akad. istentiszteleten, 1919. Debreczenben is fölhasználva. Megjelent a Vasárnapban (VII. évf.)

Hit a bűnbocsánatban. Kolozsvárt, akad. istentiszteleten, 1919. Debreczenben is fölhasználva.

A pásztor végbúcsúja. 1920 szeptember 3.

A mosolygó pátriárka. 1921 január 26. A Debreczenben szokásos „Unas temetésnek” általam kialakított és használt liturgikus formája. Megjelent másnap a Debreczeni Független Újságban.

Az örökifjú sas. 1922 április 20. Megjeleni a Hit és Életben (II. évf.)

A régi kutak. A Debreczeni Kálvinisták Templomegyesületének orgonahangversenyén, 1920 október 30. Megjelent a Vasárnapban (VII. évf.)

Reformáció és nemzeti eszmény. Zadaveczi tábori püspök hirhede-debreczeni megnyilatkozására feleletül „Egy református magyar” aláírással a Vasárnap 1920 november 7-iki számában; itt most az ott és akkor meg nem jelenített *teljes* szövegében közlöm.

Tartalomjegyzék.

Prédikációk és prédikáció-vázlatok.

A lelkipásztor erősségei:

I. Az Ige	9
II. Isten keze múltunkban	15
III. A személyes élet	20
IV. A lelkipásztor közössége gyülekezetével	25
V. Szeretni az Urat	30

Egyházunk megújhodása:

I. Az egyház neve és mivolta.....	35
II. A Kőszikla.....	39
III. A református egyház lelke	42
IV. Mit cselekedjünk?	47
V. Krisztus, a király	51
VI. Akik előttünk jártak	54
VII. Evangelizáció	57
VIII. Krisztus teste, Krisztus tagjai	61
IX. Tisztaság	65

A zsidókérdés:

I. Az igazi Izraelita (Ahasvérus vagy Nátánael?).....	68
II. A gyökér és az ágak (Zsidóság és nemzeti élet)	74
Ki ne prófétálna?	81
A bölcsesség.....	88
Jog és személyiség.....	99
A mindörökre szent ház	101
Mi és atyáink	106
Új éneket!.....	110
A kollégiumért!	116
A szólótó s a szőlővesszők	120
Keresztyén unió.....	123
Hitvallás.....	131
Hit a bűnbocsánatban.....	140

Nagy halottak.

A pásztor végbúcsúja	149
A mosolygó pátriárka.....	151
Az örökifjú sas	155

Debreczen igazságai.

A régi kutak.....	161
Reformáció és nemzeti eszmény.....	167
Jegyzetek	170